PRABHÁTA SWAPNAM

(MORNING DREAM)

A DRAMA IN SANSKRIT

BY

RAM NATH TARKARATNA,

AUTHOR OF VASUDEVA VIJAYAM, ARYA LAHARI, VILAPA LAHARI, ÇRIBHASYA-SARA, NYAYA-PRADIPA AND OTHER WORKS.

CALCUTTA :

PRINTED AND PUBLISHED BY SANYAL & CO.,
AT THE BHARAT MIHIR PRESS,
25, ROY BAGAN STREET.

1905.

Price Rs. 2 only.

प्रभातस्वप्नम्।

नाटकम्।

श्रीरामनाथ-तर्करत्नेन प्रणीतम्

'[illegible]

[illegible]॥'

[illegible]।

कलिकाता-राजधान्यां

भारतमिहिरयन्त्रेण शान्याल एण्ड कोम्पानिना मुद्रितम्।

शकाब्दाः १८२७।

मूल्य २,

त्रुटिपत्रम् ।

पृ । प ।

४६ । १८

प्रियसखि ! ईदृशनिःस्पृहेऽपि जने तवाशङ्का ।

१७७ । ६

कस्मात् । यस्मात्त्वमिष्यन्ते ऽतास्य मधुरालापा मम कर्णरसायनं भवति ।

उत्सर्गः

बहुमानास्पद श्रील श्रीयुक्त अनरेवल् जष्टिश्

आशुतोष मुखोपाध्याय एम्, ए, डि, एल्,

एफ, आर, एस्, इ, एफ्, आर्, ए, एस्,

सरस्वतीप्रभृत्युपाधिमण्डितपण्डितप्रवरेषु

विद्यादयाशौचमहत्त्वमुख्यान्

गुणानिर्वक्तृ दिदृक्षुरुच्चैः ।

आदर्शभूतं प्रियदर्शनाद्य

व्यधाद्विधिस्त्वा विबुधैकबन्धो ! ॥

त्वामिव प्रतिभापूर्णं पुत्ररत्नमुपेयुषी ।

बङ्गभूमिः स्वमूर्धानं करोत्युच्चैः स्मयादिव ॥

अप्याशुतोषनामा

त्वमाशुतोषः प्रकृत्यासि ।

नामान्वर्थं महतां

सुधाकरोऽसौ यथा सुभग ! ॥

उपदत्तमिदं रत्ना सूक्तिमुक्तामयं मया ।

आमुञ्च त्वञ्च कण्ठेऽस्मिन् वैकुण्ठ इव कौस्तुभम् ॥

१८२७ शाके २८ आश्विनस्य । शान्तिपुरात् ।

भवदीय—
श्रीरामनाथ शर्मणा ।

शुद्धिपत्रम् ।

पाठपरिवर्तनस्य ।

पृष्ठे ।	पंक्तौ ।	अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।
६	१२	प्रणष्ट	प्रनष्ट
१२	१२	साकूतं — पाश्व	मध्ये मन्दमपां नुदन्- मध्य
१३	६	सुखमम्-	सुखमनु-
१४	१४	आरञ्जितो	आमञ्जयन्
२०	१२	-मिर्ल्गत	-मिल्गते
३४	२	स्तते	स्तते नयन-
,,	१७	लजविद	लज्जविद
४३	८	खिमामेद्	खिममेद्
४६	१९	पश्चे जनक-	पश्चे मन्थाव्य । जनक-
४७	२१।२२	उत्थिन्वन्ती—कुवन्ती	उत्थिन्वती—कुर्वती
४९	६	चलह	चलह
५४	३	दुरवापेय	दुरवापेयमिति
,,	१०	गुणाथो	गुणा (पुंस्येवमन्यत्रापि ।)
५८	५	मिहिलिसर	मिहिलिसरस्स
६२	१०	ग्रीवा	ग्रीवं:
६३	१७।१८	जाअर्षेहि भो	जग्गसु हो
९२	८	डाणिं	दाणिं
९४	५	अहिलासी	णिव्वन्धो (निर्बन्धः)
१०२	५	नीलाम्बुज-	मरकत-
१०७	२१	ऽपि	ऽपि निव्यजिं
१०८	३	दृष्ठि	दृष्टि-
,,	२०	प्राज्ञः	प्राज्ञवरः

पृष्ठे ।	पङ्क्तौ ।	अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।
११०	१०	कर्णीत चन्द्र	ककतश्चन्द्र
१११	१०	परापाको	परिणामा
११४	१४	श्रीकण्ठ	वकण्ठ
१२०	८	नानितायु	नर्जितायु
१२२	९	क ा म प	कौमिधीप
१२७	७	मधर्ज	मिवक
१३३	१३	घव घव	भव घेव
,,	१८	अनार्निप्रम	अनार्निप
१३५	८	निश्चम	निनभम
१४०	१२	पुरार	गिवेश
१४७	११	वि – श्री	नवश्री
१५८	१३	नमती	भनती
१६५	११	रड डहान	महाटव
१६८	२	महाजण	वर्हर्मण
१७९	७	पाणाम् व ङ्घ	पंनम मन ङ्घ पाणीम्
,,	१९	पाण्या	पनिगीध नरकप गा पनिग्र पुलिन्द्रिगरमि यत्पापुट नडाव
१९१	५	विन्डु	विभङ्ग
१९४	११	कृष्ण	नश
,,	१८	यात्रा	यात्रा
१९५	१३	चन्द्रमा	जोण्हि (ज्योत्स्ना)
२००	१०	अप्पमि	कंपेमि
२०३	२	दन	दुदन
२०५	१६	गौमक्षि	गौसहक्षि

(अन्यच प्राकृतच्छाया सुधीभिः स्वयमेव शोधनीया।)

क्रोड़पत्रम् ।

पृः १५ । पं १२ । किञ्च ।

कान्ता कुशल्विनो जीयान्नूतनेय प्रतिशिल्पिनः ।

कुन्दारविन्दबन्धूक शाल्मल्येका लतासु का ॥

पृ· १५ । पं १६ । (गहनस्य)———कृतगंधशैलस्य

पृ· ५४ । पं ८ ।———(सान्तःस्मितम् ।)

प्रायेण कवयः काव्ये कामतन्त्रे च कामिनः ।

सर्वत्रैवाभिनवप्रान्ताः कल्पयन्ति नवं नवम् ॥

पृ· १२९ । पं ४ ।———। सुन्दरि ।

अतिसुकुमारो यस्य सौरभभरितः प्रच्छदरागोऽस्य ।

लम्बति कपोलबिम्बे तरलः कर्णान्तसंसक्तः ॥

पृः १२९ । पं १२ । (औत्सुक्यात् सुदृशां चर्यां निध्यायात्मगतम् ।)

अनियम्या चन्द्रिका न मन्दिरा न शर्वरीया ।

मूर्तिमतो न प्रभुणा भातीयं सृष्टिरद्भुता ॥

पृः १८१ । पं ८ । (सखि) सख्य

प्रभातस्वप्नम् ।

नाटकम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

अशेषगुणरत्नाय नमः शेषाङ्कशायिने ।
रामायाश्चर्यरूपाय निष्कलाय कलाभृते ॥

अपि च ।

रागस्ते सहजोऽपि चेतसि परित्यक्तस्वभावोऽधुना
संप्राप्तो बहिरिव मानभाहतं मुञ्चति चाटूक्तिभिः ।
कोपात् कोकनदच्छविं नतमुखीमाच्छिद्य पाणिं श्रियं
यान्तीं मौनपरायणामनुनयन् श्रीशोऽस्तु वः श्रेयसे ।

किञ्च ।

स्थाणुः स्वयं यद्दयिताप्यपर्णा
पुत्रो विशाखः सुहृदो द्विजिह्वाः ।
एवंप्रकारोऽपि परं य एकः
कल्याणहेतुर्जगतः स पातु ॥

(नान्द्यन्ते ।)

सूत्रधारः । अलमतिविस्तरेण । (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।) मारिष ! इतस्तावत् ।

(प्रविश्य ।)

पारिपार्श्विकः । भाव ! तत्रभवानाज्ञापयतु ।

सूत्रधारः । (समन्तादवलोक्य ।) अद्य खलु सुरासुरनर तिर्यगलङ्घनीयनियोगस्य स्ववियोगविधुरप्रपन्नजनहृदय-सन्तर्पणायेव शान्तिपूरप्रसरं शान्तिपुराख्यनगरं कृताव-स्थानस्य श्रीमन्मदनगोपालस्य फल्गूत्सवावलोकनाय परिमिलितयानया विदग्धविद्वज्जनपरिषदा सदातन विनयसनाथरामनाथविरचितं समुचितरुचिरुचिरतया सहृदयहृदयास्वाद्यं "प्रभातस्वप्न" नाम नाटकं प्रत्यग्र-तया त्वया प्रयोक्तव्यमित्यादिश्य विशिष्य पुनः परस्परं प्रशंसितमेतत् । तत् खल्वधुना शीलयन्तु कुशीलवा वर्णिकापरिग्रहम् । (विचिन्त्य नेपथ्यद्वारं यावत् परिक्रम्य च ।) आर्ये ! इतस्तावत् ।

(प्रविश्य ।)

नटी । (भ्रान्तिमभिनीय ।) अज्जउत्त ! इअं म्हि । (१)

सूत्रधारः । (परिक्रम्य ।) आर्ये ! प्रभातस्वप्नप्रयोगदर्शनाय समुत्सुकेयं सकलकलाकलापकुशला गोष्ठी ।

(१) नटी । आर्यपुत्र ! इयमस्मि

नटी । (निरूप्य । सविमर्शम्) णं दोसइ क्खु एसा बहु-विस्माणपरिणिट्ठिदा दाव गरिट्ठा सहिअअगोट्ठी । ता कधं णाम अम्हेहिं सक्किज्जइ हिअअं से आवज्जिदुं । (२)

सूत्रधारः । मा मेवम् । कथयामि ते भूतार्थम् ।

इह खलु विशेषविदुषा-
मुन्नतमनसां गुणज्ञता प्रायः ।
निर्मलतरे हि सलिले
प्रतिविम्बग्राहिणी शक्तिः ॥

पारिपार्श्विकः । भाव ! श्रूयते खल्वसौ कविः पदवाक्यप्रमाणप्रवीणोऽपि नाम कवित्वावतारनवीनतरतीर्थ इति ।

सूत्रधारः । यत् सत्यं, निसर्गमित्रधेयमस्माकं पवित्रनामधेयमहामहोपाध्यायविद्यावागीशपदलाञ्छनकालिदासाङ्गसम्भवः सम्भावितवेदान्तादिविविधवाङ्मयनिर्माणनिचयः खल्वयं सहृदयधुरीण इति । यस्य हि खल्वियं वाचोयुक्तिः ।

गाम्भीर्यसिन्धुनिरता
त्रिविधाध्वगता विशुद्धवर्णापि ।

(२) नटी । ननु दृश्यते खल्वेषा बहुविज्ञानपरिणिष्ठिता तावद्गरिष्ठा सहृदयगोष्ठी
तत् कथं नामास्माभिः शक्यते हृदयमस्या आवर्जयितुम् ।

सुरनिम्नगेव सरसा
सूक्तिरियं रामनाथस्य ॥

किं बहुनोक्तेन ।

सूक्तीनामुक्तिवैचित्र्यात् पाश्चात्या यं विपश्चितः ।
तुलयन्ति तुलाकोटिमारोप्य पूर्वसूरिभिः ॥

नटी । को ण वेअदि, विस्सुदो क्खु अअं । सुब्बइ अउव्वं दाव वासुदेअविजअं णाम जस्स जीविअसव्वस्सं महकव्वं । जेण अ पुणो कोइलकलवइणा विअ गोड़णन्दणुज्जाणं सणाहीकरिज्जइ । ता किं चित्तं, कव्वं ज्जेव्व कइत्तणं पिसुणेइ । (३)

सूत्रधारः । (सशिरःकम्पम् ।) अथकिम् । (विभाव्य ।) प्रिये । सम्प्रति हि,

लवणजलधिवेलासङ्गगङ्गाप्रसङ्गा
नवमधुमदमाद्यत्कामिनीभुक्तमुक्तः ।
वहति मलयशैलारण्यदोलाविलासी
तरुणकरुणमल्लीगन्धबन्धुः समीरः ॥

तदिह सहृदयहृदयरञ्जनाय तावत् खल्वमुमेव वसन्तसमयमधिकृत्याविगीतं किञ्चिद्गीयताम् ।

(३) नटी । को न वेद । विश्रुतः खल्वयम् । श्रूयते, अपूर्वं तावद्वासुदेवविजयं नाम यस्य जीवितसर्वस्वं महाकाव्यम् । येन च पुनः कोकिलकलपतिनेव गौड-नन्दनोद्यानं सनाथीक्रियते । तत् किं चित्रं, काव्यमेव कवित्वं पिशुनयति ।

नटी । तह । (४) (इति सूत्रधारमुखमुदीक्ष्य तिष्ठति ।)

सूत्रधारः । (निर्वर्ण्य । सोद्वेगमात्मगतम् ।) अये क्लान्तासौ । (इति स्वोत्तरीयेण वीजयन् वामकरतर्जन्या तालं ददाति ।)

नटी । (गायति ।

पवहइ दाक्खिणपवणो
गाअइ अ पिओ वि पंचमं एअं ।
सहि ! उण दावइ मअणो
जाणीअइ ण क्खु से चेअं ॥ (५)

पारिपार्श्विकः । अहो नु नन्दनवनेऽपि दुर्लभः खल्वीदृशो मधुरः कण्ठः

मृदुमृदुमारुतसङ्गा
दङ्गुलिभङ्गीनिर्यान्विता स्वैरम् ।
हरति स्वरलहरीभि-
र्हृदयं हर्म्मोहिनीवासौ * ॥

सूत्रधारः । (सपरितोषम् ।) आर्ये ! साधु गीतम् ।

---

(४) नटौ । तथा ।

(५) नटी । प्रवहति दक्षिणपवनो गायति च पिकोऽपि पञ्चममेवम् ।
सखि । पुनस्तापयति मदनो ज्ञायते न खल्वस्य चेतः ॥

* अत्र "हार्मोनियम्" नामकवाद्ययन्त्रविशेषः स्मर्तव्य ।

नटी । (सविनयम्) अज्जउत्त ! ण हु सुवण्णं णिहसपट्टिअं विणा सिलापट्टए कमिज्जइ । (१)

सूत्रधारः । (चिन्तामभिनीय । सोद्वेगम् ।) हन्त जीर्णविदीर्णकार्मुकस्य विनिमयेन मया वितीर्णपणा-धिकमूल्येन च या किल कनककार्मुकलता समासा-दिता, सा खल्वद्य सुमित्रापत्यानुगतेन गतेन पथि भार्गवसञ्चरणयोग्ये तत्रैव विस्मृतेति मे निगूढचिन्ता-रूढं हृदयम् !

पारिपार्श्विकः । (विहस्य ।) भाव ! ननु मन्ये तव चिन्तासन्तानेनैव कृतं मे तत्र विस्मयेन पदम् । यत् खलु समीचीनविवेकाङ्कमितहृदयस्यापि ते प्रणष्टद्रव्यस्य कृते चिन्तेति ।

सूत्रधारः । क इह विस्मयः । तथा हि,

विषयपराङ्मुखमनसो
योगीन्द्रस्यापि विदिततत्त्वस्य ।
भवति हि नितान्तचिन्ता
प्रियस्य खलु वस्तुनस्त्यागे ॥

(नेपथ्ये ।)

साधु भोः कुशीलवकुलावतंस ! साधु ।

(१) नटी । आर्यपुत्र ! न खलु सुवर्णं निकषपट्टिकां विना शिलापट्टे कष्यते ।

सूत्रधारः । अये कथमसौ मिथिलापुरन्दरस्य पुरोहितः शतानन्द इत एवाभिवर्तते । तद्वयमन्यतो गच्छामः ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥)

(प्रस्तावना)

(ततः प्रविशति वनवर्त्मनि स्थितः शतानन्दः ।)

शतानन्दः । (विषयपराङ्मुखेति पुनः पठित्वा परिक्रम्य च । साकूतम् ।) एवमेतत् कः सन्देहः । तथाहि, नियतयोगाभ्यासविशुद्धचित्तेन तेन महाराजजनकेनापि पुरस्तान्मे नितान्तचिन्तापिशुनमेवं मन्त्रितम् । "भगवन् शतानन्द ! इह खलु महीयसि महीमण्डले चन्द्रचूड़चापारोपणसमर्थः परमार्थतः कोऽप्यस्तीति नहि सम्भाव्यते । सम्भाव्यते चेदिहागत्य कुतस्तावत् स बाणोऽपि, कथं रे बाण ! तवाधिज्ये धनुष्युपयोगो न पुनरीदृशीति निःशङ्कं लङ्केश्वरेणोपहासगर्भमधिक्षिप्तोऽसौ विक्षिप्त इव मनसा विनिन्द्य निजभुजसहस्रभारं सहभारं यन्निरयासीत् । आसीच्च यत् पुनस्तदनुपदमेव तुलितयशोराशिमिषस्फटिकाचलोऽप्यतुलितयशोराशिर्दशकण्ठोऽपि श्रीकण्ठकोदण्डकुण्ठितशक्तिर्भोगोत्सिक्तोऽपि धिक्कृतभुजाभोगः शैवं धनुरिति बहिरेव परमशैवतामवलम्ब्य विलम्ब्य किञ्चित् सुलभेनो-

पायेन कन्यारत्नमासादनीयमिति तदारोपणविमुखो-ऽपि बहुसुखतोचितं प्रलपन् विलपंश्चात्मगतं प्रतियातः । अतएवालं तावदन्येषामपि स्खलितः प्रतिनिवृत्तानां वृत्तान्तोल्लेखनैरिति" । (पुरस्तादवलोक्य ।) कथममी याज्ञवल्क्यशिष्यः कुशाग्रमतिः ।

(प्रविश्य ।)

कुशाग्रमतिः । (सपादोपग्रहम् ।) भगवन्नभिवादये ।

शतानन्दः । आयुष्मान् भूयाः । कुत आगम्यते ।

कुशाग्रमतिः । महाराजसीरध्वजाय योगीश्वरस्य वाचिकं निवेद्य ततः प्रतिनिवृत्तोऽस्मि ।

शतानन्दः । (सौत्सुक्यम् ।) ननु कीदृग्वाचिकम् ।

कुशाग्रमतिः । इदमेव, "राजर्षे ! जनक ! नितान्तचिन्ता कुलः श्रूयसे । ननु तदनुचितं तव विदितसंसार-सारस्य । यावदुपलप्स्यते भवानचिरेणैव कालेन रत्न-गर्भासम्भूतकन्यारत्नानुरूपमेव जामातृरत्नम् । प्रयत्नतो मे कुशिकनन्दनोऽपि राजकुमाराभ्यां कुमारप्रतिमाभ्यां सहाधिष्ठानेन भवदीयभवनं भाविनि खलु चतुर्थेऽह्नि पवित्रयिष्यतीति" ।

शतानन्दः । (सविमर्शम् ।) अपि नाम कमुद्दिश्य चिन्ता-प्रतीकारवचनम् ।

कुशाग्रमतिः । ननु दुरधिगमाशयो भगवान् योगीश्वरः । परन्तु वयमिदंतर्किणः । तत्र खल्वचिरादेव निशित-तरशरजालविताडितताडकेयादिनिशाचरनिकरो बरहम्र-रक्षःप्रवरस्य मनसि सहसा समाहितमानवभयपूर्वावतारो धनुर्वेदग्रहणसमकालमेव विश्वामित्रगुरुदक्षिणः पादरजसा मानुषीकृतपाषाणः कोशलेशतनया विनयादिगुणारामोऽयं रामो नामेति कौशिकस्य भगवतः प्रमुखादुपलब्धप्रवृत्तिर्निवृत्तिपरायणोऽपि योगीश्वरस्तमेव सुकुमारदर्शनं कुमारं पिबन्निव विस्फारितनिर्निमेषचक्षुषा किमपि ध्यायंश्च सपद्येव यदानन्दनिर्भरः संवृत्तः । प्रवृत्तश्चासौ पुनस्तदनन्तरमेव विनयावनतमौलिः श्रवणाञ्जलिं मे वाचिकामृतपूरेण परिपूरयितुम् । तेन खलु तमेव दिनकरकुलधुरीणमुररीकृत्य चेतसि तच्चिन्ताप्रतीकारवचनं भगवत इति ।

शतानन्दः । (सपरितोषम् ।) साधु, ननु यथार्थनामासि । न ह्युपसर्पति प्रायो विशेषविदुषा मानसं खल्वनभिमतं ।

यतः ।

अनन्यसामान्यगुणाभिरामं
विहाय कामं सदनं सुधायाः ।

ग्रहेष्वजस्रं निरवग्रहोऽपि
भवेन्मतः को नु चकोरकाणाम् ।

क्व नु पुनरिदानीं दाशरथी ।

कुशाग्रमतिः । श्रुतं मया, "विश्रुतकर्माणौ तावमौ यावत् कृतवयस्यभावेन चटुलस्वभावेन वटुनानुगम्यमानौ खल्वद्य प्रातरेव प्रमदोद्यानं प्रति चलिताविति" । (सविनयम् ।) तदधुना पुनः साधयामि गाधिसुतस्य महर्षेः परिचर्यार्थमाचार्यनिदेशात् । (इति निष्क्रान्तौ ।)

(शुद्धविष्कम्भकः ।)

(ततः प्रविशतो रामलक्ष्मणौ वटुश्च ।)

रामः । (परिक्रम्य समन्तादवलोक्य च ।) वयस्य सोमुख ! पश्य रमयति मामारामरमणीयता । तथा हि,

मूलादपि मध्यादपि
शिखरादपि किञ्चिरातस्य ।
कात्स्न्यमिव भगवतो
यतस्ततो निर्गतं कुसुमम् ॥

अपि च ।

स्तवकस्तनभरनम्रा
कम्राळीलालिलोचना मल्ली ।

मधुमिह कुसुमापातै-
दंयित इतीयं समर्चयति ॥

किञ्चिदग्रतो गत्वा। मस्पृहम्।) नन्वियम्,

कुसुमतिरोहितमकला-
वयवं प्रकटानुरागभारमिव।
यूथी पलाशविटपिन
मवनमयति गाढ़मालिङ्ग्य ॥

(मपरितोषम। विशेषतो हि प्रदेशस्तावदसौ हिमाद्रि-पादप्रत्यासन्नतया शोभातिशयमादधाति।

गोमुखः। किं बुभुक्खिअस्स मज्झ णिपफलसोहादंसणेण। जइवि एत्थ टाव थोअं वि मोअअं लब्भइ, तदो सच्चं रमणिज्जा क्खु एसो। ७)

रामः। (सस्मितम्।) अपि नामात्र ते सम्भाव्यते फलाहारः।

गोमुखः। परिक्रम्य। भो वअस्स जइ एव्वं ता दाणिं सुणासु। अहिणव मह-रस तरङ्गिअ-ललिअ-लदालिङ्गिअ कुसुम-हसिअ-तरुण करुणतरु-मण्डलं कुण्डलिअ-कोदण्ड-चण्ड प्पहार-पडु-मअण सुहड़-पत्तलिज्जन्त-सहआर-

(७) गोमुख। किं बुभुक्षितस्य मम निष्फलशोभादर्शनेन। यद्यत्र तावत् स्तोकमपि मोदकं लभ्यते, तदा सत्यं रमणीयः खलु एषः।

कुर-सिहीमुहं रज्जन्त कण्ठ-कलकण्ठ-कुल-कल-अल कोलाहल-मुहलिज्जन्तं मणोज्जं क्व, एदं पमदुज्जाणं पेच्छन्तो णिव्वुदिं दाव अणुहोउ भवं । तधा हि,

मण्णमि मम्महसुहिओ
तरुअणमित्तो लआबन्धू ।
मलआणिलबालसहो
पिअ-महुअ-पिओ महू पत्तो ॥ ८

रामः । विहस्य । वयस्य । साधु साधु । (परिक्रम्य ।)
अहो नु खलु निरतिशयसुखाकरोऽयं सरसीपरिसरः ।

अन्तःपद्मपरागपुञ्जकपिशं कुर्वन् द्विरेफव्रजं
क्रीडायासशयालु हंसमिथुनं संवीजयन्नम्बुजे ।
साकूतं चलदूर्मिभिः प्रणयिनीपार्श्वं रथाङ्गं नयन्
प्रत्यङ्गं पवनो मुहुः स्पृशति मे पाणिर्वसन्तश्रिय. ॥

(८) गोमुख । भो वयस्य । अद्य न तदिदानीं प्रणा । अ भ्रमन्मधुरमतराङ्गललित-लतालिङ्गितकुसुमदामततरुणकलापकदम्बकुञ्जकुहरान्त... सुभटतासौक्रियमाणमञ्जकाराङ्कुरशाल मुख रज्यत्कण्ठकलकण्ठकुलकलकल कोलाहलमुखरायमाणं मनोज्ञं खल्वेतत् प्रमदोद्यानं पश्यन् निर्वृतिं तावदनुभवतु भवान् । तथाहि,

मन्ये मन्मथसुहृत् तरुगणमित्रं लताबन्धुः
मलयानिलबालसखः पिकमधुपप्रियो मधुः प्राप्तः ॥

गोमुखः । भो वअस्स ! किं वुच्चइ, एआरिसवाग्विदंसणादो सीअत्तस्स वि तिन्हा भवे । (८)

लक्ष्मणः । आर्य ! इह खलु जलयन्त्रस्यादूरतः लतकाकुञ्ज स्थितस्फटिकशिला दिकायामुपविश्य क्षणं विश्राम-सुखमनुभवतु ।

रामः । यदभिरुचितं वत्साय । इति सह ताभ्यां तत्रोपविशति ।

लक्ष्मणः । विचिन्त्य । अहं तावद्विनोदार्थं कुसुमान्याहरामि ।

रामः । बाढ़म् ।

लक्ष्मणः । अपवारितकेनान्यतो गत्वा कुसुमावचयं नाटयति ।

रामः । निमित्तं सूचयन् । सखे ! गोमुख ! लक्ष्यते खलु दक्षिणेक्षणस्फुरणेन किञ्चित् कुशलमिवात्र । (ध्यानं नाटयित्वा । स्वगतम् ।)

स्वप्न ! प्रसीद दर्शय

सकृदेव पुनः प्रकीर्णकेशां ताम् ।

अंसन्यस्तविपञ्चीं

सिञ्चन्तीमश्रुधाराभिः ॥

(८) भो वयस्य ! किमुच्यते । एतादृशवाग्विदर्शनतः शीतस्यापि तृषा भवेत् ।

गोमुखः । (विहस्य । भो वअस्स ! साविचीए सवामि । सच्चं क्खु इणं कल्लाणपिसुणं । (सकौतुकम् । णं दक्खिणेण माहवीमण्डवं कीलासेलस्स पुरओ पेच्छ दाव मिअङ्कमणिणिम्माविअं पणइ-जण-मिहुणं णाम । (१०)
(इति तर्जन्या निर्दिशति ।

रामः । (सस्मितम् । अहो नु प्रवातसुभगोऽयमुद्देशः ।
आधूतैर्वनदेवतामिव शनैरावेदयन् पल्लवै-
रायन् स्मेरसरोजसौरभमिलद्भृङ्गालिनादैरिव ।
रोमाञ्चैरिव केशरैः सुमनसामारञ्जितो मारुतः
कान्तादूत इवोपसर्पति सखे ! खिन्नस्य पार्श्वं मम ॥
आकाशे गीयते ।)

उल्लुल्ल-जणिअ-राआ
लदाणी आलिङ्गिउं सअं चूअं ।
अलिकुलकलविरुएहिं
पुप्फाहरणा फुडं भणइ ॥ (११)

रामः । (कर्णं दत्त्वा ।) अये कस्याश्चिदियं नवानुरागायाः प्रावेशिकी ध्रुवा ।

(१०) गोमुखः । भो वयस्य । सावित्र्या शपामि । सत्यं खल्विदं कल्याणपिशुनम् । ननु दक्षिणेन माधवीमण्डपं क्रीडाशैलस्य पुरतः पश्य तावन्मृगाङ्कमणिनिर्मितं प्रणयिजनमिथुनं नाम ।

(११) आर्द्रार्द्रजनितरागा लतालिङ्गितुं स्वयं चूतम् ।
अलिकुलकलविरुतैः पुष्पाभरणा स्फुटं भणति ॥

(नेपथ्ये ।)

इदो इदो भट्टिदारिए ! । १२)

रामः । (सदृष्टिक्षेपं सविस्मयम् ।) कथमियमनभ्रा सुधावृष्टिः । (स्वगतम् ।) ननु पूर्णेन्दुसन्दर्शनेनेव महासागरस्य दशामवाप्तोऽस्मि । यदद्य समादिष्टोऽहं प्रमदोद्यानदर्शनाय भगवता योगीश्वरेण तत्र खलु तावदिदमेव बीजम् ! (निपुणं निर्वर्ण्य !) अहो नु खलु,

नूनं नूतनममृतं
त्रिभुवनहृदयप्रमोदनं किमपि ।
कामं कामनृपार्थं
लावण्यमुपायनं सुदृशः ॥

विभाव्य । सहर्षम् ।) अहो स्वप्नोऽपि नाम कश्चित् कदाचिदेवं फलति । (प्रकाशम् ।) कथमित एवाभिवर्तते सखीमात्रसहाया कुमारीयम् । वयस्य ! तदस्यैव विविक्तरमणीयलतागहनस्य पश्चादवस्थाय प्रतिपालयावः । (इति परिक्रम्यापवार्य च स्थितौ) ।

(ततः प्रविशति सीता सूनृता च ।)

सीता । (सोत्कण्ठमात्मगतम् ।) किं णु क्खु सिविणए वि जं पेक्खिअ कुमारीजणविरोहिणो विआरस्स गमणी-

(१२) इतइतो भर्तृदारिके ।।

अम्हि संवुत्ता। अदो वरं वि तं अहिलसन्ती हन्त अत्तणा वि दाव लज्जेमि। ता कहं णाम इमं वुत्तन्तं पिअसहीए णिवेदेमि। (विचिन्त्य।) अणिवेअणेण वा कहं पडिआरो भविस्सदि। तदो ण आणे अप्पडिआरवेअणं कत्तिअं कालं विही मं णच्चइस्सदि त्ति। (दीर्घं निःश्वस्य। सदैन्यम्) अवि णाम।

णिंदउ लोओ णिंदउ
छिद्दं पिसुणो सहीअणो हसउ।
जाउ मणोरहदइअं
तं विसुमरिउं ण पारिस्सं॥

(वामाक्षिस्पन्दनं सूचयित्वा।) हिअअ! दाणिं साहिलासं होहि। सुइज्जदि क्खु इमिणा निमित्तेण रेहइ पुरदो विअ दे सो दुल्लहजणो त्ति। (सविमर्शम्।) अवि किं होदि सिविणअदिट्ठजणस्स संवाओ। (प्रकाशम्) सहि! सुणादे! णं सच्चं एव्व रत्तासोओ कुसुमिदो। (१३

(१३) सीता। किं नु खलु स्वप्नेऽपि य प्रेक्षा कुमारीजनविरोधिनो विकारस्य समवायास्मि संवृत्ता। अतःपरमपि तमभिलषन्ती आत्मनापि न लज्जे। तत् कथं नामेमं वृत्तान्तं प्रियसख्यै निवेदयामि। अनिवेदनेन वा कथं प्रतीकारो

सूनृता। णं अलिअं विमंतिदुं अणभिण्णो दे सहीजणो। (१४)

सीता। (सोद्वेगं कतिचित् पदानि गत्वा।) सहि! कहिं पत्थिदा सि। (१५)

सूनृता। पिअसहि! अण्णचित्ता विअ लक्खीअसि। (१६)

सीता। (सावहित्थम्।) हला अहं क्खु एवं भणेमि, रत्तासोअमग्गं उज्झिअ कहिं पत्थिदा सि। (१७) (इति परिक्रामति।)

सूनृता। (आत्मगतम्।) सङ्कमि हिअअम्मि से भावाणुप्पवेसो संवुत्तो त्ति। होदु। जाणिस्सं। (प्रकाशम्।) एसो रत्तासोओ। (१८)

भविष्यति। ततो न जाने अप्रतीकारवेदना कियन्तं कालं विधिर्मां नर्तयिष्यतीति। अपि नाम।

निन्दतु लोको विन्दतु छिद्रं पिशुनः सखीगणो हसतु।
जातु मनोरथदयितं न विसृष्टुं न पारयिष्यामि॥

हृदय इदानीं साभिलाषं भव। सूच्यते खल्वनेन निमित्तेन राजते पुरत इव ते स दर्शनजन इति। अपि किं भवति स्वप्नदृष्टजनस्य संवादः। सखि। सूनृते। ननु सत्यमेव रक्ताशोक कुसुमित।

(१४) सूनृता। नन्वलीकं विमन्त्रयितुमनभिज्ञस्ते सखीजनः।
(१५) सीता। सखि। कुत्र प्रस्थितासि।
(१६) सूनृता। प्रियसखि। अन्यचित्तेव लक्ष्यसे।
(१७) सीता। हला अहं खल्वेवं भणामि रक्ताशोकमार्गमुज्झित्वा कुत्र प्रस्थितासि।
(१८) शङ्के हृदयेऽस्या भावानुप्रवेशः संवृत्त इति। भवतु। ज्ञास्यामि। एष रक्ताशोकः।

सीता । (उपसृत्य ।) अम्मो । कहं कुसुमिदो मह वल्लहो । (१९)

रामः । सम्प्रति सन्निधानेन तव सफलोऽपि संवृत्तः ।

गोमुखः । (छोटिकां दत्त्वा सहर्षम् ।) ही ही भो । तेण हि आमरिअप्पाआ मज्झ मल्लिवाअणिअस्स मोदअ-खण्डिआ दाव । (इति तत्र गन्तुमिच्छति ।) (२०)

रामः । सखे ! न खलु ते युक्तं गन्तुम् । (इति तं हस्ते धारयति ।)

गोमुखः । भो वअस्स ! णत्थि दाव इमाए मणं पि णेवच्छक-प्पणं, तहा वि इअं अच्छरीअदंसणा । अहवा ण दक्खा रसो सक्कराए महुरीकरिज्जइ । (२१)

सूनृता । पिअसहि ! पेक्ख पेक्ख अग्गदो दाव,

उविभण्णा णअकलिआ

णिउणदरो महुअरो भरइ राअं ।

---

(१९) सीता । अम्मो । कथ कुसुमितो मम वल्लभः ।

(२०) गोमुखः । ही ही भोः । तेन हि सम्मुखागतप्राया मम स्वस्तिवाचनिकस्य मोदकखण्डिका तावत् ।

(२१) गोमुखः । भो वयस्य ! नास्ति तावदस्या मनागपि नेपथ्यकल्पनं, तथापीयमाश्चर्यदर्शना । अथवा न द्राक्षारसो शर्करया मधुरीक्रियते ।

समअज्जो उण एसो
ण कुणइ फंसं समंतओ भमइ ॥ (२२)

सीता । णं इदो दाव,

आअम्बकुसुमगुच्छं
राअं वहई व महुसिरी रमणं ।
उअ पिअकलविरुएहिं
भोअकुमारी व वाहरइ ॥ (२३)

रामः । अहो हृदयनिर्वाणमिदं गाथाद्वयम् । अद्य खलु पीतमपीतपूर्वं कर्णरसायनमेतत् । किञ्च ।

शीलय वल्लकि ! मौनं
परिभवखेदात् पिकाद्य मा क्रन्द ।
पीयूष ! मुञ्च गर्वं
स्फुरन्ति वाचः कुरङ्गाक्ष्याः ॥

गोमुखः । भो वअस्स ! णूणं एसा जीवअसई मअणस्स

---

(२२) सुनृता । प्रियसखि ! पश्य पश्चात्तत्तावत् ।
उद्भिन्ना नवकलिका निपुणतरो मधुकरो भरति रागम् ।
समयज्ञः पुनरेष न करोति स्पर्शं समन्ततो भ्रमति ॥

(२३) सीता । नन्वितस्तावत् ।
आताम्रकुसुमगुच्छं राग वहन्तीव मधुश्रीरमणम् ।
पश्य पिककलविरुतैर्भोजकुमारीवाह्वयति ॥

मउमउवोलेहिं तुमं मिअं विअ अप्पणो वसं करेइ। (२४)

(रामः। स्मयमानमुखः पश्यति।)

सूनृता। पिअसहि! इह दाव फलिह-सिला-वेइआए उवविसिअ मुहुत्तअं विस्सामसोक्खं अणुभोमो। (२५)

सीता। जह दे रुच्चदि। (२६) (इत्युभे तथा कुरुतः।)

सूनृता। (स्वगतम्।) समओ क्खु एसो अण्णवुत्तन्तेण पत्थावं परिक्खिदुं। (प्रकाशम्।) सहि! किं सुमरसि रत्तासोअकुसुमसमअम्मि अङ्गीकिदपाणिग्गहणो सारिआए राअहंसो णाम सुओ त्ति। (२७)

सीता। हला कीस विस्मरासि दाव। आआरिदो पण-इणी। (२८) (इत्यर्धोक्ते तूष्णीमवतिष्ठति।)

(२४) गोमुखः। भो वयस्य! नूनमेषा व्याघ्रमृगी (कर्णाकर्णनार्हतः) मदनस्य मृदुमृदुकलकलैस्त्वां मृगमिवात्मना वशं करोति।

(२५) सूनृता। प्रियसखि! इह तावत् स्फटिकशिलावेदिकायामुपविश्य मुहूर्तकं विश्रामसौख्यमनुभवावः।

(२६) सीता। यथा ते रोचते।

(२७) सूनृता। समयः खल्वेषोऽन्यवृत्तान्तेन प्रस्तावं परीक्षितुम्। सखि! किं स्मरसि रक्ताशोककुसुमसमयेऽङ्गीकृतपाणिग्रहणः सारिकाया राजहंसो नाम शुक इति।

(२८) सीता। हला कस्माद्विस्मरामि तावत्। आकारितः प्रणयिनी।

सुसङ्गता । (निरूप्य ।) दिट्ठिआ णं किदावदरणमङ्गलाइं से अङ्गआइं दाणिं जोव्वणस्स पअविं विक्खन्ति । (२९)

रामः । सम्यगाह सहचरी । सत्यं वयःसन्धावियं वर्तते ।

गोमुखः । हुं, सन्धिं वि जाणाइ वअस्सो । (३०)

रामः । जानामि । शृणु ।

आकारितः प्रणयिनीं वरितुं स राज-
हंसो मयेति गदितुं स्फुरिताधरापि ।
आकारितः प्रणयिनीति निगद्य तूष्णीं
तिष्ठत्यसौ यदधुना त्रपयानताक्षी ।

(सचमत्कारम् ।) अहो नु खलु मनोभुवो भुवन-विजयवैजयन्तीव रूपशोभास्याः ।

दृष्टिर्वाञ्छति साचि वीक्षितुमियं वाणी पुनर्वक्रतां
माध्यं विन्दति मन्दमन्दमधुना बाल्योचितं चापलम् ।
वक्षस्येतदुदेति यच्च लकुचद्वन्द्वं कुचच्छद्मना
तन्मन्ये सुतनोस्तनौ निविशते तारुण्यमाकस्मिकम् ॥

अपि च ।

उदयति तरुणिमतरणौ
शैशवशशिनि प्रयात्यपि प्रायः ।

(२९) सुसङ्गता । दिष्ट्या ननु कृतावतरणमङ्गलान्यस्या अङ्गानीदानीं यौवनस्य पदवीं वीक्षन्ते ।

(३०) गोमुख । हुम्, सन्धिमपि जानाति वयस्यः ।

कुचचक्रवाकमिथुनं
त्रिवलितटिन्यां मिथो मिलति॥

किञ्च।

मध्ये कृशापि सुतरां जघने घनेयं
कर्णौ ददाति कलकोकिलकाकलीषु।
अङ्गावलोकनपरामवलोक्य चालीं
लज्जालुरङ्गमभितोऽंशुकमावृणोति॥

गोमुखः। अम्मो। णाअं मए वअस्सो महापण्डिओ त्ति। भवदा क्खु सन्धिप्पओओ वि ण जाणिज्जइ। (२१)

रामः। सखे। न खलु त्वया ज्ञायतेऽसौ प्रकृतसन्धिविषयकः प्रयोगः। (इति विलोकयन्नवतिष्ठते।)

सूनृता। (दिनकरस्याभिमुखीभूयाञ्चलं प्रसार्य बद्धाञ्जलिः।) देअ! पदुमिणीहिअअवल्लह! दाणिं सहीए अप्पणो अणुरूववरलाहो होदु। (२२)

सीता। (सरोषमिव।) किं णाम अत्तणो छंदेन मंतेसि। ण क्खु भदो वरं तुए सह जम्पिस्सं। (२३)

(२१) गोमुख। अम्मो। ज्ञातं मया वयस्यो महापण्डित इति। भवता खलु सन्धिप्रयोगोऽपि न ज्ञायते।

(२२) देव। पद्मिनीहृदयवल्लभ। इदानीं सख्या आत्मनोऽनुरूपवरलाभो भवतु।

(२३) सीता। किं नामात्मनश्छन्देन मन्त्रयसे। न खलु अतःपरं त्वया सह जल्पिष्यामि।

सूनृता। (स्मितं विधाय।) पिअसहि ! पेक्ख पेक्ख। इदो हि

जाणाइ गब्भमउलं

भमई भमरी रसालवल्लीए।

णिउणा सही व पढमं

बालाए अप्फुड़ं पेम्मं ॥ (२४)

सीता। (सहर्षम्।) साहु सहि ! साहु। णत्थि दाव कत्थ वि ईरिसी गाहा। (२५)

सूनृता। (स्वगतम्।) कहिं पि जादराआ क्खु एसा। जीस कीड़जुट्ठकमलकलिआ विअ ण क्खु से विअसेदि मुहलच्छी। ता णूणं आआरं संगोवेदि। तधा हि।

णिब्बिड़िअ-विलिआवरणे

णिहुए हिअअम्मि चउरिआ एअं।

पुड़वाओ विअ पक्कं

विरहविवाअं विवाएइ ॥ (२६)

---

(२४) सनृता। (प्रियसखि ! पश्य पश्य।

जानाति गर्भमुकुलं भ्रमन्ती भ्रमरी रसालवल्ल्याम्।

निपुणा सखीव प्रथमं बालायामस्फुटं प्रेम ॥

(२५) सीता। साधु सखि ! साधु। नास्ति तावत् कुत्रापीदृशी गाथा।

(२६) सनृता। कुत्रापि जातरागा खल्वेषा। यस्मात् कीटजुष्टकमलकलिकेव न खल्वस्या विकसति मुखलक्ष्मीः। तन्ननमाकारं सङ्गोपयति। तथाहि।

निबिडितलज्जावरणे निभृते हृदये चतुरिकैनम्।

पुटपाक इव पाकं विरहविपाकं विपाचयति ॥

सीता । (सोत्कण्ठम् ।) हला दाणिं वि तत्थ एव्व महुअरी । (३७)

सूनृता । णं सरिसो सव्वस्स णिव्बन्धो । (३८)

सीता । (आत्मगतम् ।) हा हदम्हि मन्दभाइणी । कहिं पुणो इमं पेक्खिस्सं । (अविचारितकेन प्रकाशम्) पिअसहि । कहिं णु एसो । (३९)

सूनृता । (साकूतम् ।) णं भणेमि । (४०)

सीता । (साग्रहम् ।) हला किं भणेसि । (४१)

सूनृता । जं किल सहीए भणिदं । (४२)

सीता । (स्वगतम् ।) हद्धी हद्धी । कित्तिअं णाम झम्पिस्सं । णूणं अदिचदुराए सहीए लक्खिद म्हि । (४३)

(इति तदङ्के स्वाङ्गं तिर्यगारोप्य लज्जां नाटयति ।

सूनृता । (आत्मगतम् ।) अम्महे ।

(३७) सीता । हला इदानीमपि तत्रैव मधुकरी ।

(३८) सूनृता । ननु सदृश सर्वस्य निर्बन्ध ।

(३९) सीता । हा हतास्मि मन्दभागिनी । कुत्र पुनरिमं द्रक्ष्यामि । प्रियसखि ! कुत्र न्वेष ।

(४०) सूनृता । ननु भणामि ।

(४१) सीता । हला किं भणसि ।

(४२) सूनृता । यत किल सख्या भणितम् ।

(४३) सीता । हा धिक् हा धिक् । कियन्नामाच्छादयामि । नूनमतिचतुरया सख्या लक्षितास्मि ।

मए दाव सहावेण संपअं किंपि जंपिअं ।
सहीए उ चित्तगअं लज्जाए पाअड़ीकिअं ॥

तधा वि पुच्छिस्सं दाव णं : (सस्मितं सीतायाश्चिबुकमुन्नमय्य । प्रकाशम् ।) सहि ! पुच्छिदव्वा सि किंपि ।(४४)

सीता । हला किं पुच्छिदुकामा सि । (४५

सूनृता । (सस्नेहम् । पिअसहि ! कुदो दाव अप्पणो आअक्कं णिगूहेसि । णं,

सो हु भणिज्जइ मित्तं
रहस्समेत्तं जहागअं जत्थ ।
सञ्चारिज्जइ कामं
तह णीसङ्कं जहा हिअए ॥

ता ण जुत्तो इत्तिअवत्थं गदाए वि समाणपड़िवत्तिअम्मि सहीअणे अप्पा पच्छादेदुं । (सप्रश्रयम् ।)

पणिगअ कारणमिह जं
उण रणरणअ-वस-विहस-सारा सि ।

(४४) सूनृता । अस्मद्धे । मया तावत् स्वभावेन साम्प्रत किमपि जल्पितम् ।
सख्याश्च चित्तगतं लज्जया प्रकटीकृतम् ॥
तथापि पृच्छामि तावदेनाम । सखि । प्रष्टव्यासि किमपि ।

४५) सीता । हला कि प्रष्टुकामासि ।

फग्गू व वग्गुहासिणि !
हन्त रसं अन्तरे धरई ॥ (४६)

रामः (निपुणं निर्वर्ण्य ।) अये यावदियम्,

निःस्पन्दं स्थिरतारञ्च चक्षुर्न्यस्य सखीमुखे ।
लक्ष्यते वक्तुकामेव किमपि स्फुरिताधरा ॥

स्थाने खलु तावत् सप्रणिधानमाकलयामि ।

सीता । (निःश्वस्य ! स्वगतम् ।) ता एत्थ जुत्तं एव्व पआसेदुं । (सखीं हस्ते गृहीत्वा । प्रकाशम् ।) परमत्थबहिणि ! पिअसहि ! सुणिदे !

मज्झं ण तत्थ तादो
ण हु अम्मा ण वि सहीजणो अस्सो ।
ण पुणो जीविअमेदं
मज्झ मि ठाणि तुमं जत्थ ॥

(४६) सुवृत्ता । प्रियसखि ! कस्मादात्मन आतङ्कं निगूहसि । ननु,
स खलु भण्यते ऽपि तव रहस्यमात्र यथागत एव ।
सम्भाव्यते कामं तथा निःशङ्कं यथा हृदयं ॥
तन्न युक्तमेतावदवस्थां गतयापि समानप्रतिपत्तिके सखीजने आत्मा प्रच्छादयितुम् ।
प्रणिगद कारणमिह यत पुनारमणाकथकविषमनाराशि ।
फल्गुरिव वल्गुहासिनि ! हन्त रसमन्तरं भरन्ती ॥

अदो एव्व दे किं ण कहइस्सं। सुणाहि। (४७)

(इति सचकितं परितो विलोकयति।)

सूनृता। सहि! अलं सङ्काए, फुड़ं जेव्व आअक्खसु। (४८)

सीता। अज्ज क्खु पहादे सिविणअम्मि को वि दाव चउर-गम्भीराउदी णवणीलुप्पलदलसामलंगो णिज्जिदाणंगरुवो कुमारओ वरणमालिआए संभाविअ। (४९)

(इत्यर्धोक्ते व्रीड़ां नाटयति।)

सूनृता। (सहर्षम्।) पिअसहि! एव्वंविहा जेव्व सिविणआ ण हु विप्पलम्भआ होन्ति। ता पस्साणं अग्गे वसेहि। (५०)

रामः। (निपुणं निरूप्य।)

एषाकूतं वक्तुकामा कुमारी
व्याहृत्यार्धं यत् परं संवृणोति।

(४७) सीता। तदेव युक्तमेव प्रकाशयितुम्। परमार्थभगिनि! प्रियसखि! सूनृते!

सत्यं न तव माता न स्वसा नापि सखीजनोऽन्यः।
न पुनर्जानितमेतन्ममापि स्थाने त्वं यत्॥

अतएव ते किं न कथयिष्यामि। शृणु।

(४८) सूनृता। सखि! अलं शङ्कया, स्फुटमेवाचक्ष्व।

(४९) सीता। अद्य खलु प्रभाते स्वप्ने कोऽपि तावच्चतुरगम्भीराकृतिर्नवनीलोत्पल-दलश्यामलाङ्गो निर्जितानङ्गरूपः कुमारो वरणमालिकया सम्भाव्य।

(५०) सूनृता। प्रियसखि! एवंविधा एव स्वप्ना न खलु विप्रलम्भका भवन्ति। तत् प्रज्ञानमग्रे वर्णय।

तद्व्याचष्टे साम्प्रतं संवृतिः सा
शङ्के सख्या हर्षमेवं दधाना ॥

गोमुखः । भो वअस्स ! दाणिं आणन्देण ते तक्केमि, तुमं ज्जेव्व इमाए सिविणअम्मि दिट्ठो त्ति । (५१)

रामः । (सस्मितम् ।) प्रतिगृहीतं वचो ब्राह्मणस्य ।

सीता । पिअसहीए तुए आलिङ्गिदो । (५२)

सूनृता । (सपरितोषम् ।) होदु मए जेव्व आलिङ्गिदो । तदो उण अण्णं कहेहि । (५३)

सीता । (निःश्वस्य ।) किं दाव अवरं ।

अदो वरं दंसणेण तस्स आणाहि जीअणं ।
इहरा हन्त मे देहि सइलं सलिलञ्जलिं ॥ (५४)

सूनृता । (आश्वास्य ।) पिअसहि ! मा विसाअं कुणसु । विप्पदीवं वि कुमारअं वसीकरिअ अहिलसिदं तुज्झ

(५१) गोमुखः । भो वयस्य ! इदानीमानन्देन ते तर्कयामि त्वमेवानया स्वप्ने दृष्ट इति ।

(५२) सीता । प्रियसख्या त्वयालिङ्गितः ।

(५३) सूनृता । भवतु मयैवालिङ्गितः । ततः पुनरन्यत् कथय ।

(५४) सीता । किं तावदपरम् ।

अतः परं दर्शनेन तस्य जानीहि जीवनम् ।
इतरथा हन्त मे देहि सतिलं सलिलाञ्जलिम् ॥

संपाएमि। तदो मविसेसं आउदिं जेव्व आदिसेहि से। जं किल तं इदोअदो अस्सेसामि। (५५)

सीता। (निःश्वस्य सविवेकम्।) दुरासामेत्तं एदं। (५६)

(संस्कृतेन।)

कौलीनेन कलङ्कयिष्यति कुलं किं मादृशी तादृशं
लज्जां वाप्यवलाजनस्य सहजां त्यक्ष्यत्यहो दुस्त्यजाम्।

(सौत्सुक्यम्।)

चेतः प्रेमवशंवदं सपदि मे चेतस्तदीयं पुन-
र्नो जाने सखि! किं विधेयमधुना हा हन्त सञ्चिन्तय

(इति विषादं रूपयति।)

सूनृता। (स्वगतम्) अहो पमादो। रक्खिदव्वा पहुदि-पेल्लवा पिअसही। (प्रकाशम्। सहि! एव्वंणेदं।

सिविणअदिट्ठे राओ
तुह उण अङ्गं सिरीससुउमारं।
विसमो मअणहुआसो
आवड़िअं सङ्कड़ं किंपि॥

(५५) सूनृता। प्रियसखि! मा विषादं कुरुष्व। विप्रतीपमपि कुमारं वशीकृत्या भिलषितं तव सम्पादयामि। ततः सविशेषमाकृतिमेवादेशय तस्य। यत् किल तमितस्ततोऽन्वेषयामि।

(५६) सीता। दुराशामात्रमेतत्।

असं च।

रइवइ-भूवइ-सइवो
　　परहुअ पञ्चमकला-गरुप्पाओ।
णेओ पसण्णकालो
　　मलआणिल-गाहिअक्खन्धो॥ (५७)

सीता। (दीर्घं निःश्वस्य।) किं पुण अप्पडिकज्जो मे आअङ्को। सव्वहा पुण्णमणोरहो किदन्तो। (विभाव्य।) सहि! ता अज्ज कहं सहदु णाम पत्थरस्स विअ भारं पेम्मस्स मे हिअअं। (५८) (इति वैक्लव्यं नाटयति।)

सूनृता। (आश्वास्य।) अइ मुद्धे! ण क्खु अप्पडिकज्जो त्ति तक्केमि। (स्मितं विधाय।) सहि! वण्णेहि केत्तिओ क्खु दे पेम्मस्स भारो त्ति। (५९)

(५७) सूनृता। अहो प्रमादः। वञ्चितव्या प्रकृतिपेलवा प्रियसखी। सखि। पठ्यतेतत्। तथापि।

स्वप्नदृष्ट रागलव पुनरङ्गं शिरीषसुकुमारम्।
विषमां मदनदशाम् आपतितं सङ्कट किमपि॥

अन्यच्च।

रतिपतिभूपतिसचिवः परभृतपञ्चमकलागुरुप्रायः।
नेयः प्रसन्नकालो मलयानिलग्राहितस्कन्धः॥

(५८) सीता। किं पुनरप्रतिकार्यो मे आतङ्कः। सर्वथा पूर्णमनोरथः कृतान्तः। सखि। तदद्य कथं सहतां नाम प्रस्तरस्येव भारं प्रेम्णो मे हृदयम्।

(५९) सूनृता। अयि मुग्धे! न खल्वप्रतिकार्य इति तर्कयामि। सखि! वर्णय कियान् खलु ते प्रेम्णो भार इति।

सीता । हला कीस मं उवहसेसि ।

सक्कइ ण हु वण्णेउं
भारो पेम्मस्स अद्धमेत्तो वि ।
णीसा गणिन्ति णिच्चं
धणं तु धणिणो ण पेक्खन्ति ॥

(स्वगतम् ।) जं सच्चं । अप्पत्तमत्ताघादो हि पेक्खिअ खदङ्कं हसेदि दाव जणो । (६०)

रामः । हृदयङ्गमः परिहासः । (सासूयमिव ।)

परिम्लानैरङ्गैर्मृदितनलिनीपत्रतुलितै-
र्यदित्थं कल्याणी कुसुमशरतापं कलयति ।
कपोले लावण्यं ललितलवलीपाण्डुरमिदं
सितच्छत्रं तत्राकृत किमु कृते तस्य कृतिनः ॥

गोमुखः । (सहर्षम् ।) भो वअस्स ! तुमं क्खु जुअराओ, तदो सिअच्छत्तं तुम्हारिसस्स संभवइ । (६१)

(६०) सीता । हला कथान्मामुपहससि ।
शक्यते न खलु वर्णयितुं भारः प्रेम्णोऽर्धमात्रोऽपि ।
निःस्वा गणयन्ति नित्यं धनं तु धनिनो न पश्यन्ति ॥
यत् सत्यम् । अप्राप्तमात्राघातो हि प्रेक्ष्य क्षताङ्कं हसति तावज्जनः ।

(६१) गोमुखः । भो वयस्य ! त्वं खलु युवराजः, ततः सितच्छत्रं युष्मादृशस्य सम्भवति ।

रामः । (सप्रसादम् ।) सखे ! गोमुख ! अत एव खलु मधुमुखोऽसि त्वम् ।

(नेपथ्ये ।)

हला लवङ्गि ! अवि मुणसि अज्ज किं णिमित्तं भट्टिदारिआए परिहिज्जइ णाम सिणाणवेला । (६२)

सूनृता । (कर्णं दत्त्वा ।) पिअसहि ! अवि सुदं । णं तुरिदं जेव्व गच्छिदव्वं । (६३)

सीता । हन्त सुदं । (सोच्छ्वासम् ।) सहि ! अज्ज पहुदि सिणाणपाणादिअं सव्वं दाव विसज्जिदं मए । तह वि गच्छिस्सं । (६४) (इत्युभे निष्क्रान्ते)

रामः । (स्वगतम् ।) कथं तावदन्तर्हितेव मे नेत्रकौमुदी ।

(प्रविश्य ।)

लक्ष्मणः । (ऊर्ध्वंतोऽवलोक्य ।) कथमुज्जृम्भित एव दिनयौवनारम्भः । आर्य ! तदयं माध्यन्दिनकृत्यनिर्वर्तनाय गमिष्यामस्तावत् ।

(६२) हला लवङ्गि ! अपि जानास्यद्य किं निमित्तं भर्तृदारिकायाः परिह्रीयते नाम स्नानवेला ।

(६३) सूनृता । प्रियसखि ! अपि श्रुतम् । ननु त्वरितमेव गन्तव्यम् ।

(६४) सीता । हन्त श्रुतम् । सखि ! अद्य प्रभृति स्नानपानादिकं सर्वं तावद्विसृष्टं मया । तथापि गच्छामि ।

गोमुखः । (तथेवोद्दोच्य ।) महदी वेला वट्टइ । (६५)

रामः । बाढ़म् । (सर्वतो दत्तदृष्टिः ।) हन्त तिलकयति
भगवान् मध्यभागमम्बरश्रियो वासरमणिः । इतो हि,

आदितो नितरां वृद्धिः चयार्थमुपजायते ।
इति च्छाया विटपिनां मूलमेवावलम्बते ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति स्वप्नकथनो नाम प्रथमोऽङ्कः ।

द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति गोमुखेन सह सोत्कण्ठा रामः ।)

रामः । सखे ! गोमुख ! तत्र खलु पुनरप्रमत्तेन भवितव्यम् ।

गोमुखः । (विहस्य ।) ण कवु मए तुए विम गहीदो पहो उम्मत्ताणं । जिणा उण सिच्छावेसि मं । (१)

(६५) गोमुखः । महती वेला वर्तते ।

(इति प्रथमोऽङ्कः ।)

---

(१) गोमुखः । न खलु मया त्वयैव गृहीतः पन्था उन्मत्तानाम् । येन पुनः शिक्षयसि माम् ।

राम: । (स्वगतम् ।) किं नु खलु मे सीतासन्दर्शनादृते विनोदनमन्यत् । (चिन्तामभिनीय ।) श्रुतं हि वृक्षवाटिकायामत्रैव सन्निहितया तया भवितव्यमिति । भवतु । यावदेनामन्विष्यामि । (परिक्रम्यावलोक्य च ।) अये लब्धा मे लोचनयो: पारणा । (प्रकाशम् ।) वयस्य ! एषा खलु सरस: परिसरे परिस्तीर्यमानकुसुमास्तरणशुभ्रोपलफलकसनाथमतिमुक्तलतामण्डपमध्यास्य प्रियसख्या तावदन्वास्यते । आवां खलु कदलीगुल्मान्तरितौ श्रोष्यावस्तावदनयोर्विस्रम्भभणितानि । (इति तथा कृत्वा स्थितौ ।)

(तत: प्रविशति यथोक्तव्यापारा सह सख्या सीता ।)

सूनृता । (सीताया: पादतलं पाणिपल्लवेनामृशन्ती सस्नेहम् ।) सहि ! जाणइ ' अवि बाहेदि दे चलणा दब्भङ्कुरदंहो । (२)

सीता । हला सुणिदे ! किमेवं अजुत्तं पुच्छसि । ण हि कुसमुट्ठिविहो आसीविसविसजजरिदट्टेहं वि जणं संदवेदि णाम । ण क्खु पेक्खिवदं ।

असणि-पहृच्छ्ण-करआ-

वरिसण-बाहा-सआसुत्तो ।

(२) सनृता । सखि । जानामि । अपि बाधते ते चरणौ दर्भाङ्कुरवेध: ।

णव-घण-पसाअ-लुद्धा

कआ पि किं चाअई भाइ ॥ (३)

(इति नेत्रे निमील्य चिन्तां रूपयति ।)

गोमुखः । भो वअस्स ! पेच्छ । एत्थ हि णिरन्तर-सारणी-सेअ-सुउमारासु वच्छवाडिआ-वसुन्धरासु अहिअदर-वित्थारो सुरहि-समआरम्भो । तहा हि । इदो वि अविरल-मञ्जुल-कुसुम-मञ्जरी-भार-भुग्ग-विडव-णिउरम्ब-चुम्बिअ-भू-विभाओ परभाअ-णीअ-मन्दत्तामन्द-मरन्द-बिन्दु-सन्दोहदुद्दिणो क्खु अअं इन्दिन्दिराणं कुलमाणन्देइ दाव अदिमुत्तलदामण्डवो । (४)

रामः । (निरूप्य सौरभाघ्राणमभिनीय च । सश्लाघम् ।)

धन्यासि माधवि ! लतासु समं समन्तात्

सर्वासु ते परिमलैः सुरभीकृतासु ।

(३) सीता । हला सूनृतं । किमेवमयुक्तं पृच्छसि । नहि कुसुमसूचीवेध आशीविष विषज्वालादिह्यमपि अङ्गं सन्तपति नाम । न खलु प्रेक्षितम् ।

अशनिप्रभञ्जनकरकावर्षणव्यापत्तिभ्यः ।

नवघनप्रसादलुब्धा कदापि किं चातकी बिभेति ॥

(४) गोमुखः । भो वयस्य । पश्य । अत्र हि निरन्तरकुल्यासेकसुकुमारासु वृक्षवाटिकावसुन्धरास्वधिकतरविस्तारः सुरभिसमयारम्भः । तथाहि, इतोऽप्यविरलमञ्जुलकुसुममञ्जरीभारभुग्नविटपनिकुरम्बचुम्बितभूविभागः परभागनीयमानामन्दमरन्दबिन्दुसन्दोहदुर्दिनः खल्वयमिन्दिन्दिराणां कुलमानन्दयति तावदतिमुक्तलतामण्डपः ।

नासादयन्ति भवतीमविशेषमुग्धा
गन्धानुसारसरणी भ्रमरा भ्रमन्तः ॥

सीता । (नेत्रे उन्मील्य ।) सहि ! केत्तिअं जाव कालं एवं वो आआसेमि । किं णु वा विहुए विहए पिंजर-बन्धेण । (५)

सूनृता । (आश्वास्य ।) सहि ! मा एव्वं मन्तेहि । चिन्तेमि दाव अब्भुवाअं । (६)

सीता । (उत्कण्ठामभिनीय ।) हला ण क्खु बुज्झइ, किंणिमित्तं अज्जा बुद्दिसेणा जोईसरीए अज्ज आआ-विदेत्ति । (७)

सूनृता । किंपि अहिमदं भवे । (८)

सीता । हला ण आणि कीस विलोअणेसु आलिहिदो । (९)
(इति दृष्टिक्षेपं रूपयति ।)

सूनृता । पिअसहि ! सावसेसं विअ वअणं । (१०)

(५) सीता । सखि ! कियन्तं यावत्कालमेवं व आयासयामि । किं नु वा विहृते विहगे पिञ्जरबन्धेन ।

(६) सूनृता । सखि ! मैव मन्त्रयस्व । चिन्तयामि तावदभ्युपायम् ।

(७) सीता । हला न खलु बुध्यते, किंनिमित्तमार्या बुद्धिषेणा योगीश्वर्या आकारितेति ।

(८) सूनृता । किमप्यभिमतं भवेत् ।

(९) सीता । हला न जाने कस्मादिह लोचनयोरालिखितः ।

(१०) सूनृता । प्रियसखि ! सावशेषमिव वचनम् ।

(नेपथ्ये। गीयते।)

शम्भो महेश शिव शङ्कर शशाङ्क-
विभूषण परावर।
पतितपावन पाशनाश विश्वनाथ
वितर सुरवृन्दवन्द्य सुतायामिह कारुण्यमीश्वर॥

(उभे कर्णं दत्त्वा तन्मयतां रूपयतः।)

सूनृता। सहि! तालो क्खु चउत्तालोत्ति विभावेमि। एत्थ उण किंणामधेआ राइणी। (११)

सीता। राइणी दाव गोड़सारङ्गी णाम। (सानन्दम्।) अम्मो। इमिणा खगस्स वअं सङ्गीदेण अवहिदहिअआओ संवुत्ता। अहवा किं दाव अच्छरीअं। (१२) (संस्कृतेन।)

सुकण्ठकण्ठसङ्गीत-गीताम्मुह्यन्ति जन्तवः।
नद्यपानि प्रतीपन्ति ग्रावाणोऽपि द्रवन्ति च॥

(ततः प्रविशति करकृताक्षमाला, शम्भो महेशेति गायन्ती योगिनी बुद्धिषेणा।)

सीता। (दूरतो विलोक्य ससम्भ्रमं मृणालवलयादिकमुत्-

---

(११) सूनृता। सखि! तालः खलु चतुस्ताल इति विभावयामि। अत्र पुनः किंनामधेया रागिणी।

(१२) सीता। रागिणी तावद्गौडसारङ्गी नाम। अम्बो। अनेन खगस्यावां सङ्गीतेनापहृतहृदये संवृत्ते। अथवा किन्तावदाश्चर्यम्।

सायं च ।) सहि ! समागदा संगीदाचारिआ मे अज्जा बुद्दिसेणा । (१३) इति सूनृतां चाळयति ।)

(उभे उत्तिष्ठत: ।)

सीता । (अग्रतो गत्वा ।) अज्जे ! वंदामि । (१४) (इति सपादस्पर्शं प्रणमति ।)

बुद्धिषेणा । महाभागे ! अभीप्सितफलभाजनं भूया: ।

सीता । (तां हस्ते गृहीत्वा परिक्रम्य च ।) एत्थ उववसदु तत्थभोदी । (१५) इति सरसीतटशिलायां सर्वा उपविशन्ति ।)

गोमुख: । (संलक्ष्य ।) भो वअस्स ! एत्थ उण गंगाजउणाहिं सरस्सईए सम्भेओ संवुत्तो दाव । (१६)

राम: । (दृष्ट्वा । स्वगतम् ।) अहो नु खलु प्रशान्ततरमस्या दर्शनम् । किञ्च ।

पश्यामि बुद्धिषेणाख्यामेनामेणाजिनाम्बराम् ।
अङ्गदाहादनङ्गस्य रतिं संन्यासिनीमिव ॥

---

(१३) सीता । सखि । समागता सङ्गीताचार्या मे आर्या बुद्धिषेणा ।

(१४) सीता । आर्ये । वन्दे ।

(१५) सीता । अत्रोपविशतु तत्रभवती ।

(१६) गोमुख: । भो वयस्य ! अत्र पुनर्गङ्गायमुनाभ्यां सरस्वत्या: सम्भेद: संवृत्त तावत् ।

गोमुखः । (निपुणं निर्वर्ण्य ।) भो वअस्स ! पेच्छ पेच्छ । णं पव्वइआ क्खु एसा विद्दुमारुणाहरपल्लवा उज्जलदर-कोमलबाहुलदा मच्चं पच्चच्छं विअ उज्जाणदेअदा पडिभाइ । णूणं एसा पच्चाएसो रूववईणं । (१७)

रामः । अस्तु । न खलु निर्वर्णनीयाः परस्त्रियः ।

बुद्धिषेणा । (सनिर्वेदम् ।)

या तत्त्वबोधं मुहुरावहन्ती
　　विदूरयन्ती सुतरामविद्याम् ।
तां ब्रह्म साक्षादनुभावयन्तीं
　　नमामि कामं किल योगचर्याम् ॥

(स्वगतम् ।) अहो नु कामं मे व्रतावदानपरम्परा-स्मृतिरपि नितरां भीतिमावहति । अतिमहति खलु ब्राह्मणकुले सञ्जातेनापि विजातीयधनाशावशंवदेन पितृव्येण बालविधवापि कौमारव्रतधारिणीति प्रख्या-पितव्यपदेशाहं योगपरिचयापदेशतस्तेनैवास्मि भगवत्याः

मैत्रेय्याः पादचर्यायै यदुद्दिश्य नियोजिता ।
अद्यापि तत् कथं नैति पापाया विस्मृतिं मम ॥

(१७) गोमुखः । भो वयस्यपश्य पश्य । ननु परिव्राजिका खल्वेषा विद्रुमारुणा-धरपल्लवोज्ज्वलतरकोमलबाहुलता सत्य प्रत्यक्षमिवोद्यानदेवता प्रतिभाति । नूनमेषा प्रत्यादेशो रूपवतीनाम् ।

(निःश्वस्य ।) हा हन्त यावन्निथक्लेशप्रभ्रष्टसंसारसौख्य-स्यापि मादृशजनस्य किंवा पुनः प्रभुहृदयावर्जन-कामनया नाम । (विचिन्त्य ।) एवमेते हि मरीचिका-प्रायाः खलु विषयोपभोगाः, येभ्यो बीभत्समानाः सर्वान् विसृज्य कामान् प्रविशन्ति काननं वैखानसाः । (सानुतापम् ।) धन्यो हि सज्जनसंसर्गः । येनाद्य सैवाह-मस्मि खल्वीदृशी संवृत्ता । किञ्च । (प्रकाशम् ।)

पुनाति चित्तं विधुनोति पापं
　　वृणाति शान्तिं वितनोति मैत्रीम् ।
भक्तिं महेशे च युनक्त्यजस्रं
　　किं किं न कुर्यादिह पुण्यसङ्गः ॥

सीता । (साकूतम् ।) अज्जे ! अवि आसि क्खु अज्ज किमत्थं तत्थभोदी जोईसरीए सुमरिदा दाव । (१८)

बुद्धिषेणा । (सस्मितम् ।) वत्से ! त्वमेवादौ कथय वचना-वशेषम् ।

सीता । (स्वगतम् ।) कहंविअ अज्जाए सुदं मे वअणं ।

(१८) सीता । आर्ये ! अप्यासीत् खल्वद्य किमर्थं तत्रभवती योगीश्वर्या स्मृता तावत् ।

होदु। पच्छादेमि णं। (प्रकाशम्।) वल्लहो रत्ता-सोओ। एस एव्व अवसेसो। (१९)

राम:। तदिदं चतुरतरमुपक्रान्तमनया। न खलु मीनाः सन्तरणाय शिक्षामपेक्षन्ते।

सूनृता। (आत्मगतम्।) अम्मो। चादुरीधुरीणत्तणं सीदाए। (२०) (इति तस्या मुखमवलोकयन्ती स्मयते।)

सीता। (अक्षिसंज्ञया सखीं निवार्य। बुद्धिषेणां प्रति।) अज्जे! विरमेदु अवदेसादो। कहेदु दाव एण्हिं आआरणकारणं। (२१)

बुद्धिषेणा। (चित्रफलकमुद्घाट्य।) इदमाकारणकारणम्। (इति दर्शयति।)

सीता। (विलोक्य। सपुलकमात्मगतम्।) कहमे-दस्स आउदो मिविणअदिट्ठस्स विश्व जणस्स संवादणी। अम्महे। तस्स एव्व पड़िमा। होदु। अलिअमुद्धत्तण-मवलम्बिअ चिरं पेक्खामि। (सवितर्कम्।) किं णु माणुसो क्खु एसो। (सावहित्थम्। प्रकाशम्।) अज्जे!

(१९) सीता। कथमिवार्यया श्रुत मे वचनम्। भवतु। प्रच्छादयाम्येतत्। वल्लभो रक्ताशोकः। एष एवावशेष।

(२०) सूनृता। अम्मो। चातुरीधुरीणत्वं सीताया.।

(२१) सीता। आर्ये। विरमतु व्यपदेशात्। कथयतु तावदिदानीमाकारण कारणम्।

कहेउ जाव को एसो केणक्खाणेण विस्सुश्रो ।

कस्स वा कुलजोह्णो एत्थ वालिहिश्रो कहं ॥ (२२)

बुद्धिषेणा । (स्वगतम् ।) ज्ञायते न ह्यस्य विशेषतो व्यपदेशः भवतु । सामान्यशब्देन यावत् कथयामि । (प्रकाशम् ।) स्वप्ने खलु कयाचित् सम्भावितोऽसौ राजकुमारः ।

सीता । (अनाकर्णितकेन चित्रं पश्यन्ती हृदि करतलमारोप्य । स्वगतम् ।) हिश्रश्र ! किमेवं वेवसि । (२३) (आधिमभिनीय । संस्कृतेन ।)

चित्रं चित्रोल्लिखितो-

ऽप्यपत्रपां मे विदूरयन्नेषः ।

मन्ये मानसजन्मा

मानसमुन्माथयत्यच्छः ॥

(इति सूनृतां विलोकयति ।)

सूनृता । (बुद्धिषेणां प्रति ।) अज्जे ! तत्थभोदीए हत्थे वि

(२२) सीता । कथमेतस्याकृतिः स्वप्नदृष्टस्येव जनस्य संवादिनी । अथवा । तस्यैव प्रतिमा । भवतु अलीकमुग्धत्वमवलम्ब्य चिरं पश्यामि । किं नु मानुषः खल्वेषः । आर्ये !

कथयतु यावत् क एष केनाख्यानेन विश्रुतः ।

कस्य वा कुलदीपोऽत्र वालिखितः कथम् ॥

(२३) सीता । हृदय । किमेवं वेपसे ।

एदं त्ति कोदुहलं जेव्व पुच्छावेदि मं । अवि कधं णु होदि चित्तगदो एसो । (२४)

सीता । (आत्मगतम् ।) हिअअ ! मा उत्तम्म । तुज्झ पडिट्ठं सुणिदा मन्तेदि । (२५)

बुद्धिषेणा । (सस्मितम् ।) ननु कथमसौ चित्तगतोऽपि वक्षायाः ।

सीता । अज्जे ! सुणिदाए दाव एवं पुच्छिदं, एसो क्खु चित्तफलअगदो कहं णु होदि । अत्थभोदीए पुणो अस्सहा तक्किदं । (२६)

बुद्धिषेणा । एवमपि वाक्यार्थः सम्भवति ।

गोमुखः । भो वअस्स ! अवि किं दंसणणिमित्तं सबलक्कारं गेण्हिअ उवणेमि दे चित्तफलअं । (२७)

रामः । अभूमिरियमविनयस्य । (सकौतुकम् ।) सखे ! आकर्ण्यैतत् कर्णयुगलमुत्पाटयिष्यति राजा ते जनकः ।

(२४) सुनृता । आर्ये । तत्रभवत्या हस्तेऽप्येतदिति कौतूहलमेव प्रच्छयति माम् । अपि कथं नु भवति चित्रगत एष । (पक्षे चित्तगतः ।)

(२५) सीता । हृदय । मोत्ताम्य । तव प्रतीष्टं सुनृता मन्त्रयते ।

(२६) सीता । आर्ये ! सुनृतया तावदेवं पृष्टम्, एष खलु चित्रफलकगतः कथं नु भवति । अत्रभवत्या पुनरन्यथा तर्कितम् ।

(२७) गोमुखः । भो वयस्य ! अपि किं दर्शननिमित्तं सबलात्कारं गृहीत्वोपनयामि ते चित्रफलकम् ।

गोमुखः । (दन्तैर्जिह्वामवष्टभ्य । साशङ्कम् ।) वअस्स ! अहं उण सिविणअगअमुद्दिसिअ भणामि । (२८)

(रामो हसति ।)

सीता । (निपुणं निरूप्य ।) अम्मो । इदो अक्खराइं वि दीसन्ति । (सकौतुकं वाचयति ।)

स्वप्नेऽपि रमते यत्र प्रकृत्या निर्मलं मनः ।
सतीनामस्ति सम्बन्धः कोऽपि तत्र पुरातनः ॥

(सहर्षम् ।) साहु जोईसरि । साहु । (२९)

बुद्धिषेणा । (निध्याय । स्वगतम् ।) स्थाने खल्वियं सखीजनविस्रम्भसेव्यतां नीता ।

यद्यपि ज्ञायते तैस्तैरुपोद्घातैरसंशयम् ।
अनया सत्कृतः कोऽपि स्वप्नेऽसौ नृपनन्दनः ॥

तथापि निरवशेषं ज्ञातुमिच्छामि । (प्रकाशम् ।) वत्से ! वैदेहि ! तवेयं देहावस्थैव मामेवं पुनः प्रश्नकर्मणि नियोजयति ।

म्लायसि कामं सुभगे !
कुतो नु परिभुक्तमौक्तिकालीव ।

(२८) गोमुखः । वयस्य । अहं पुनः स्वप्नगतमुद्दिश्य भणामि ।
(२९) सीता । अम्मो । इतोऽक्षराण्यपि दृश्यन्ते । साधु योगीश्वरि ! साधु ।

कस्मात् क्षाम्यसि नितरां
निदाघदिनगिरिनदीप्राया ॥

(सीता ह्रियावनतमुखी भवति ।)

बुद्धिषेणा । सूनृते ! ननु सख्यास्ते
तदकुण्ठं समुत्कण्ठा-निमित्तं परिकीर्तय ।
मूकीकरोति सुतरामेनां तावदपत्रपा ॥

सूनृता । अज्जे ! कीस ण कहइस्सं । णिसामेदु । (२०)

बुद्धिषेणा । अवहितास्मि ।

सीता । (सुसंवृतवदनविन्यस्ताङ्गुलिभङ्गं सखीं निवार्य । सवैमनस्यमिव ।) अज्जे ! किंनिमित्तं पेसिदं दाव अन्तिअं मे चित्तफलअं भअवदीए । (२१)

बुद्धिषेणा ! वत्से ! अहमिव त्वमपि जानास्येव ।

सीता । (अनाकर्णितकेन।) अहकिं । (३२) (इति लज्जते ।)

बुद्धिषेणा । (साकूतम् !) सूनृते ! तव सख्याप्यङ्गीकरणमुखेन वृत्तान्तः प्रकटीकृतप्राय एव । न खल्वधुनापि कथयसि ।

(२०) सूनृता । आर्ये ! कस्मान्न कथयिष्यामि । निशामयतु ।
(२१) सीता । आर्ये ! किंनिमित्तं प्रेषितं तावदन्तिकं मे चित्रफलकं भगवत्या ।
(२२) सीता । अथकिम् ।

सूनृता । (जनान्तिकम् ।) पिअसहि ! हिअअणिव्विसेसे विजणे तुज्झ आसङ्का । (आलेख्यमालक्ष्य । प्रकाशम् ।) एक्कसि पहादसिविणे संभाविअ एस वरणमालाए । जणअसुदाए सुहओ । (२३) (इत्यर्धोक्ते ।)

सीता । (सभ्रूभङ्गम् ।) अलिअजंपिणि ! किं मन्तेसि । (२४)

सूनृता । (दरस्मितम् ।) मए सहीए सअंवरिओ । (२५)

बुद्धिषेणा । (सहासम् ।) सूनृते ! साधु । निपुणासि परिहृत्तिविधाने ।

सूनृता । तदो आरहिअ पज्जुस्सुआ एसा पुरा विअ ण हु अअगवं परिचरेदि णाम । (२६)

बुद्धिषेणा । (प्रणिधाय । स्वगतम् ।) ननु सूचितं भगवत्या, न ह्यस्य धनुर्भङ्गो दुष्करः । न खलु विश्वम्भराभारवहनं दुःखाकरोति नाम शेषस्येति ।

गोमुखः । (श्रुत्वा किमिव स्मृत्वा च ।) हन्त भो वअस्स !

आणहि इत्तिअवड्ढणा
फुक्काकंखाविवड्ढिणी ज्जेव्व ।

---

(२३) सूनृता । एकदा प्रभातस्वप्ने सम्भावित एष वरणमालया । जनकसुतया सुभगो (पक्षे जनकसुतायाः)

(२४) सीता । अलीकजल्पिनि ! किं मन्त्रयसे ।

(२५) सूनृता । मया सख्या स्वयंवृतः ।

(२६) सूनृता । तत आरभ्य पर्युत्सुका पुरैषा न खलु भगवं परिचरति नाम ।

णिम्मीअइ रइपइणा
अणुसअमेन्ताहिरोहिणी तुज्झ ॥ (३७)

रामः । (भावमुन्नीय । दरस्मितम् ।) सखे ! सुतरामेव तव प्रखरतरासौ प्रतिभा प्रतिभाति ।

(नेपथ्ये ।)

आदिट्ठ म्हि हगे भट्टिदालिआइ चेढ़ीमुहेण । यधा हण्डे सिआलिए । शालङ्किं शुअं च घेप्पिदाणि णिग्घं आअच्छशुत्ति । ता दाणिं कहिं णु टेक्खिस्शामि भट्टिदालिअं णाम । (विचिन्त्य ।) णं लुक्खवाड़िअब्भन्तले कदावि कधं वि कुशुमाइं उच्चिणन्ती लदाउ शिञ्चन्ती वा कमलशलम्मि ण्हाणविहिं कलन्ती वा णा भोश्शदि त्ति तहिं येव्व गच्छिश्शामि । (३८)

सीता । (सोत्कर्णमाकर्ण्य । दत्तदृष्टिः ।) अए सिआलिआ पत्ता । (३९)

(३७) गोमुखः । हन्त भो वयस्य ।
जानीहि तावद् घटना मिथ्याकारेण निर्वाधिनैव ।
निर्मीयते रतिपतिनानुशयमानाधिरोहिणी तव ।
(३८) आदिष्टास्मि भर्तृदारिकया चेटीमुखेन, यथा हण्डे शृगालिके । सारिका शुकञ्च गृहीत्वा शीघ्रमागच्छति । तदिदानीं क्व नु द्रक्ष्यामि भर्तृदारिकां नाम । ननु वृक्षवाटिकाभ्यन्तरे कदापि कथमपि कुसुमान्युच्चिन्वन्ती लता सिञ्चन्ती वा कमलसरसि स्नानविधिं कुर्वन्ती वा सा भविष्यतीति तत्रैव गमिष्यामि ।
(३९) सीता । अयि शृगालिका प्राप्ता ।

(प्रविश्य । सारिकाहस्ता ।)

शृगालिका । (विलोक्य । स्वगतम् ।) कधं इदो य्येव्व सुहं कीलन्ती सुणिदाइ अम्हे भट्टिदालिआ अय्याइ अहिण- न्दिय्यमाणा वुद्दिसेणाइ पेम्मवीसद्धं किंपि जंपन्ती तलाअतड्सिलादलं अलंकलदि । दाणिं अलाहि एदाणं णम्मलहस्सं भञ्जिदाणि । (विचिन्त्य ।) ता याव उवसप्पामि । (तथा कृत्वा । प्रकाशम् ।) येदु येदु भट्टिदालिआ । एसा सालंकी । सुए वि आणन्दमन्थले पुट्टदो लहु लहु अणुशलदि । (४०) । इति पुरस्तात् सारिकां संरक्ष्य निष्क्रान्ता ।)

सारिका । येदु येदु भट्टिदालिआ । (४१)

(प्रविश्य ।)

शुकः । यअ यअ कुसुमिदलत्तासोअसस्सिहिदे ! भट्टि- दालिए । (४२)

(४०) शृगालिका । कथमित एव सुखं क्रीडन्ती स्मृतयास्माकं भर्तृदारिकार्ययाभिनन्द्यमाना वृद्धिषेणया प्रेमविस्रब्धं किमपि जल्पन्ती तडागतटशिलातलमलङ्करोति । इदानीमलमेतासां नर्मरहस्यं भङ्क्त्वा । तद्यावदुपसर्पामि । जयतु जयतु भर्तृदारिका । एषा सारिका । शुकोऽप्यानन्दमन्थरः पृष्ठतो लघु लघु अनुसरति ।

(४१) सारिका । जयतु जयतु भर्तृदारिका ।

(४२) शुकः । जय जय कुसुमितरक्ताशोकसन्निहिते ! भर्तृदारिके !

सीता। अच्छरीअं से विण्णत्तिणिउणत्तणं राअहंसस्स। अवसरो क्खु एसो परिणअस्स त्ति विण्णवेदि। (सारिकां प्रति।) सारिए! अहुणा किं अहिमदो दे परिणओ। (४३)

सारिका। भट्टिदालिआ याव अलद्धमणोलहा दाव मे णाहिमदु। (४४)

गोमुखः। हुं, एसा वि घरदासिव्व गुललइ णाम सालंकी। (४५)

रामः। (सहर्षम्।) अहो, राजर्षिकुलसम्पर्केण तिरश्चामप्येवं शालीनतापरिचयः। श्लाघ्यं खलु पक्षिणोरेवंविधशिक्षादानकौशलम्।

गोमुखः। भो वअस्स! होइ क्खु केदईकुसुमसंसग्गेण खइरसारस्स वि तारिसगन्धुग्गारो। (४६)

शुकः। भट्टिदालिए!

---

(४३) सीता। आश्चर्यमस्य विज्ञप्तिनिपुणत्वं राजहंसस्य। अवसरः खल्वेष परिणयस्येति विज्ञापयति। सारिके! अधुना किमभिमतस्ते परिणयः।

(४४) सारिका। भर्तृदारिका यावदलब्धमनोरथा तावन्मे नाभिमतः।

(४५) गोमुखः। हुम्। एषापि गृहदासीव चाटुकरोति नाम सारिका।

(४६) गोमुखः। भो वयस्य! भवति खलु केतकीकुसुमसंसर्गेण खदिरसारस्यापि तादृशगन्धोद्गारः।

संपदि पलिणअणत्थं

अं तइ अणुदिणग्रिगोहपुट्ठाए !

अस्सेग्रिय्यदु अस्से

णबलि पुन्नागे महेश्शाग्रे ॥ (४७)

(सीता निशम्य निःश्वस्य च मुखमालिन्यं सूचयति ।)

रामः । वयस्य ! विदितम् ।

गोमुखः । भो चउद्दहविज्जाविअच्छणस्स वि दे वअस्सस्स किं णाम उण अविस्साअं ४८

रामः । तर्हि तर्कय ।

गोमुखः । (साहङ्कारम् ।) एसा सालंकी एसो क्खु सुओ । दुवेगं एदाणं गिव्वहणं चावसच्छिअं त्ति ण बुज्झइ । (४९)

रामः । (स्मितं कृत्वा ।)

वसुधायां वयस्यो मे दिवि देवगुरुस्तथा ।

द्वाविव खलु विद्वांसौ न तृतीयो जगत्त्रये ॥

(४७) शुकः । भर्तृदारिके ।

सम्प्रति परिणयनार्थमस्यास्त्वयानुदिनस्नेहपुष्टायाः ।

अन्विष्यतामन्योऽनन्तरं पुरायो महेष्वास ॥

(४८) गोमुखः । भोश्चतुर्दशविद्याविचक्षणस्यापि ते वयस्यस्य किं नाम पुनरविज्ञातम् ।

(४९) गोमुखः । एषा सारिका, एष खलु शुकः । द्वयोरेतयोः परिणयस्याप-साक्षिक इति न बुध्यते ।

सारिका । (कुपितेव ।) ण हु अदो वलं इह चिट्ठिस्सामि । (५०)

(इति पलाय्य कदलीगुल्मान्तरं विशति ।)

(उभे पृष्ठतो धावतः । बुद्धिषेणा द्रुतपदं परिक्रामति ।)

रामः । सखे ! किमत्र विधेयम् । यदित एव सर्वाः समापतन्ति ।

गोमुखः । अहुणा जंघावलं ज्जेव्व सरणं । (हासं विधाय ।) भो वअस्स !

अज्ज अप्पड़िलोमाओ संवुत्ता देवदा तुह ।

मिग्गं हि रअणं हत्थे सअं ज्जेव्व उवत्थिअं ॥ (५१)

सीता । किञ्चिदग्रतो गत्वा ।) सारिए ! चिट्ठ चिट्ठ । कादव्वं क्खु तुज्झ एव्व ममोहिदं । (पुरतो राममवलोक्य । सविस्मयहर्षमात्मगतम् ।) हीमाणहे । दिट्ठिआ पुप्फिदं मे मणोरहरुक्खएण । अज्ज क्खु अणुकम्पिद म्हि देव्वेण । (वक्षसि पाणिपल्लवमाधाय ।) हिअअ ! वड्ढसि णं दाणिं सिविणअदिट्ठजणस्स पच्चक्खपेक्खणेण । (निर्वर्ण्य । सचमत्कारम् ।) अम्मो । इमस्स दाव,

(५०) सारिका । न खल्वतः परमिह तिष्ठामि ।

(५१) गोमुखः । अधुना जङ्घाबलमेव शरणम् । भो वयस्य !

अद्याप्रतिलोमाः संवृत्ता देवतास्तव ।

मृग्यं हि रत्नं हस्ते स्वयमेवोपस्थितम् ॥

मुत्ती पसस्सगम्भीरा दिट्ठी धीराअदुज्जला ।
कन्ती णीलमणिस्सामा वामाणं मणमोहिणी ॥

(सोत्प्रेक्षम् ।) जाणे सा हि णईणा पुहवी । जहिं क्खु रमणीअदरो णिवसेदि णाम ईरिसो जीओ । (५२)

(इति प्रतिपत्तिमूढेव स्रंसमानांशुका सपुलकमवलोकयन्ती स्थिता ।)

रामः । (आत्मगतम् ।) अहो नु खलु लब्धावकाशो मे मनोरथः । (निपुणं निरूप्य ।)

किमियं विग्रहवती साक्षात् सौन्दर्यदेवता ।
शान्तिः शरीरिणी किं वा मूर्तिर्वा प्रेमसम्पदः ॥

(इति साभिलाषं प्रत्यवलोकयति ।)

(सीता सकृदेव दृष्टिं परावर्तयति ।)

रामः । (स्वगतम् ।)

(५२) सीता । सारिके । तिष्ठ तिष्ठ । कर्तव्यं खलु तवैव समीहितम् । हीमाश्चर्यं । दिष्ट्या पुष्पितं मे मनोरथवृक्षेण । भद्रानुकम्पितास्मि दैवेन । हृदय ! वर्धसे नन्विदानीं स्वप्नदृष्टजनस्य प्रत्यक्षदर्शनेन । अम्बो । पश्य तावत्

मूर्तिः प्रसन्नगम्भीरा दृष्टिर्धीरायतोज्ज्वला ।
कान्तिर्नीलमणिश्यामा वामानां मनोमोहिनी ॥

जाने सा हि नवीना पृथिवी । यत्र खलु रमणीयतरो निवसति नामेदृशो जीवः ।

अहो नु दृष्टिर्हरिणीदृशो मे
लीलावलोकार्थमितो निवृत्ता ।
प्रतिप्रवाहं प्रसृताप्यकस्मा-
न्निवर्तमाना शफरीव भाति ॥

सर्वास्ववस्थास्वनवद्यतरं रामणीयकमेतस्याः । तथा हि,

सदनं सुखस्य, सारः
स्मरस्य, नवयौवनस्य सर्वस्वम् ।
साफल्यमञ्जजनुषो
यदमुष्या लोकितं किञ्चित् ॥

बुद्धिषेणा । (रामं विलोक्यात्मगतम् ।) दिष्ट्या संवदति खल्वस्य चित्रफलकोन्मीलितः शरीराकारः । (सहर्षम् ।) अहो नु समग्रसौभाग्यलक्ष्मीपरिग्रहेण किमपि नयनानन्दजननमेतस्य हि प्रतिप्रतीकनिर्माणम् । सर्वथा पुण्यानुभावदर्शनोऽयं महापुरुषः । स्थाने खल्वेतस्मिन्ननुरागबन्धो जानक्याः । अथवा किमत्र चित्रम् ।

ग्रहेषु महनीयेषु विहाय मिहिरात्मजम् ।
न जातु रमतेऽन्यत्र ज्योतिर्वलयमण्डली ॥

(प्रकाशम् ।) सूनृते ! दिष्ट्या वर्धामहे । स एवायम् ।

रामः । (सवितर्कम् ।) कुतः पुनरियं प्रत्यभिज्ञा ।

बुद्धिषेणा । यस्तव सख्या स्वप्ने चित्रे चावलोकितः ।

राम: । (सहर्षमात्मगतम् ।) श्रुतं हि श्रोतव्यम् । (विचिन्त्य ।)

न खलु दुरवापेयं ममाशंसा । कुतः ।

स्मरस्तापस्य हेतुर्मे स एवास्य निबर्हणः ।
हिमोत्पातजबाधाया हिममेव हि भेषजम् ॥

(निर्वर्ण्य । सोच्छ्वासम् ।) अये,

काञ्चनी पद्मिनी लोके श्रूयते न तु दृश्यते ।
किं मे मानमभूषार्थं सृष्टैषा विधिनाधुना ॥

सूनृता । (वीक्ष्य । स्वगतम् ।) संभावणीआणुभावा इमस्स आउदी । सुणिज्जइ णाम गुणाओ उण आउदिं जेव्व अणुरुन्धन्ति । (प्रकाशम् ।) दिट्ठिआ उवगदा सहीए संजीअणोसही । सलाहणिज्जो क्खु से भावणुबन्धो । जं सच्चअं, विज्जुल्ला वल्लाहअं उज्झिअ कहिं रमेदु णाम । (५२)

बुद्धिषेणा । अयि वैदेहि ! देहि तावन्नयनान्तमितः ।

अभिनवमरकतशृङ्ग-
च्छलाङ्गमङ्गीकरोति वानङ्गः ।

(५२) सूनृता । सम्भावनीयानुभावास्याकृतिः । श्रूयते नाम गुणाः पुनराकृतिमेवानुरुन्धन्ति । दिष्ट्यापगता सख्याः सञ्जीवनौषधिः । श्लाघनीय. खल्वस्या भावानुबन्धः । यत्सत्यं, विद्युल्लता वलाहकमुज्झित्वा कस्मिन् रमतां नाम ।

एवं कमनीयरुचिः
शुचिस्मिते ! दृश्यते नान्यः ॥

(सीता तथैव सस्पृहं पश्यन्ती स्थिता ।)

रामः । (स्वगतम् ।) तदिदानीं पीयूषासाराप्लवनेनेव दृगङ्गीकरणेन गाढ़ानुरागेणानया विधेयीकृतमिव मे हृदयम् ।

बुद्धिषेणा । सूनृते ! पश्याद्भुतं विनिमयम् ।

आसीत् पुरत एवासौ यस्याश्चित्रगतः पुरा ।
संप्रति प्रतिभात्यस्य चित्रन्यस्तेव सा पुनः ॥

सीता । (मुहूर्तमितिकर्तव्यतामूढ़तया स्तब्धेव । स्वगतम् ।) ण क्खु चन्दालोए चन्दमणिपुत्तली अप्पसिण्णा होदुं पहवेदि । (५४) (इति स्वेदानुबन्धं सूचयति ।)

सूनृता । (दृष्ट्वा । सानन्दम् । संस्कृतेन ।) अहो ।

स्वप्ने जाड्यादवशवपुषाश्लिष्ट एवानया यो
दृष्टश्चित्ते सुचिरमनृतं मौग्ध्यमालम्ब्य भूयः ।
दिष्ट्या सोऽयं सजलजलदश्यामलोऽस्याः प्रकामं
प्रेमार्द्रस्य स्फुरति पुरतो लोचनान्तस्य पश्य ॥

गोमुखः । (परितो निरूप्य । स्वगतम्) भूदप्पिआ संझा सण्णिहिआ वट्टइ । (प्रकाशम् ।) णं मिहिलेसराअदंणं

(५४) सीता । न खलु चन्द्रालोके चन्द्रमणिपुत्तलिरप्रसिन्ना भवितुं प्रभवति ।

गश्रो वि कुमारलच्छणो कहमुव्भिस्ससिहखंजणीडो विश्र श्रदंसणो संवुत्तो। (दृष्टिक्षेपमभिनीय।) श्रए पत्तो हु एसो। (५५)

प्रविश्य ।)

लक्ष्मण: । (राममुपगम्य ।) आर्य ! गृह्यतामियम् ।

(सीता संभ्रान्तेव किञ्चिदपावर्तते ।)

राम: । (सलज्जमिव । वत्स ! अपि किं वदसि ।

लक्ष्मण: । (स्वगतम् । , अहो अभिष्वङ्ग: । दृढं यावदेष एतयापहृत: । (प्रकाशम् ।) मिथिलेश्वरप्रसादभूता चम्पकमाला । (इति दर्शयति ।

राम: । ´ निरूप्य । स्वगतम् । , अहो नु खलु भो: ।

सत्यं चम्पकमाला
काचन काञ्चनमयीव मे पुरत: ।
इयमपरा सन्निहिता
चञ्चति सञ्चारिणी सेव ।

(प्रकाशम् ।) वत्स ! देहि । (इति सानुरागं गृहीत्वा शिरसि धारयति ।)

(५५) गोमुख: । भर्तृप्रिया सख्या सन्निहिता वर्तते । ननु मिथिलेश्वरायतनं गतोऽपि कुमारलक्ष्मण: कथमुच्छ्रितशिखखञ्जनकीट इवादर्शनं संवृत्त: । अये प्राप्त: खल्वेष: ।

सीता। (अपवार्य।) हला सुणिदे! को णु क्खु एसो महुरकण्ठो। (५६) (इति लक्ष्मणमीक्षमाणा तिष्ठति।)

सूनृता। (सोत्प्रासम्।) जाणे क्खु अअं उम्मिलाए सिविणअम्मि दिट्ठो भविस्सदि दाव। (५७)

सीता। (साधरोद्वर्तनम्।) सहीए वा। (५८)

सूनृता। (ईषत् स्मित्वा।) एव्वं वा होदु। (५९)

सीता। (स्वगतम्।) संभावेमि तदिओ क्खु अअं पस्सवत्ती अमुस्स बह्मणो वअस्सो त्ति। (६०)

(नेपथ्ये।)

देईणं आणत्ती। अवस्सं चेअ गन्तव्वं। (६१)

बुद्धिषेणा। (दत्तदृष्टिः।) अये नागरिकेयं द्रुतपदमायाति।

(प्रविश्य।)

नागरिका। जेदु जेदु भट्टिदारिआ। गेह-पल्लुअ-त्थणीओ अज्जुआओ दे आआरेन्ति। (६२)

---

(५६) सीता। हला सूनृते! को नु खल्वेष मधुरकण्ठः।

(५७) सूनृता। जाने खल्वयमूर्मिलया स्वप्ने दृष्टो भविष्यति तावत्।

(५८) सीता। सख्या वा।

(५९) सूनृता। एव वा भवतु।

(६०) सीता। सम्भावयामि तृतीय खल्वयं पार्श्ववर्त्यमुष्य ब्राह्मणो वयस्य इति।

(६१) देवीनामाज्ञप्तिः। अवश्यमेव गन्तव्यम्।

(६२) नागरिका। जयतु जयतु भर्तृदारिका। गेहपल्लवस्तन्य- युकास्त आकारयन्ति।

सीता । (जनान्तिकम् ।) सहि ! सुकिदे ! एसा क्खु दुट्ठचेडी णाअरिआ दाव उवत्थिदा । (दीर्घं निःश्वस्य ।) तेण हि अम्माणमन्तिअं गदुअ ताहिं अब्भणुणादा मिहिलेसरवन्दणत्थं अणुकोसिईतीरं तदाअदणं गमिस्सामो । (साचिग्रीवमपाङ्गेन रामं पश्यन्ती । स्वगतम् ।) अवि णाम णं तिल्लोअमोहणं पुणो वि पेक्खिस्सं । (प्रकाशम् ।) हञ्जे गमिस्सं । (६२)

(इति सर्वाः सोत्कण्ठं परिक्रामन्ति ।)

रामः । (वैचित्त्यादिव कतिचित् पदान्यनुसृत्य ।) अयि,

तृष्णार्तेन मयैवं
हस्तानुसृता दुराशया सुतनु ! ।
सरसीभूय पुरस्तात्
सरसि नु दूरं मरीचिकाव्याजात् ॥

गोमुखः । (निरूप्य । स्वगतम् ।) हंहो । दासीए पुत्त !

(६२) सीता । सखि ! सुकृते ! एषा खलु दुष्टचेटी नागरिका तावदुपस्थिता । तेन ह्यम्बानामन्तिकं गत्वा ताभिरभ्यनुज्ञाते मिथिलेश्वरवन्दनार्थमनुकौशिकीतीरं तदायतनं गमिष्यावः । अपि नामेमं त्रिलोकीमोहनं पुनरपि द्रक्ष्यामि । हञ्जे गच्छामि ।

कन्दप्पहदन्न! वेअसि उण महामदीणं वि विब्भमं कादुं। (६४)

सीता। (कर्णौ दत्त्वा सव्यथमिवात्मगतम्।) हद्धी हद्धी। इणं सुणिअ ण मे चलणाओ पसरन्ति। (प्रकाशम्।) सहि! सुणिदे! बाहेदि मं पाअक्खम्भो। ता खणं चिट्ठ। (६५) (इति दरविवर्तितवक्त्रं नेत्राञ्जलिना रामरूपामृतं पिबति।)

गोमुखः। अम्मो। जाणई दाव तिरिच्छि-कडच्छसिंखलाहिं पिणद्धं करिअ पीअइ विअ वअस्सं। सङ्कमि डाइणी क्खु एसा। (६६)

सूनृता। (सीतां प्रति।) अइ अवङ्गरङ्गरङ्गिणि! किं दाणिं सअंवरा होदुमिच्छसि। ६७) (इति बुद्धिषेणामुखमुदीक्ष्य स्मयते।)

(६४) गोमुखः। हंहो दास्याः पुत्र। कन्दर्पहतक! वेत्सि पुनर्महामतीनामपि विभ्रमं कर्तुम्।

(६५) सीता। हा धिक् हा धिक्। इदं श्रुत्वा न मे चरणौ प्रसरतः। सखि! सूनृते! बाधते मां पादस्तम्भः। तत् क्षणं तिष्ठ।

(६६) गोमुखः। अम्मा। जानकी तावत् तिर्यक्कटाक्षशृङ्खलाभिः पिनद्धं कृत्वा पीयत इव वयस्यम्। शङ्के डाकिनी खल्वेषा।

(६७) सूनृता। अयि अपाङ्गरङ्गरङ्गिणि! किमिदानीं स्वयंवरा भवितुमिच्छसि।

सीता। (स्वगतम्।) किं वा अज्ज वि अवसिस्सदि। (६८)

(इति भ्रूभङ्गं कृत्वाङ्गुल्या तां पीड़यति।)

नागरिका। (निरीक्ष्यात्मगतम्। होउ दाव अणङ्गाआरिअ-विरइअ-मुद्ध महुरो पुव्वराअमङ्गसवो। किंतु बीअं गणिअण क्खु वराडिआए उवलम्भो। (६९) (इत्यञ्चलेन मुखमावृत्य हसति।

बुद्धिषेणा। (उभयोराकारं विदित्वा। स्वगतम्। नन्विमौ संवृत्तौ खलु मनोरथमात्रनिवृत्तव्यतिकरौ। (निपुणं निर्वर्ण्य।) प्रायेण मे प्रसव्यस्तकः। कुतः।

नेत्रान्तेन परस्पर-
मन्तरमाविश्य दूरतोऽप्याभ्याम्।
निष्पाद्यत इव गूढ़ं
परकीयतनौ प्रवेशोऽयम्॥

(इति सीता मञ्जेतराभ्यां दुःखेन परिक्रामति। नागरिका सारिकाशुकौ नाट्येन करगतौ विधाय प्रस्थिता।)

(६८) सीता। किंवाद्याप्यवशिष्यते।

(६९) नागरिका। भवतु तावदनङ्गाचार्यविरचितमुग्धमधुरः पूर्वरागमङ्गलोत्सवः। किन्तु बीजं गणयित्वा खलु वराटिकाया उपलम्भः।

गोमुखः। हन्त पत्तट्ठस्स वि गरुआहिलासेण पेल्लिअस्स ईरिसो दाव चित्तविग्गोवो। (७०)

रामः। (अश्रुत्वैव निगृह्यात्मानमात्मगतम्।) अये सम्यगवबोधित इवास्मि केनापि। तथापि नात्मानं शक्नोमि निवर्तयितुम्। अपि च। कथं पुनः,

सीताप्रवणा वृत्ति-
मनसोऽद्य मनस्विनोऽपि मेऽकस्मात्।

(विभाव्य।)

दिग्यन्त्रकण्ठकमुखं
द्रविणेशदिशं यतः श्रयति॥

(वीक्ष्य।) कथं तावदियं नयनपथमतिक्रान्तेव कान्ता।

(इति विषादं रूपयति।)

लक्ष्मणः। (उदीचीमालोक्य। साश्चर्यम्) आर्य! पश्यतु तावत् प्रशस्यतरमिदं गौरीगुरोः सान्ध्यक्षणसौन्दर्यम्। अहो खलु,

(७०) गोमुखः। हन्त बहुशिक्षितस्यापि गुरुकाभिलाषेण पीडितस्येदृशः खलु चित्तव्याकुलभावः।

(इति द्वितीयोऽङ्कः।)

तुषारहिण्डीरकपाण्डुरापि
चण्डांशुतिर्यक्करमण्डितासौ ।
किं व्योमसिन्धोः किमु वा हिमाद्रेः
शृङ्गच्छलोत्तुङ्गतरङ्गभङ्गिः ॥

इति सर्वथा परिप्लवमानहृदयोऽस्मि संवृत्तः ।

रामः । (विलोक्य ।) अहो, उदाररमणीयाकृतोऽयं धराधरराजः । तथाहि ।

सहस्रदन्तकोच्छ्रायः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
सहस्रशीर्षा पुरुषो विराडेष विराजते ॥

(नेपथ्ये । वैतालिकौ ।)

प्रथमः ।

पद्मिन्या विनियुज्य कोषभवने भृङ्गव्रजं यामिकं
सन्नद्धे खलु यामकुञ्जरघटागाढान्धकारोत्करे ।
सोमच्छद्मनि कोकशोकदहने प्रोज्जृम्भमाणे शनै-
र्विश्रान्त्यै भुवनान्तरं प्रविशति स्वैरं ग्रहग्रामणीः ॥

द्वितीयः । पश्योन्मीलिततारा
तारापतिकरविमर्शहर्षेण ।
मुञ्चति रागवतीयं
जाड्येनेवाम्बरं सन्ध्या ॥

रामः । (श्रुत्वा दृष्टिं विधाय ।) अये कथमुदितभूयिष्ठो

भगवान् रोहिणीवल्लभः । (समन्तादसन्ताविर्भावं विभाव्य । सखेदमात्मगतम् ।) हा हतोऽस्मि ।

आलिङ्गति नदी शैलं लताश्लिष्यति शाखिनम् ।
अप्याधत्ते नवमधुर्नवौत्सुक्यमचेतसाम् ॥

(सोत्कण्ठम् ।)

तामिन्दुसुन्दरमुखीमरविन्दनेत्रा-
मालोक्य लोचनचकोरनिपेयकान्तिम् ।
कामं निकामतरकामशरानुविद्ध-
स्वान्तस्य मे विषमयः समयः सुमानाम् ॥

(प्रकाशम् ।) वयस्य ! गोमुख ! साम्प्रतं सायन्तनकृत्यसम्पादनाय साधयामस्तावद्वयम् । (इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

इति परस्परसन्दर्शनो नाम द्वितीयोऽङ्कः ।

तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सुमवणिग्जनविपणिस्थो यन्त्रदीपपाणिः प्रहरपालः ।)

प्रहरपालः । (परिक्रम्य ।) जाग्गरेहि भो । (समन्तादवलोक्य ।) जाग्गरेहि भो । (अग्रतो गत्वा केतकगुल्मा-

भ्यन्तरं प्रोद्दीपितदीपालोकेन ससंभ्रमं संलक्ष्य । सहर्षम् ।) अहो महप्पहावो सामी । जं सच्चं ।

झुट्ठा हु चोरिआसङ्का रज्जे दुज्जणवज्जिदे ।
साहुणो वि णिगीह्लन्दि अण्णे उ दव्वलोलुवा ॥

(आकाशे । टुं टां ढुं । टुं टां ढुं ।)

(आकर्ण्य ।) । उग्गच्छइ क्खु एसो गढ़मज्झादो घड़ी-जन्तस्सणो । अदीदं दाव होरादुवअं रअणीपरद्धस्स । (जृम्भामभिनीय विभाव्य च ।) ण हु विभावेमि किमत्थं भट्टिणा रत्तिम्मि अज्ज विसज्जिदाओ दाव गड़ब्भन्तरं कुमारीओ त्ति । (परिक्रम्यावलोक्य च । आकाशे ।) लवङ्गिए ! बलवं अस्सत्थसरीरा दाव अम्हाणं भट्टिदारिआ जाणई । तिस्सा किदे सरसीदो णलिणीदलाइं समुणालाइं आणेउं गआ मे पिअसही मुणालिआ । अवि दिट्ठा तुमए । (कर्णं दत्त्वा ।) किं वुच्चइ । चिरेण कालेण वेउण पड़िणिउत्ता । हं वि आदिट्ठ म्हि अज्जाइ बुद्दिसेणाइ, जधा लवङ्गिए ! गच्छ सिग्धं । जोईसरस्स अस्समादो भअवदीए मेत्तेईए चलणुदअं समाहर । जिणा णिराबाधं से सरीरं होज्जइ । ता तहिं चेअ गच्छिस्सिमि त्ति । ता तुरिअदरं गच्छ । सा हि देअस्स राएसिणो दुइअं उस्ससिअं । अवि णाम तं चेअ

घोलम्बिम तत्थभोदो इड्ड-लोग-णिवासवासणा। (१)

(इति परिक्रम्य निष्क्रान्तः।)

(प्रवेशकः।)

(ततः प्रविशति दुर्गपरिखाभ्यर्णतरसुवर्णाख्यसरणौ स्थिता नागरिका।)

नागरिका। (२) (पेचकरावं सूचयित्वा संभ्रान्तेव सर्वतोऽवलोक्य च।) सन्तं पावं। णं अज्जुणा वि णहङ्गणे पच्छन्तबुंदो णंदीणीइ विव अस्सोसं विणोएइ। पच्छा-

(१) प्रहरपालः। जागृहि भोः। जागृहि भोः। अहो महाप्रभाव स्वामी। यत्सत्यम्।

अशोका खलु चौर्याद्या राज्ये दुर्जनवर्जिते,

साधूनपि निगृह्णन्तो वयन्तु द्रव्यलोलुपाः॥

उच्छलति खल्वेव दुर्गमध्याद्घटीयन्त्रस्वनः। अतीतं न वर्द्धाराद्यं रजनी-पराधस्य। न खलु विभावयामि किमद्य भर्त्रा रात्रावद्य विसर्जितास्तावद्दुर्गाभ्य-न्तर कुमार्य इति। लवङ्गिके। बलवदस्वस्थशरीरा तावदस्माकं भर्तृदारिका जानकी। तस्याः स्नाने सरसीतो नलिनीदलानि समृणालान्यानेतुं गता मे प्रियसखी मृणालिका। अपि दृष्टा त्वया। किमुच्यते। चिरेण कालेन गृहीत्वा प्रतिनिवृत्ता। अहमप्यादिष्टास्म्यार्यया बुद्धिषेणया, यथा लवङ्गिके! गच्छ शीघ्रम्। योगाश्रमस्याश्रमाङ्गणस्था मैत्रेय्याश्रमोदकं समाहर येन निराबाधं तस्याः शरीरं भवेत्। तत् तत्रैव गमिष्यामीति। तत त्वरिततरं गच्छ। सा हि देवस्य राजर्षेर्हितीयमुच्छ्वसितम्। अपि नाम तामेवावलम्ब्य तत्रभवत इहलोकनिवासवासना।

(२) नागरिका। शान्तं पापम्। नन्वधुनापि नभोऽङ्गणे प्रच्छन्नवृन्दं चक्षुः-स्वगन्नीकयेवान्योन्यं विनोदयति। प्रक्षालयतीव निर्मलज्योत्स्नाजलधाराभिः

लेहु विव णिम्मलजुण्हाजलधाराहिं सव्वदो वि धरणीदलं भअवं रअणीकन्तो। णेन्ति अ देसन्तरं सिअब्भसअलाइं डिण्डीरपडलाइं विव मन्दाणिल-हिल्लूरीओ विअदसवस्स। (झिल्लीरवं सूचयन्ती।) अवि अ।

विविहारवपुण्णा वि एव्वं मोणव्वदं किमु।
ओलम्बइ तवोमग्गा पुह्वी तावसी विव॥

ता णूणं अब्भहिअं गहिरा रत्ती। (चिन्तामभिनीय।) सिआलिआए पमुह्लादो सुणिअ मए क्खु तादिसेणावए-सेण भट्टिदारिआए सिविणअविलसिअं सव्वं चेअ लक्खिअ दाव। दाणिं उण इदिसी से सोअणिज्जा अवत्था। हन्त अदिमेत्तदुल्लहा क्खु तिस्सा हिअअणिहिआ अब्भत्थणा। ता देवदाओ क्खु अप्पडिलोमाओ होन्तु। (सवितर्कम्।) किदिसो वा एण्हिं पांडुआरो।

सर्वतोऽपि धरणीतलं भगवान् रजनीकान्तः। नयन्ति च देशान्तर सिता-भ्रशकलानि डिण्डीरपटलानीव मन्दानिललहर्यो वियदर्णवस्य। अपि च।

विविधारवपूर्णाप्येवं मौनव्रतं किमु।
अवलम्बते तपोमग्ना पृथिवी तापसीव॥

तन्नूनमभ्यधिकं गभीरा रात्रिः। शृगालिकायाः प्रमुखाकुला मया खलु तादृशेनापदेशेन भर्तृदारिकायाः स्वप्नविलसितं सर्वमेव लक्षितं तावत्। इदानीं पुनरीदृशी तस्याः शोचनीयावस्था। हन्त अतिमात्रदुर्लभा खलु तस्या हृदयनिहिताभ्यर्थना। तद्देवताः खल्वप्रतिलोमा भवन्तु। कीदृशो वेदानी

तक्केमि तस्स कुमालअस्स दिट्ठिराओ क्खु एत्थ सरणं। (विचिन्त्य।) सो पि वा कधं णाम णिप्पच्चूहं संपज्जइ। तत्थ उण पणो चेअ भट्टिणो पड़िबन्धो दाव। (विभाव्य। सहासम्।) अध किंवा ओल्लअ-वावारिणो बोहित्थवत्ताइ। (तुरगखुरचुम्बचौर्णितलशब्दं संसूच्य नेपथ्याभिमुख-मवेक्ष्य च। सवितर्कम्।) अम्महे। को णु एसो णिक्कोस-करबाल-सोहमाण-करदलो बाण-बाणासण-सणाहो ससस्साहो हआरोहणेण इदो चेअ आअच्छइ। इति भीतिं नाटयति। नेपथ्ये पुनो ध्वनिः।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः पुरुषः।)

पुरुषः (पार्श्वतो दत्तदृष्टिः।) सत्यं खलु,

राजन्तुच्चैर्वरणशिखरेष्वारमध्यः शतघ्नो
दिक्षु स्फारास्तिसृषु परिखा भुग्नभुग्नाः सरस्याः।
कौशिक्यम्भःस्तिमितचरणं कौशिकस्याप्यलङ्घ्यं
पद्माकारं स्फुरति सुतरां दुर्गमं दुर्गमेतत्॥

नागरिका। (२) (अग्रतो गत्वा। ससंभ्रमम्।) वन्दिज्जइ

प्रतीकार.। तर्कयामि तस्य कुमारस्य दृष्टिराग खल्वत्र शरणम्। सोऽपि वा कथं नाम निष्प्रत्यूहं सम्पद्यते। तत्र पुन पण एव भर्तुः प्रतिबन्धस्तावत। अथ किं वाद्र कव्यापारिणो वहित्रवार्तया। अम्महे। को न्वेष निष्कोषकरवाल-शोभमानकरतलो बाणबाणासनसनाथ ससन्नाहो हयारोहणेन इत एवागच्छति।

(२) नागरिका। वन्द्यते कोष्ठपाल'।

कोट्टआलो। (इति दक्षिणपाणिं ललाटचुम्बिनं रूपयति।)

पुरुषः। (रश्मिं संयम्यात्मगतम्।) अये कुत इह सा नागरिका। भवतु। (प्रकाशम्।) भद्रे! अपि ते कुशलम्।

नागरिका। (४) (कथमपि प्रत्यभिज्ञाय। सभयं कृताञ्जलिः।) मरिसेउ दाव देश्रो दुव्विणीआए मज्झ अविणअं।

पुरुषः। (सप्रमादम्।) नास्त्यत्र खलु ते मनागप्यपराधः। (स्वगतम्।) उत्कण्ठते मे हृदयं सीतायाः शरीर-प्रवृत्तिमुपलब्धुमाय। (विमनस्कतां रूपयन्।) अयमवसरः सम्यगनया संलपितुम्। (प्रकाशम्। साकूतम्।) भद्रे! अपि नामानामयस्ते भर्तृदारिकायाः।

नागरिका (५) (निःश्वस्य।) का णाम कधा अणामअस्स। णूणं जस्स हत्थे तिस्सा मणोरहो, सो क्खु चेअ वेअइ।

पुरुषः। (सोत्कलिकम्।) भद्रे! इह खलु कुतस्तावदेकाकिनी तिष्ठसि।

---

(४) नागरिका। मर्षयतु तावद्देवो दुर्विनीताया ममाविनयम्।

(५) नागरिका। का नाम कथानामयस्य। नूनं यस्य हस्ते तस्या मनोरथः, स खल्वेव वेद।

नागरिका। (६) (विषादं रूपयन्ती बद्धाञ्जलिः।) भट्टिदारिआए कए उसीरादिअसमाहरणस्स। (साग्रहम्।) जइ इमिणा जणेण सोदव्वं, ता कहेउ किमत्थं देएण वि एत्तिओ क्खु अङ्गीकिओ दाव आआसो।

पुरुषः। (सशोकमात्मगतम्।) हन्त बलवदस्वस्था मे मनोरथप्रियतमा। (सामर्षमिव।) हंहो, तस्याः किल

बालप्रबालमृदङ्ग्याः काममङ्गेषु मन्मथ!।
सन्धत्से तीक्ष्णविशिखाननङ्गोऽसीति निर्भयम्॥

(नेपथ्ये। गीयते।)

हृदय निरन्तर-मुपसर शङ्कर-चरणसरोजमुदारम्।
प्रणतसुरासुर-शेखरभासुर-मणिमयमधुपविहारम्॥
जय मृत्युञ्जय काशिपते।
कुरु करुणामयि शरणगते॥

नौमि सुधाकर-मौलिमुमाकर-तालविलाससहासम्।
नवमुरजारव-नवनवताण्डव-चञ्चललोकनिवासम्॥
सुरसरसीजल-रभसमुच्छल-दुङ्गटजूटकटाहम्।
डमरुदिदिन्दिम-निनादमधुरिम मन्थररविरथवाहम्॥

(६) नागरिका। भर्तृदारिकायाः कृत उशीरादिकसमाहरणाय। यद्यनेन जनेन श्रोतव्यं, तत् कथयतु, किमर्थं दैवेनाप्येतावान् खल्वङ्गीकृतस्तावदायासः।

स्तवनपरायण-मुनिगणचारण-विरचितजयजयकारम्।
फणिमणिमण्डन भवभयखण्डन खण्डय जनुरनुवारम्॥

(उभौ श्रवणमभिनयतः।)

पुरुषः। (स्वगतम्।) अहो रागपरिवाहिनी गीतिः। असौ खलु कामिनीकण्ठ इति तर्कयामि। (क्षणं तूष्णीम्भूय निःश्वस्य च। प्रकाशम्।) भद्रे! तव खलु भर्तृदारिकायास्ते काचिदत्याहिताशङ्केव निमित्तम्।

नागरिका। ७ (सोद्वेगम्। णं किदिसं क्खु अच्चाहिअं।

पुरुषः। भद्रे! शृणु। अद्य खलु,

कुतोऽप्यधिगता वार्ता सीताहरणहेतवे।
बहुरूपाश्चरन्त्यत्र रात्रौ रात्रिञ्चरा इति॥

नागरिका। (८) होइ क्खु, एसा हि चुणचुणिआ अन्देउरम्मि विरलविरलं णाम। (सौत्सुक्यम्।) तदो तदो।

पुरुषः। अथाहं कथमपि प्रच्छन्नतया दुर्गस्यास्य गुप्तद्वारि भ्रातरं मे शस्त्रपाणिं संरक्ष्य रक्षसां प्रचारपर्यवेक्षणार्थं कपटकोष्ठपालभूमिकापरिग्रहादेवं व्यवसितोऽस्मि नाम।

(७) नागरिका। ननु कीदृशं खल्वत्याहितम्।
(८) नागरिका। भवति खल्वेषा हि कर्णोपकर्णिकान्तःपुरे विरलविरलं नाम। ततस्ततः।

नागरिका। (९) (सहर्षमिव।) धण्णा हि सा जिस्सा कए देएण एव्वंवसणवइअरे अप्पा णिवाडिओ दाव।

पुरुषः। (सानुरोधम्।) भद्रे! संरूढ़ोऽप्ययमर्थो यथा न पुनः परिस्फुटः स्यात् तथा कर्त्तव्यम्। (दरनामितपूर्वार्धः।) गृह्यताम्। (इत्यङ्गुलीयकमुन्मुच्य ददाति।)

नागरिका। (१०) (पाणिं प्रसार्यादाय च। शिरसि कृताञ्जलिः।) जधा आणवेइ। (स्वगतम्।) घेत्तुं अजुत्तं पि कोदुअस्स गेह्णमि णं। कस्स णाम वोच्छं। जदो क्खु फुट्टणभूइट्ठं वट्टइ दाव पोट्टं मे। (विचिन्त्य।) आं। अज्जाए बुद्धिसेणाए जधावुत्तं आचरक्खिअ एदं उक्केरीकरिस्सं। (इति हर्षं रूपयति।)

(नेपथ्ये।)

(११) अज्जा! परित्ताअध परित्ताअध। एसा णो भट्टि-

(९) नागरिका। धन्या हि सा, यस्याः कृते दैवेन तावदेवंव्यसनव्यतिकरेऽऽत्मा निपातितस्तावत्।

(१०) नागरिका। यथाज्ञापयति। गृहीतुमयुक्तमपि कौतुकाय गृह्णाम्येतत्। कस्मै नाम वक्ष्यामि। यतः खलु स्फुटनभूयिष्ठं वर्त्तते तावदुदरं मे। आम्। आर्यायै बुद्धिसेनायै यथावृत्तमाचक्ष्यैतदुपहारीकरिष्यामि।

(११) आर्याः परित्रायध्वं परित्रायध्वं। एषा नो भर्तृदारिका हन्त केनापि कापालिकेन बलात्कारेण ह्रियते तावत्।

दारिश्रा हन्त केण वि कावालिएण बलामोड़ीअ हीरदु दाव।

(इति रोदनध्वनिः।)

पुरुषः। (कर्णं दत्त्वा। ससंभ्रमम्।) अये कथमितो रुदित-रवसम्भ्रमदमेदुरं योषितामिवाक्रन्दितं श्रूयते। (उच्चैः।) न भेतव्यं न भेतव्यम्। अयमहं भो गच्छामि। (इति गतिभेदेन नादयित्वाश्वं परिक्रम्य सत्वरं प्रस्थितः।)

(नेपथ्ये।)

आः पाप। कथं खलु,

स्मरस्येव शरं षण्ढ स्त्रीमयं जन्मणोन्मुखम्।
पाषण्ड। खण्डयस्येतत् कुसुमं जीवतस्ततः॥

हंहो रक्षोऽपशद। शिक्षयामि ते।

नागरिका। (१२ (श्रुत्वा) आपड़िओ क्खु विसमो दाव सङ्कड़ो। (इति माध्वसं नाटयति।

(पुनर्नेपथ्ये।)

(१३) फो फो सुहिआ। लक्खह लक्खह। मालेति मं एसो हतासो। अले चीअंतवच्छा मे चननी।

---

(१२) नागरिका। आपतित खलु विषम तावत् सङ्कटम।

(१३) भा भा सुहृद। रक्षत रक्षत। मारयति मामेष हताश। अरे जीवद्वत्सा मे जननी।

नागरिका । (१४) (श्रवणमभिनीय ।) अज्जू ! पणालिए ! णमो णमो दे । रक्ख मं । (इति वेपमाना कथमपि पथिप्रणाल्यामात्मगोपनं रूपयति ।)

(ततः प्रविशन्ति क्षेपणीनिक्षेपणेन द्रोणीं वाहयन्तो भीषणोद्भटवेषाः कपटकापालिकाः ।)

प्रथमः । (१५) (कर्णनोदनं नाटयित्वा ।) अले एतं च्चेव पुलातु अतिट्ठपुलवं मिथिलेसलसिवस्स मन्दिलं । ता खट्टम्मि याव एत्थ सुट्ठुतले ओतलम्ह ।

सर्वे । (१६) (बद्धाञ्जलयः ।) जअ जअ फकवं मिथिलेसल ! ।

(इति प्रणमन्ति ।)

द्वितीयः । (१७) (सर्वतो निरीक्ष्य परीक्ष्य च ।) अले पलप्पिअ । अतूलातु ईसीसितिमिलं उपवनप्फन्तलं च्चेव निम्मच्छिकं । ता पुणोतत्थ च्चेव छिपट्टम्ह ।

तृतीयः । (१८) (समर्यान्मादगद्गदम् ।) अले फ-फत्तं ।

(१४) नागरिका । मातः । प्रणालिके । नमो नमस्ते । रक्ष माम् ।

(१५) प्रथमः । अरे एतदेव पुरतोऽदृष्टपूर्व मिथिलेश्वरशिवस्य मन्दिरम् । तद्घट्टे यावदत्र सुष्ठुतलेऽवतरामः ।

(१६) जय जय भगवन् ! मिथिलेश्वर ! ।

(१७) द्वितीयः । अरे पलप्रिय ! अदूरत ईषदीषत्तिमिरमुपवनाभ्यन्तरमेव निर्मक्षिकम् । तत् पुनस्तत्रैव छिपामहे ।

(१८) तृतीयः । अरे भ-भद्रम् ।

(इति तत्रोपनीय द्रोणीं तीरलग्नां कृत्वा ततोऽवतीर्य तां बध्नाति ।)

सर्वे । (१९) हल हल वम् वम् । (इति कूलारोहणं नाटयन्ति ।)

(नेपथ्ये ।)

(२०) जअ जअ भअवं मिहिलेसर ! ।

तृतीयः । (२१) (कर्णं दत्त्वा ।) अले ले फो-फोति क्खु इतो म-महंतो हलपोलो ।

प्रथमः । (२२) ससंभ्रमनामम् । अले खलघोस ! अलाहि पीठस्स पिव ते कठोलुच्चसद्देन । (तूष्णीम्भावावलम्बनमेव श्रेय इति संज्ञया सूचयति ।)

द्वितीयः । (२३) (कियद्दूरं पादाग्रेण गत्वा ।) अले कुतो ताव एत्थ फलहिक्खेत्ते अम्हानं अत्थचंब्बो । (सचकितं स्वैरम ।) वेव्वे । कों नु क्खु विलल्लक्खअम्मि एत्थ लोट्टति नाम ।

(१९) हर हर बम बम ।

(२०) जय जय भगवन् मिथिलेश्वर ।।

(२१) तृतीयः । अरे रे भो-भोरिति खल्वितो म-महान् कलकलः ।

(२२) प्रथमः । अरे खरघोष । अलमिक्षुनिपीडनयन्त्रेणेव ते कठोरोच्चशब्देन ।

(२३) द्वितीयः । अरे कुतस्तावदत्र कार्पासक्षेत्रेऽस्माकं (मद्गन्धो) मोचकाख्यपादपानाम् । वैन्ये । (सभयविस्मयं ।) को नु खलु विरललक्षेऽत्र लुठति नाम ।

प्रथम-तृतीयौ। (२४) अले ले लुधिलप्पिअ! माफाई। चन्दालोकेन निपुनं निलूपेहि याव। (इत्युभौ शनकैरुपसर्पतः।)

द्वितीयः। (२५) (सविषादम्) हन्ति। हन्ति। किना पि अत्थक्कम्मि निहतो क्खु एसो मधुप्पिओ ताव।

प्रथमः। (२६) (स्वैरम्।) अविहा। अविहा। फो मधुप्पिअ! उट्ठेहि उट्ठेहि। देहि नो सहचलानं पतिवचनं। हा वअस्स! किं चिलस्स सुत्तो सि। कसटं। अज्ज क्खु तुह कते समानीता एसा पच्चुच्छुहनी सुमंठिआ च। हत्ति हत्ति।

अनाथा पानकोट्ठी नो चूअसाला च तुं विना।
उपफाविय्य क्खु को नाम नवं चोलिअकोसलं॥

(२४) प्रथम-तृतीयौ। अरे रे रुधिरप्रिय। (माभाई।) मा भौ। चन्द्रालोकेन निपुणं निरूपय यावत्।

(२५) द्वितीयः। हन्दि हन्दि। (विषादे।) केनाप्यकाण्डे निहतः खल्वेष मधुप्रियस्तावत्।

(२६) प्रथमः। अविहा। अविहा। (खेदे।) भो मधुप्रिय! उत्तिष्ठोत्तिष्ठ। देहि नः सहचरेभ्यः प्रतिवचनम्। हा वयस्य! किं चिरस्य सुप्तोऽसि। कष्टम्। अद्य खलु तव कृते समानीतैषा नवसुरा शूलप्रोतमांसञ्च। (हद्धी हद्धी) हा धिक् हा धिक्।

अनाथा पानगोष्ठी नो (जूअसाला) द्यूतशाला च त्वां विना।
उद्भावयिष्यति खलु को नाम नवं चौर्यकौशलम्॥

(सर्वे विषादं नाटयन्ति ।)

तृतीयः । (२७) (सोत्कण्ठमनुच्चैः ।) अले ए-एतस्स सह-कालो म-महा-पसातो पि कत्थ पुनो क-कतो ।

प्रथमः । (२८) (स्वैरम्) अले को नु ताव एसो क्खु महप्पसातो नाम ।

तृतीयः । (२९) (स्वैरम् ।) अले प-पलप्पिअ ! म-म-मठच्छक्खो म-महुपज्झाओ त्ति ठाणिज्जो क्खु ए-एसो ।

द्वितीयः । (३०) (स्वगतम् ।) अलाहि तस्स पामलस्स नामक्कहणेन । चिना हि पुनो पलक्कलत्तेन लूपमिनीत्ति किस्साचि तलुनीए सवसलीलं पि अक्कन्तं ताव । (प्रकाशम् ।) अले फंफल ! कुमालकुंफकण्णो से फाआ त्ति मत्तिअनाइ मठच्छक्खो ताव एसो । किंतु मोहुपज्झायो त्ति संकतत्थो फोज्जा ।

(ततः प्रविशति वृक्षान्तरालान्निष्क्रम्य महाप्रसादः ।)

---

(२७) तृतीयः । अरे ए-एतस्य सहकारी म-महाप्रमादोऽपि कुत्र पुनर्ग-गतः ।

(२८) प्रथमः । अरे को नु तावदेष खलु महाप्रमादो नाम ।

(२९) तृतीयः । अरे प-परप्रिय ! म-म-मठाध्यक्षो म-महोपाध्याय इति (ठाणिज्जो) गर्वितः खल्वेषः ।

(३०) द्वितीयः । अलं तस्य पामरस्य नामग्रहणेन । येन हि पुनर्लम्पटत्वेन रूपवतीति कस्याश्चित् तरुण्याः शवशरीरमप्याक्रान्तं तावत् । अरे (? भल !) मूर्ख, कुमारकुम्भकर्णोऽस्य (भार्या) ज्येष्ठभगिनीपतिरित्यभिजात्येन मठाध्यक्षस्तावदेषः । किन्तु मोहोपाध्याय इति सङ्केतार्थो (भोज्जा ।) भवेत् ।

सर्वे । (२१) (दृष्ट्वा । सहर्षं स्वैरम् ।) पिग्रं नो पिग्रं । ग्रले पसातो क्खु एसो ग्रक्खतसलीलो पि कादलकादलो पिव सनिग्रं पलोट्टदि । (साग्रहम् ।) पसात ! पसात ! वाहलेहि मथुप्पिग्रो नु एसो किना ताव वापातितो । तुमए पि कथं वा निव्वाहितो ग्रत्ता त्ति ।

चतुर्थः । (२२) सचकितमितस्ततः प्रेक्ष्य संज्ञया सहचरस्य निधनविवरणं सूचयन्नेव कर्णे दत्त्वा । सभयमनुच्चैः ।) ग्रले ग्रले मथुप्पिग्रघातको ग्राकतो क्खु दोट्टीए पुत्तो लाचिपुलिसो । उच्चलति ताव ग्रान्नातो तुलंकम-क्कलेसालवो । (इति पृथु-पथुं रूपयति ।)

द्वितीयः । (२३) (ससम्भ्रमम् ।) तुवलह तुवलह । ग्रले इमातो ग्रासलनं च्चेव सलनं । (इति सत्वरं द्रोणीमुपेत्य तां चालयन्तो निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

(ततः प्रविशत्यात्मना द्वितीयो यथोक्तव्यापारः पुरुषः ।)

प्रथमः । (स्वगतम् ।) कुतो नु खलु नागरिका ।

---

(२१) प्रियं नः प्रियम । अरे प्रसाद: खल्वेषोऽक्षतशरीरोऽपि कातरकातर इव शनैः प्रत्यावर्तते । प्रसाद । प्रसाद । व्याहर मधुप्रियो न्वेष केन तावद्व्यापादितः । त्वयापि कथं वा निर्वाहित आत्मेति ।

(२२) चतुर्थः । अरे अरे मधुप्रियघातक आगतः खलु दास्याः पुत्रो राजपुरुषः । उच्चरति तावद्दारात् तुरङ्गमक्षेलारवः ।

(२३) द्वितीयः । त्वरध्वं त्वरध्वम् । अरे इतोऽपसरणमेव शरणम् ।

द्वितीयः । (करतलास्फोटेन वाजिनं सम्भाव्य । समन्तादवलोकयन्नेव सस्पृहमात्मगतम् ।) अहो नु खलु,

तस्याः कोऽपि तनूस्पर्शो हर्षस्पन्दनमावहन् ।
अद्यापि मां जड़यति विवर्त इव विद्युतः ॥

(इति समुत्कण्ठां नाटयति ।)

प्रथमः । (परिक्रम्य निपुणमन्विष्य निरूप्य च ।) भद्रे ! अलमावेगेन । इत आगच्छ ।

नागरिका । (३४) सोत्कम्पं कथमपि प्रणालीतः शनकैर्वहिर्भूय ।) सन्तं पावं । पड़िहअममङ्गलं । (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । कृताञ्जलिः ससम्भ्रमं प्रथमं प्रति ।) देअ ! इदो दाव किं वुत्तं ।

प्रथमः । (सानुग्रहम् । श्रूयताम् । तत्र खलु कनीयसी भर्तृदारिका ते नियमचारिणी तावदूर्मिला नाम

आलीजनैरद्य चतुर्दशीति
साधं निशार्धे मिथिलेशमिष्ठा ।
मध्येपथं हन्त परापतन्ती
सीतेति साक्रम्यत कौणपेन ॥

नागरिका । (३५) (समाध्वसम् ।) देअ ! तदो तदो ।

(३४) नागरिका । शान्तं पापम् । प्रतिहतममङ्गलम । देव । इतस्तावत किं वृत्तम् ।

(३५) नागरिका । देव ! ततस्ततः ।

प्रथमः । अथ कुररीणामिव तत्सहचरीणां कातरकण्ठेन समाहूतस्तत्र सन्निपत्य भ्रातासौ मे दुरात्मनस्तस्य पश्चादनुसरन्नेव सद्यः खलु—

अनाशयन्महाकायं विद्रुतं द्रुतमेव तम् ।
हरिः करिणमाक्रम्य रम्भामिव करेण ताम् ॥

नागरिका । (२६) पडिहअममङ्गलम् । (सोच्छ्रासम् ।) जअइ जअइ मिहिलेसरो । दिट्ठिआ क्खु भट्टिदारिआए, जाणे जीअणरक्खण-
णिमित्तमित्थं असुत्थदा तिस्सा ।

प्रथमः । (अस्थिरमश्वं स्थिरीकृत्य ।) यत् सत्यम् ।

अशुभमपि शुभनिमित्तं
जातु विधातुर्भवेत् कृपया ॥

नागरिका । (२७) (तथैव साशंसम् ।) देअ ! भणामि दाव मिहिलेसरस्स किवाए अइरा चेअ होहिइ क्खु अरक्खसं तेल्लोक्कं । (सौत्सुक्यम् ।) तदो तदो ।

(२६) नागरिका । प्रतिहतममङ्गलम् । जयति जयति मिथिलेश्वरः । दिष्ट्या खलु भर्तृदारिकायाः । जाने जीवनरक्षणनिमित्तमित्थमसुस्थता तस्याः ।

(२७) नागरिका । देव ! मन्ये तावन्मिथिलेश्वरस्य कृपया अचिरादेव भविष्यति खल्वराक्षसं त्रैलोक्यम् । ततस्ततः ।

प्रथमः। समनन्तरञ्चाहमुपसृत्य तत्र शुश्रूषाभिरेनां प्रत्यापन्नचेतनामकरवम्। स्थाने खलु,

तां वेपमानामुपनीय बालां
निरर्गलं दुर्गमदुर्गहर्म्यम्।
असंस्तुतोऽपि स्वजनैः स्तुतोऽस्या
भ्रातृद्वितीयस्त्वरयागतोऽस्मि॥

अधुनात्र न खलु ते युक्तमवस्थानम्। (इत्युभौ शनकैः परिक्रम्य निष्क्रान्तौ।)

नागरिका। (३८) (सोत्कण्ठम्।) कुदो णु चुलचुलइ दाहिणा अच्छी। वेवइ मे हिअअं इमिणा दुण्णिमित्तेण। जधा तधा होउ। ण क्खु हं पुणो वि णिअणिओअसंपाअणस्स गच्छिस्सिमि। (विभाव्य।) ता एत्थ णवरं सुणिदादो खिज्जिआसङ्का। होउ। सा उ भअवदीए मेत्तेईए चलणअन्तं गएत्ति। (इति सचकितं परितः परिपश्यन्ती सत्वरं निष्क्रान्ता।)

(३८) नागरिका। कुतो नु स्पन्दते दक्षिणमक्षि। वेपते मे हृदयमनेन दुर्निमित्तेन। यथा तथा भवतु। न खल्वहं पुनरपि निजनियोगसम्पादनाय गमिष्यामि। तदत्र केवलं सूनृताया उपालम्भाशङ्का। भवतु। सा तु भगवत्या मैत्रेय्याश्चरणोपान्तं गतेति।

(ततः प्रविशति मैत्रेयी विषादं रूपयन्ती सूनृता ।

बहिःप्रकोष्ठमधिष्ठाय प्रपठन्तो वटवश्च ।)

मैत्रेयी । (श्रवणमभिनीय ।) वत्से ! सूनृते ! इतो हि समुल्लसति किल जरठशुककुलकलकलैः सह वटूनामाम्नायपारायणध्वनिः । एहि । तदधुना खल्वाश्रमाभ्यर्णतरमम्मपर्णवेदिकायामनुकौशिकीतीरं यावदुपविश्य संकथयावः । (इति परिक्रम्य तथा करोति ।)

सूनृता । (३८) (अनुसृत्य । स्वगतम् ।) एसा पसण्णपुण्णतोआ भअवदी कोसिई । (इति प्रणम्यादूरतस्तिष्ठति ।)

मैत्रेयी । (सस्नेहम् ।) कल्याणि ! अलमायासेन । अत्रैव तावदुपविश ।

सूनृता । (३९) जधा आणवेदि भअवदी । (इति सविनयं कथञ्चिद्वेदिकायाः प्रान्तमातिष्ठति ।)

(नेपथ्ये ।)

भ्रातः ! कण्व ! उत्तिष्ठ । अतिक्रान्ता रजनी ।

प्राचीं निजांशुकहृतां

चुम्बत्यर्कोऽतिरागिणि स्वैरम् ।

(३८) सूनृता । एषा प्रसन्नपुण्यतोया भगवती कौशिकी ।

(३९) सूनृता । यथाज्ञापयति भगवती ।

प्रययौ ह्रियेव शनकै-
मींलिततारेक्षणा श्यामा ॥

अपि च ।

बालानूरुवितन्यमानतिमिरव्रातक्षतिः पक्षती-
र्व्याधुन्वद्भिरशोककोकनिकरैरालोक्यमानः क्षणम् ।
विन्दद्भिः कुलवन्दितां पिककुलैः कूजद्भिरेष स्तुतः
प्रोद्यन् पादमदो ददाति दिनकृद्भूमीभृतां मूर्धसु ॥

(मैत्रेयीसूनृते नवोदितमादित्यं प्रणमतः ।)

मैत्रेयी । पारिकोशिकि दत्तदृष्टिः ।) अहो खलु यावद-
विरलविशालशालसरलशल्लकीनिकरनिरन्तरस्निग्धनील-
परिसरारण्यपरिकीर्णनिर्झरिणीवारिपूरतारतरारावमु-
खरितकन्दरस्य बालारुणरुचिरुचिरस्य च मयूराद्रेर्वै-
भातिकं रामणीयकम् । तथा हि ।

प्रीत्येवं नित्यनृत्यप्रवणशिखिगणारब्धबर्हेन्द्रधन्वा
धत्ते नीलाभ्रलीलां कुलिशभृदुपलश्यामलः सानुरुच्चैः ।
अस्मिंस्तापिच्छगुच्छावलिगलितरजोराजिमज्जत्तमिस्रे
विद्युद्वल्लीविलासं कलयति सुतरामोषधीनां प्ररोहः ॥

सूनृता । (४०) (विलोक्य ।) सच्चअं । पमसणगम्भीरा क्खु
अरणाणी ।

(४०) सूनृता । सत्यम । प्रसन्नगम्भीरा खल्वरण्यानी ।

साणुवेणुवणट्ठाण-घूअघुक्कारमंसलो ।

उच्चं उच्चरइ प्फारो णिज्झरुग्गारणिस्सणो ॥

मैत्रेयी । (विचिन्त्य ।) अहो प्रमादः । यदाश्रौषम्, वत्सा मे वैदेहो दुर्विषहविरहव्यथनार्दितेति, तत आरभ्य मुहुरेवं प्रभूततरमायासमनुभवामि । न्ययुङ्क्ष्व च हन्त युञ्जानप्रायां परिव्राजिकामपि तच्चित्तविनोदनाय वत्सां मे बुद्धिपेशाम् ।

सुनृता । (४१) (स्वगतम् । ठाणे क्खु हिअउव्वेओ भअवदीए ।

मैत्रेयी । (सोद्वेगमात्मगतम् ।) न खल्वनपत्यता मामेव-मुपस्नेहयति । अपि नाम वस्तुमाहात्म्यम् । यत् सत्यम्, संसाराद्विरतमपि खल्वविरतमेव हृदयं मे नितरामासक्तमस्याम् । (हृदि करतलमारोप्य ।) हृदय ! कोऽयं ते स्नेहपरिप्लवो विकारः । (प्रकाशम् ।) वत्से ! सूनृते ! सम्प्रति प्रतिविधानवामनैव मामेवं समुत्सु-कीकुरुते । ननु

लवङ्गीप्रमुखाज्ज्ञातभूयिष्ठापि परिस्फुटम् ।

साम्प्रतं श्रोतुमिच्छामि किमारम्भेति सा पुनः ॥

सानुवेणुवनस्थान-घूकघूत्कारमांसलः ।

उच्चैरुच्चरति स्फारो निर्झरोद्गारनिस्वनः ॥

(४१) सूनृता । स्थाने खलु हृदयोद्वेगो भगवत्याः ।

सूनृता । (४२) (निःश्वस्य ।) भअवदि ! तदो पहुदि हन्त बलिअं जेव्व परिबाहीअदि सा हदकन्दप्पेण जाणई । अणुदिअहं दाव परिहीअदि अङ्गेहिं । उक्खुडिदबालकमलिणी विअ पडिक्खणं परिकिलम्मदि । पिअसहीए वि णालवेदि । णाभिणन्देदि अ अपुव्वसंकधाउ । सद्धा क्खु अण्णचित्ता विअ चिट्ठदि । तेण हि एक्कस्स पक्कन्तस्स अण्णविधकहणं त्ति अन्तिअं वि माआणं णोवसप्पेदि । बहुसो माणिदं हि विसअं अम्हेहिं वारं वारं सारमिदं वि ण सुमरेदि । कदुआ वि कअलीघरं पविसिअ मअपत्तपत्त-सअणा क्खु एसा परिअणमेव्वं वावारेदि । जधा ।

ओमल्ल लवङ्गि ! अङ्गं
वीअअ विजए । मणोअपत्तेहिं ।
कमले ! कलअ मुणालिं
सुन्दरि ! चन्दणरसं सिंच ॥

(४२) सूनृता । भगवति । ततःप्रभृति हन्त बलवदेव परिबाध्यते सा हतकन्दर्पेण जानकी । अनुदिवसं तावत् परिहीयतेऽङ्गैः । उन्मूलितबालकमलिनीव प्रतिक्षणं परिक्लाम्यति । प्रियसख्यापि नालपति । नाभिनन्दति चापूर्वसङ्कथाः । सदा खल्वन्यचित्तेव तिष्ठति । तेन ह्येकस्य प्रक्रान्तस्यान्यविधकथनमित्यन्तिकमपि मातृणां नापसर्पति । बहुशोऽनुभूतं हि विषयमस्माभिर्वारं वारं स्मारितमपि न

किं अ। सा तग्गदेण अहिलासेण,

णिमीलिअविलोअणा कुसुमबाणबाणाहिए

हिए कअकरम्बुआ पिअविणिग्गमं कम्पई।

कधाउ तुह पुच्छए णिहुअ-वाइआ-वेइणिं

लवङ्गिमह अस्समा पडिणिवट्टइं साअरं॥

अत्थि क्खु एसा जणस्सुदी, जं कोमुईमईओ देअकुमारीओ रअणीसु अवणीवलअम्मि परिघोलन्ति णाम। एक्कआ णिसामुहे पिअसही वइदेही हिमअरकरफरिसादो वि संतत्था भविअ सेअभरपरिप्पुदा थरथराअमाणपीवरोरुजुअला एव्वं अक्कंदीअ, 'हा हन्त सुणिदे।

स्मरति। कदापि कदलीदल प्रवि शतपत्रपत्रशयना खल्वथा परिजनमेव व्यापारयति। यथा।

अवकिरति लवङ्गाङ्ग बीजय विजय। मृणालपत्र।

कमल! कलय मृणालीं सुन्दरि। चन्दनरस सिञ्च॥

किञ्च। सा तद्गतेनाभिलाषेण।

निमीलितविलोचना कुसुमबाणबाणार्दित

हृदि कृतकराम्बुजा प्रियविनिर्गमं कम्पती।

कथास्तव पृच्छति निभृतवाचिकावेदिनी

लवङ्गीमथाश्रमात प्रतिनिवर्तमाना सादरम्॥

अस्ति खल्वेषा जनश्रुति, यत् कौमुदीमय्यो देवकुमार्यो रजनीष्ववनीवलये परिघूर्णन्ते नाम। एकदा निशामुखे प्रियसखी वैदेही हिमकरकरस्पर्शादपि

सुणिदे! दुरन्तकिअन्तदूदीणं एदाणं अग्गिमअहत्था-
हिंतो मं रक्ख रक्ख' त्ति। इत्थं गदे सा हि पच्चङ्गं
णाम। (संस्कृतेन।)

दाहोद्वेगपलायितैरिव बहिः शून्या समस्तेन्द्रिये-
रन्तश्चित्तनिवासिनं प्रियतमं द्रष्टुं प्रविष्टैरिव।
निष्पन्दालिखितेव सा कथमपि प्राप्तप्रबोधा पुनः
प्रत्यङ्गं भवति प्ररूढपुलका प्रेक्ष्य प्रतिच्छन्दकम्॥

अण्णं अ उण विम्हअजणअमेव्वं। जं क्खु
सरसविआरं पत्ता
सरसा पि खणं प्पडीअफंसेण।
तावमिई व मुणाली
वंजइ तीआ-तणूत्तावं॥

सन्तप्ता भूत्वा स्वेदभरपरिप्लुता थरथरायमाणपीवरांकयुगलैवमाक्रन्दीत। हाहन्त
सुहृते। सुहृते। दुरन्तकृतान्तदूतीनामेतासामग्निमयहस्तेभ्यो मां रक्ष रक्षेति।
इत्थं गते सा हि प्रत्यङ्गं नाम।

अन्यच्च पुनर्विस्मयजनकमेवम्। यत खलु
स्वरसविकारं प्राप्ता सरसापि क्षणं प्रतीकस्पर्शेन।
तापमितिरिव मृणाली व्यनक्ति तस्यास्तनूत्तापम् *॥

* (अत्र "थार्मोमिटार्" नामकयन्त्रविशेषः स्मर्तव्यः। अतनूत्तापस्य।)

अथ वा किं वर्णीअदि संपदं से तवस्सिणीए संदाव-
सन्ताणो दाव । तधा हि ।

जोह्ना उण्हा परं ताए चन्दणं खोड़कारणं ।
तुसारो पि खदक्खारो णाली बाणावली विअ ॥

णं एदएण वि से संदावो ण णिक्कमदि । (इति दैन्यं
रूपयति ।)

मैत्रेयी । वत्से ! किमात्थ, सुधास्यन्दिनी चन्द्रिकापि सन्तापजननी, चन्दननिष्यन्दोऽपि स्फोटजनक इति । (निःश्वस्य ।) कष्टं भोः कष्टम् । अपि नाम,

माल्यं मृणालवलयं
कुङ्कुमहिमचन्द्रचन्दनं यस्य ।
सन्धुक्षणानि स कथं
मदनाग्निस्तैः प्रशम्येत ॥

कल्याणि ! अग्रतो यावत् कथय ।

सूनृता । (४१) माए ! किं वा उण अग्गदो । अणुवेलं परि-

अथवा कि वर्ण्यते साम्प्रतमस्यास्तपस्विन्या सन्तापसन्तानस्तावत् । तथाहि ।

ज्योत्स्नोष्णा परं तस्याश्चन्दनं स्फोटकारणम् ।
तुषारोऽपि क्षतक्षारो नाली बाणावलीव ॥

नन्वियतापि तस्याः सन्तापो न निष्क्राम्यति ॥

(४२) सूनृता । मातः ! किंवा पुनरग्रतः । अनुवेलं परिमलि-चम्पकमुकुलनिर्मथ-

मलिद-चम्पअ-मउल-णिम्महण-बहल-परिमलुव्वहण-मंसलेण दलिद-बउलवुन्द-मअरन्द-बिन्दु-सन्दोहं समुव्वहन्तेण दक्खिण-मारुदेण वि कामं अदक्खिणेण सा क्खु अदिविअ दाव उत्तामीअदि। विसूरीअदि अ विरुएण उण कुडिल-कुन्तल-णिज्जिदरूवदाए कुविदेहिं विअ महुअरेहिं। वाउलीकरीअदि णाम णिआमं पञ्चमकोलाहलेण अलद्ध-समग्ग-स्सर-सोहग्गदाए ईस्सालूहिं विअ कलकण्ठकुलेहिं। अन्तरन्तरा क्खु एसा सविसेस दूसहा-आस-विअम्भमाणुद्दाम सन्दाव-दुम्मिआ णिअन्तिअ आलोअ-मग्गं जामिणि त्ति दिणे पि अच्छादिअ पडन्तेण कुड्ड-लिहिदं दिणणाहं। अव्वो,

होस्सइ से वि विओओ
विओअविहुरा अहं दाणिं।

बहलपरिमलोद्वहनमांसलेन दलितबकुलवृन्दमकरन्दबिन्दुसन्दोहं समुद्वहता दक्षिणमारुतेनापि कामसदृक्षिणेन सा खल्वतीव तावदुत्ताम्यते। खेद्यते च विरुतेन पुनः कुटिलकुन्तलनिर्जितरूपतया कुपितैरिव मधुकरैः। व्याकुलीक्रियते नाम नितरां पञ्चमकोलाहलेनालब्धसमग्रस्वरसौभाग्यतयेर्ष्यालुभिरिव कलकण्ठकुलैः। अन्तरान्तरा खल्वेषा सविशेषदुःसहायासविजृम्भमाणोद्दामसन्तापदूना नियन्त्र्यालोकमार्गं यामिनीति दिनेऽप्याच्छाद्य पटान्तेन कुड्यलिखितं दिननाथम्। अव्वो। (दुःखे।)

इअ किदअ-कोअ-मिहुणं

णिअड़ेइ मुणालतन्दुणा झत्ति ॥

एक्कसि एमा उण पओसममअम्मि ईसीसिचन्दिमालोअ-विच्छुरिदं सुहन्तलग्गं अणुप्पवम्भा केसरुज्जाणं एक्कलिआ तत्थ पाड़िएक्कं कुड़ंगेसु कंपि मग्गन्ती पुच्छन्ती अ तस्स वुत्तन्तं वलिहुमा अदेक्खिअ तं देक्खिअ उण सरसीए लहुलहुलहरीसु पड़िविम्बं उड्डवइणो कन्द-लिदपुलअङ्कुरा, 'अम्मो अअं मे हिअअवल्लहो' त्ति झंपदाणस्स पसारिदबाहुजुअला, 'अइ अलं माहसेण' त्ति वाहरन्तेन अतक्किदं पुट्ठदो उवमप्पिअ देअसेणा विअ कुमारेण कुमारअरामचन्देण संधारिदा आसि ।

मैत्रेयी । (मोच्छ्रामम् ।) शान्तं पापम् । तादृशस्य खल्वनुरागस्य समुचितोऽयं व्यापारः । ततस्ततः ।

भविष्यत्यस्यापि वियोगो वियोगनिधराह्मिदानीम ।

इति कृतककोकमिथुनं निगडयति मृणालतन्तुना झटिति ॥

एकदैषा पुनः प्रदोषसमये ईषदीषच्चन्द्रिकालोकविच्छुरितं शुद्धान्तलग्नमनुप्रपन्ना केशरोद्यानमेकाकिनी तत्र प्रत्येकं निकुञ्जेषु कमपि मृगयन्ती पृच्छन्ती च तस्य वृत्तान्तं वलिद्रुमानदृष्ट्वा तं दृष्ट्वा पुनः सरस्या लघुलघुलहरीषु प्रतिबिम्बमुडुपतेः कन्दलितपुलकाङ्कुरा, 'अम्मो अयं मे हृदयवल्लभ' इति झम्पदानाय प्रसारितबाहुयुगला 'अयि अलं साहसेनेति' व्याहरतातर्कितं पृष्ठत उपसृप्य देवसेनेव कुमारेण कुमाररामचन्द्रेण सन्धारितासीत् ।

सूनृता । (४४) तत्थ अणुपअं जेव्व उवट्ठिदाए विणदाए तह पआससङ्काए सो क्खु महाभाओ अन्तरहिदो संवुत्तो। अध तेण तेण ववसिदेण अहिअं हिरीणा विअ पिअसही णो ओणदमुही सअं जेव्व सअणभअणं पच्चाअदा दाव। कधं वा जाव आअक्खेमि। तधा हि।

संकप्पिअ सिविणे मा
जह जह भुअबन्धणं दढ़ं कुणइ।
तह तह बाहक्खम्भा
आलिअणे होन्ति सूसासा।

अविअ। क्खामक्खामावअवं
णिआमकामिसुमोसणा एव्वं।
परिहरइ केलिहरिणी
हित्था विअ तं अपुव्व त्ति॥

(४४) सूनृता। तत्रानुपदमेवोपस्थितायां विनतायां तदा प्रकाशाशङ्कया स खलु महाभागोऽन्तर्हितः संवृत्तः। अथ तेन तेन व्यवसितेनाधिकं ह्रीणेव प्रियसखी नोऽवनतमुखी स्वयमेव शयनभवनं प्रत्यागता तावत्। कथं वा यावदाचक्षे। तथाहि।

सङ्कल्प्य स्वप्ने मा यथा यथा भुजबन्धनं दृढं करोति।
तथा तथा बाष्पस्तम्भा आलिङ्गने भवन्ति सोच्छ्वासा॥

अपिच। क्षामक्षामावयवा निकामकामेषुशोषणादैन्यम्।
परिहरति केलिहारिणी ह्रियेव तामपूर्वेति॥

एक्कं दाव अच्छेरं, जधा जधा दुब्बलङ्गी तधा तधा लाअस्सं अहिअदरं होदि । एव्वंछाआ-मेत्त-सेसङ्ग-लट्ठी अदिकिसदाए ससङ्कलेहा विअ दुदीआ सिद-केदअ-णिहेहिं सपुलअ-कवोल-फलएहिं आपण्डुरं मिलाअमाणपङ्कअं विअ आणणं समुव्वहन्ती पप्फुरन्ताहरपल्लवा अदिसोअणिज्जदंसणा संवुत्ता । किं अ ।

दूरगअपरिणआसा
　　परिहरिआहरणकीलणाहारा ।
सिढ़िलेइ जीअबन्धं
　　ण हु उण पेम्मं पि सा जाउ ॥

मैत्रेयी । सत्यम् ।

प्रेमैव सारं खलु जीवितस्य
　　विनाकृतं तेन तमिस्रमेतत् ।

एकं तावदाश्चर्य्यं, यथा यथा दुर्ब्बलाङ्गी तथा तथा लावण्यमधिकतरं भवति । एवंछायामात्रशेषाङ्गयष्टिरतिकृशतया शशाङ्कलेखेव द्वितीया सितकेतकनिभाभ्यां सपुलककपोलफलकाभ्यामापाण्डुरं म्लायमानपङ्कजमिवाननं समुद्वहन्ती प्रस्फुरदधरपल्लवातिशोचनीयदर्शना संवृत्ता । किञ्च ।

दूरगतपरिणयाशा परिहृताभरणक्रीडनाहारा ।
शिथिलयति जीवबन्धं न खलु पुनः प्रेमापि सा जातु ॥

नाभाति चेतः प्रणयेन हीनं
नीरं यथा नीरजमन्तरेण ॥

(साग्रहम्।) सूनृते! अपि सा चाद्य विनोदयति स्वात्मानं महानुभावस्य तस्य कथया नाम।

सूनृता। (४५) (दीर्घं निःश्वस्य।) भअवदी क्खु एव्वंवादिणित्ति अदो वरं वि वाहिप्पदु। अहह, अदिभूमिं गदो जेव्व से अणुराओ। सा हि दाणिं केअलं किसलाअन्त-कन्त-हत्थ-पल्हत्थ-गण्डमण्डला, अहोवअ तादस्स वि दुत्तरो पणो त्ति णिरन्तरुव्वन्त-णअण जल-पक्खालिद-मुद्ध-मुहारविन्दा उण्णिद्दा गमेदि विसाअदीहदरा रअणीउ दाव। इओ किल एव्वं सुण्णहिअआ जाणई णिसीधसमअम्मि कुज्जिआए जन्तवादाअणं उग्घाडिअ देअदादुदीआ दुग्गुववणं पविसन्ती हन्त दइव्वादो पवुड्ढाए मए क्खु अणुवट्टीअमाणा आसि। अध सा तहिं परिदो परिब्भमन्ती कंपि पुण्णाअतरुवरं उवगम्मा

(४५) सूनृता। भगवती खल्वेवंवादिनीत्यतः परमपि व्याह्रियते। अहह! अतिभूमिं गत एव तस्या अनुरागः। सा हीदानीं केवलं किसलायमानकान्तहस्तपर्यस्तगण्डमण्डला हा! एवं तातस्यापि दुस्तरः पण इति निरन्तरोद्गलन्नयनजलप्रक्षालितमुग्धमुखारविन्दाऽनिद्रा गमयति विषाददीर्घतरा रजनीस्तावत्। इयं किल एवं शून्यहृदया जानकी निशीथसमये कुब्जिकया यन्त्रवातायनमुद्घाट्य दैवताद्वितीया दुर्गोपवन

'अम्महे दिट्ठिआ पडिवालेदि मं हिअएसरो' त्ति तं दाव सहरिसं परिस्सइअ बद्धाञ्जली, 'जीविदणाह ! अहुणा अविवेअन्धं विसज्जिअ बन्धुजणं तुज्झ चलणं जेव्व सरणं कुणमि'त्ति आमन्तअन्ती अप्पसादो दिस्सादिट्ठी, 'चिट्ठ क्खणं आअच्छेमि' एव्वं विण्णविअ सणिअं अग्गदो गदुअ च, हा ताद ! बालसहआर ! पवसेदि अज्ज दे जणणी । मा विसुमरेहि मं । हा वच्छ ! रत्तासोअ ! तुए मरिसिदव्वो मे कण्णउर पल्लव-भङ्गावराहो । हा वच्छले ! लवङ्गलदिए ! साहाबाहाहिं गाढ़ं आलिङ्गेहि मं । अदो वरं दुल्लहा होमि । इअ सिणेहादो विअ पत्तेअं सम्भाविदुं पउत्ता क्खु एसा दक्खिणदो पेक्खमाणा, 'णाह ! णाह ! पेक्ख कंण वि णिक्किवेण भम्मा

प्रविशन्तो हन्त दैवात् प्रबुद्धया मया स्वप्नानुव्रज्यमानासीत् । अथ सा तत्र चरितं परिभ्रमन्ती कमपि पुन्नागतरुवरमुपसन्ना 'अस्माकं दिष्ट्या प्रतिपालयति मां हृदयेश्वरः' इति तं तावत् सहर्षं परिष्वज्य बद्धाञ्जलिः, 'जीवितनाथ ! अधुना अविवेकान्धं विसृज्य बन्धुजनं तव चरणमेव शरणं करोमी'त्यामन्त्रयमाणाऽप्रसन्नदृष्टिः, तिष्ठ क्षणमागच्छाम्येवं विज्ञाप्य शनैरग्रतो गत्वा च, हा तात ! बालसहकार ! प्रवसत्यद्य ते जननी, मा विस्मर माम् । हा वत्स ! रक्ताशोक ! त्वया मर्षितव्यो मे कर्णपूरपल्लवभङ्गापराधः । हा वत्सले ! लवङ्गलतिके ! शाखाबाहुभिर्गाढमालिङ्ग माम् । अतःपरं दुर्लभा भवामि । इति स्नेहादिव प्रत्येकं

क्खु इअं कणअचम्पअसाहा'। इत्थं कलुणकण्ठं वाहरन्ती बाहं विहरन्ती अ हन्त अणुसरन्तीए मए सासङ्कमङ्कं आरोविअ दुग्गब्भन्तरं आणीदा दाव। संपदं एत्तिओ क्खु से अहिलासो। अवि णाम तस्स जणस्स सिरिमुहपुण्डरीअं उण वि एक्कवारं पेक्खिअ दुव्वारसोअभाअणं अप्पाणं वावादइस्सं त्ति।

मैत्रेयी। हन्त ममाप्येतादृशी खल्वाशङ्का हृदयस्य। तदधुना जीवितादुद्विजमानया दुष्करमपि शक्यमनया किञ्चिदनुष्ठातुमिति। (चिन्तामभिनीय।) अहो।

सर्वथाकुण्ठदोर्दण्डचण्डिमोत्सेकशालिनः।
कुसुमेषोर्भगवतः प्रतापस्तावदीदृशः॥

सूनृते ! क्व नु पुनरिदानीं वैदेही।

सूनृता। (४६) अम्ब ! अहुणा क्खु एसा पबोज्झमाणा भज्जाए

सम्भावयितुं प्रवृत्ता खल्वेषा दक्षिणतः प्रेक्षमाणा, 'नाथ ! नाथ ! पश्य केनापि निष्कृपेण भग्ना खल्वियं कनकचम्पकशाखा'। इत्थं करुणकण्ठं व्याहरन्ती बाष्पं विहरन्ती च हन्तानुसरन्त्या मया साशङ्कमङ्कमारोप्य दुर्गाभ्यन्तरमानीता तावत्। साम्प्रतमेतावान् खल्वस्या अभिलाषः। अपि नाम तस्य जनस्य श्रीमुखपुण्डरीकं पुनरप्येकवारं दृष्ट्वा दुर्वारशोकभाजनमात्मानं व्यापादयिष्यामीति।

(४६) सूनृता। अम्ब ! अधुना खलु सा प्रबोध्यमानार्यया बुद्धिषेणया दुर्गमध्ये वर्तते

बुद्धिमेणाए दुग्गमज्झम्मि वट्टदि णाम। अहं उण पिअसहिं तारिसिं दट्ठुं हन्त अचअन्ती जुगुच्छन्ती अ चिरजीविदादो कद्दआ वा दुक्खविमोक्खो भविस्सदि त्ति पुच्छिदुं पड़िवस्स म्हि दे पाअमूलं। (इति पादयोर्निपत्य व्याकुला रोदिति।)

मैत्रेयी। (स्वगतम्।) हन्त सीतानुरागिणीयं तपस्विनी। (करग्रहणेनोत्थाप्य। सस्नेहं प्रकाशम्।) वत्से! समाश्वसिहि समाश्वसिहि अलमात्मानं खेदयित्वा। दैवमस्मभ्यं स्वस्ति करिष्यति। श्रूयते हि प्रायो रामचन्द्रस्यापि खल्वेतादृशी प्रतिपत्तिः। नितान्तमुत्कण्ठमानस्यापि सीतायाः सा चास्य निरतिशयगम्भीरतया सहसा नानुभूयते। स खलु

अमंलक्ष्यविकारोऽपि महासत्त्वतया बहिः।
अन्तर्बिभर्ति सन्तापं सरस्वानिव वाड़वम्॥

(साकूतम्।) नूनं निर्व्यूढोऽयमस्यामस्याभिनिवेशः। तत् खलु फलोन्मुखमिव नः समीहितम्।

नाम। अहं पुनः प्रियसखीं तादृशीं द्रष्टुं हन्ताशक्नुवती जुगुप्समाना च चिरजीवितात् कदा वा दुःखविमोक्षो भविष्यतीति प्रष्टुं प्रतिपन्नास्मि ते पादमूलम्।

सूनृता। (४७) (आश्वस्य। स्वगतम्।) एदेण अभिआसा-रसोअलेण वअणेण पच्चुज्जीविद म्हि। (प्रकाशम्।) भअवदि! दुब्बोहं क्खु लोओत्तराणं चरित्तं झत्ति ण विअसेदि।

मैत्रेयी। (सानन्दम्। तदद्य धन्यः खलु विधातुरनन्यसामान्यरूपगुणमयनिर्माणप्रयत्नः, यदनुकूलतया सम्पाद्यते तेन रत्नयोरनयोः सदृशः सम्भेद इति।

सूनृता। (४८) सप्रश्रयम्।) अम्ब! जाणामि ण क्खु कीदिसो दाव रअणाणं संभेओ त्ति। ता दाणिं उवदिसदु।

मैत्रेयी। वत्से! शृणु, कथयामि। इह खलु रत्नानि तावत् स्थावराणि जङ्गमानि चेति द्विविधानि परिलक्ष्यन्ते। तत्र खल्वाद्यानि तानि समुत्पद्यन्ते रत्नाकराकरगिरिवरेभ्यो नाम। अथ प्रेक्षावन्तो यान्येव प्रयत्नतः समभिलपन्ति शिरःकण्ठहृदयेषु धारयितुं, तादृशानान्तु परेषां जङ्गमानामतिदुर्लभः समुद्भवः। अपि नामैषा मनाक्रूढशाणचक्राणां खल्वस्पृष्टसूचीमुखानाञ्च समुत्

(४७) सूनृता। एतेनाम्बिकाया आश्वासरसोल्लेखेन वचनेन प्रत्युज्जीवितास्मि। भगवति! दुर्बोधं खलु लोकोत्तराणां चरित्रं झटिति न विकसति।

(४८) सूनृता। अम्ब! जानामि न खलु कीदृशस्तावद्रत्नयोः सम्भेद इति। तदिदानीमुपदिशतु।

पत्तिश्चेत्र पवित्रतरः कुक्षिरेव सौभाग्यवतीनामिति साक्षात् प्रतीयते । प्रतीयन्ते च तेषां लोकोत्तरप्रतिभानां पुरस्तान्निर्माल्या इव नीलमणयो, नीरागा इव पद्मरागा, निष्फलानीव मुक्ताफलानि । किं बहुना ।

मणिकारः प्रवीणोऽपि माम्म्रख्यादुपचक्षुषः ।
तेषां न प्रभवत्येष तारतम्यविनिश्चये ।

किञ्च । मत्तापतप्रकार एव तेषां परीक्षानिकषः एतानि पुनः स्त्रीपुरुषभेदाभ्यां रत्नानि जङ्गमान्यपि द्विविधान्येव । तत्राभिधीयते खल्वभियुक्तैरेवंस्त्रीरत्नपुरुषरत्नयोरन्योन्यसदृशव्यतिकररूपसम्भेदयोर्मिथुनं समाख्यया दम्पतीति ।

सूनृता । ४९) (अञ्जलिं बद्धा । सविनयम् ।) अज्ज क्खु मए भअवदीए पमादादो जेव्व अहिगओ रअणवि॰ओ दाव ।

मत्रेयी । (सूनृताया मुखमालक्ष्य । सस्नेहम । वत्से दुःखाकरोति यत् खल्विह ग्रहप्रातिकूल्यादतु॰ान्यपि रत्नानि प्रायेण जन्मभूमावेव यावत् प्रकाशमानानि नोद्दिष्टानि केनापि महात्मना वयमिति खेदादिव स्वयमेव विशीर्णानि भवन्तीति तथा हि ।

(४९) सूनृता । अद्य खलु मया भगवत्याः प्रमादादेवाधिगतो रत्नविवेकस्तावत् ।

अपि जलनिधिगर्भे रत्नराजिर्निकामं
स्फुरति रुचिरकान्तिर्ध्वान्तधारान्तरेऽपि ।
विकसति मरुवातैः शोषणाय प्रसूनं
सुरभि निरभियुक्तप्रेक्षणान्ते वनान्ते ॥

सूनृता । ५० सच्चं भअवदि ' सच्चं । (इति निःश्वस्य । बाष्पबिन्दुमेकमलक्षितं पातयति ।)

(नेपथ्ये ।

यस्योत्सङ्गविटङ्के
शङ्के पङ्केरुहेक्षणा गौरी ।
राजति कापि कपोती
सपोतमेतं नमस्यामः ॥

मैत्रेयी । (कर्णं दत्त्वा सत्वरमुत्थाय च । वत्स ! साधु साधु । त्वया खलु सम्यगनुबोधितास्मि । सूनृतां प्रति ।) वत्से ! इदानीमपि हर्षविषादयोर्व्यतिकरमनुभवामि । तदधुना साधयाम्यहं पाणिग्रहणनिशायां जनकदुहितुर्दैवमस्याः प्रतिकूलं शमयितुं गौरीशङ्करसपर्यानिर्वाहाय । अपि नाम वत्सा मे मैथिली खल्वविलम्बं यथा मखमण्डपं परिमण्डयेदिति त्वमप्यज्ञाय प्रतिष्ठस्व ।

(५०) सूनृता । सत्यं भगवति । सत्यम् ।

सूनृता । (५१) जधा आणत्ती भअवदीए ।

(इत्युभे मत्वरं निष्क्रान्ते ।)

इति पूर्वरागवर्णनो नाम तृतीयोऽङ्कः ।

चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सूनृतांसार्पितबाहुवल्ली पर्याकुला सीता ।)

सीता । (१) (दृष्टिक्षेपमभिनीय ।) हला ज्ञिज्झामि । ण क्खु सुक्खदरा तिरक्खिणी तिरक्कादुमरिहदि । आहि-ण्डन्ति मह्मसरूवं तादपरिअणाओ दाव ।

सूनृता । (२) सहि । एत्थ का उण लज्जा कण्णआअणस्स । णवर आआरो त्ति अलिन्दमोलिदो विलम्बिदा एसा ।

सीता । (३) (स्मितं विधाय ।) ऊ । उम्मीलन्ति विअणाओ । (इति लोचने निमील्य तत्रैवोपविशति ।)

---

(५१) सूनृता । यथाज्ञप्तिर्भगवत्या ।

(इति तृतीयोऽङ्कः ।)

(१) सीता । हला जिह्रेमि । न खलु सूक्ष्मतरा तिरस्करिणी तिरस्कर्तुमर्हति । आहिण्डन्ते मत्स्वरूपं तातपरिजनास्तावत् ।

(२) सूनृता । सखि । अत्र का पुनर्लज्जा कन्याजनस्य । केवलमाचार इत्यलिन्द-मौलितो विलम्बितैषा ।

(३) सीता । ऊ । उन्मीलन्ति वेदनाः ।

सूनृता । (४) (तस्याः स्मितहेतुमुन्नीय क्रीणेवोपविश्य । करकिशलयेनाङ्गान्यमुष्याः परामृशन्ती ।) मन्तं पावं । (सदृष्टिक्षेपम् ।) पिअसहि ! जस्स किदे आअदा सि, सो दाणिमअं तुज्झ पुरदो जेव्व पविसेदि ।

(ततः प्रविशतो जनकशतानन्दौ विश्वामित्ररामलक्ष्मणाः परिजनाश्च समुचिताः ।)

जनकः । इतस्तावदासनानि । (इत्युपविशन्ति सर्वे ।)

सूनृता । (५) (सिचयाञ्चलेन तस्या नेत्रे परिशोध्य । ता एदं समग्गसोहग्गलच्छोपरिग्गहेक्काअदणं मणोरहपिअदमस्स सिरिमुहपुण्डरीअं बाहसलिलन्तरेसु पेक्खमाणा विरह पज्जाउलं हिअअं अप्पणो विणोदेहि णं

सीता । (६) (चक्षुषी कथञ्चिदुन्मील्य । सदैन्यम् ।)

बाह ! पसीद जेणाहं खणमेत्तं वि दुल्लहं ।
जणं पेक्खिअ अक्खीणं संभावेमि महूसवं ॥

(विलोक्य ।) हला किं इन्दआलमिदं । (विचिन्त्य ।)

(४) सूनृता । शान्तं पापम् । प्रियसखि ! यस्य कृते आगतासि स इदानीमयं ते पुरत एव प्रविशति ।

(५) सूनृता । तदेतत समग्रसौभाग्यलक्ष्मीपरिग्रहैकायतनं मनोरथप्रियतमस्य श्रीमुखपुण्डरीकं बाष्पसलिलान्तरेषु प्रेक्षमाणा विरहपर्याकुलं हृदयमात्मनो विनोदयेदम ।

(६) सीता । बाष्प ! प्रसीद येनाहं क्षणमात्रमपि दुर्लभम् ।
जनं दृष्ट्वाक्ष्णोः सम्भावयामि महोत्सवम् ॥

सहि ! जं एसो क्खु महाणुभाओ वाआमेत्तएण वि मए ण संभाविदो। ता णूणं अअं दाव अहं अकिदपडिवत्ती अदक्खिण त्ति संभावेदि। (सविमर्शम्।) णं एसो वि किं सिणिद्धे जणे इमस्सिं साणुक्कोसो भवे। (सकातर्यम्।) हिअएसर ! अदिणिग्घिणा जाणई अणुअम्पिणा तुए किं पुणो वि पेक्खिदव्वा। (इति सास्रं वीक्षते)

रामः। (सहसा सीतामवलोक्य। स्वगतम्) अहो नु खलु।

एषा नीलांशुकमय-
नवीनजवनीकृताम्बरा प्रायः।
क्षीणक्षीणाभ्रवृतां
हिमकरलेखामधः कुरुते॥

सूनृता। (७) (समाश्वास्य।) सहि ! मा होदु तुह क्खु सन्देहो। एसो वि आदंसणादो पहुदि मणोहववेअणं

हला ! किमिन्द्रजालमेतत्। सखि ! यदेष खलु महानुभावो वाङ्मात्रेणापि मया न सम्भावितः। तन्नूनमयं तावदहमकृतप्रतिपत्तिरदाक्षिणेति सम्भावयति। नन्वेषोऽपि किं स्निग्धे जनेऽस्मिन् सानुक्रोशो भवेत्। हृदयेश्वर ! अतिनिर्घृणा जानक्यनुकम्पिना त्वया किं पुनरपि द्रष्टव्या।

(७) सूनृता। सखि ! मा भवतु तव खलु सन्देहः। एषोऽप्यादर्शनात् प्रभृति मनोभववेदनामसहमान उज्झितसकलव्यापारः प्रतिच्छन्दकेन त आत्मानं विनोदयतीति

असहमाणो उज्झिदसअलवावारो पड़िच्छन्दएण दे अप्पाणं विणोदेदि त्ति णज्जइ मए पउत्ती । णं कधं ण पेक्खसि अवत्थं कुमारअस्स । तधा हि । (संस्कृतेन ।)

अङ्गं नीलाम्बुजस्निग्धं यो ऽददान्नयनोत्सवम् ।
विशीर्णकरणः पाण्डुः कृच्छ्रादुन्नेय एव सः ॥

तधा वि दुग्गमो क्खु अअं गाढाणुराअविवत्तो

सीता । (८) पेक्खामि सहि । पेक्खामि । (सम्यङ्‌ निरूपयन्ती ।) हन्त सच्चं पहाद मिअङ्क मण्डलावण्डुणा आआरेण परिक्खामो एसो क्खु गम्भीराणुभवमेत्तेण सो एव्व त्ति पच्चभिआणिज्जइ । (विचिन्त्य दीर्घं निःश्वस्य च । सास्रमात्मगतम् ।) अइ देअ लोअणाणन्द । एवं किलिट्ठो सि । (प्रकाशम् ।) हला ।

अहुणा णज्जइ सम्मं
ण हु सोमारं सुहाअरं पेम्मं ।

ज्ञायते मया प्रवृत्तिः । ननु कथं न पश्यस्यवस्थां कुमारस्य । तथा हि । तथापि दुर्गमः खल्वयं गाढानुरागविवर्तः

(८) सीता । पश्यामि सखि । पश्यामि । हन्त सत्यं प्रभातशशाङ्कमण्डलापाण्डुनाकारेण परिक्षाम एष खलु गम्भीरानुभवमात्रेण स एवेति प्रत्यभिज्ञायते । अयि देव लोचनानन्द । एवं क्लिष्टोऽसि । हला ।

अधुना ज्ञायते सम्यङ्‌न खलु सुकुमारं सुखाकरं प्रेम ।

अवि उ अरुन्तुअमेअं
अदिकढ़िणं णीरमं किंपि ॥

(साक्षेपम्) ताद । ताद ! हन्त पडिण्णाए रक्खणं तुज्झ गरीअं णहु पुणो मीदाए दाव । हा ताद ! अज्ज णिव्वुढ़ो तं अवच्चसिणेहो । सहि ! अहिअं पीडेदि मं सीसविअणा । ण सक्कणोमि सिढ़िलीभूदमूलबन्धणं हिअअं ओत्थाविदुं । (इति तस्या अङ्के शयनं नाटयति ।)

राम: । (दूरात् कथञ्चिदाकर्ण्य । स्वगतम्) अहो नु खलु । मत्यमीदृशीमवस्थां प्रतिपन्नोऽस्मि ।

सूनृता । (१) सन्तं पावं । सहि ! वइदेहि ! किदं गरुअ-अणस्स ओहीरणाए । किंणु दाव अणभिण्णा सि राए-सिणो पडिण्णावुत्तन्तस्स । जं दाणिं उच्छलिदबाहुप्पीड़ं रुवसि णाम ।

अपि त्वरुन्तुदमेवमतिकठिनं नीरसं किमपि ।

तात । तात । हन्त प्रतिज्ञाया रक्षणं खलु ते गरीय, न खलु पुन सीतायास्तावत । हा तात । अद्य निर्व्यूढोऽपत्यस्नेह । सखि । अधिकं पीडयति मां शीर्षवेदना । न शक्नोमि शिथिलीभूतमूलबन्धनं हृदयमवस्थापयितुम ।

(१) सूनृता । शान्तं पापम् । सखि । वैदेहि । कृतं गुरुजनस्यावधीरणया । किन्नु तावदनभिज्ञासि राजर्षे: प्रतिज्ञावृत्तान्तस्य । यदिदानीमुच्छलितबाष्पोत्पीडं रोदिषि नाम ।

सीता। (१०) हला। मा मेवं। सव्वं दाव जाणामि। ण क्खु अहं कुवालाअलुद्धा पडिी। तआणिं सिविणअम्मि एवमाइट्ठं आमि। वच्छे। मीदे। जइ क्खु एसा तिलोअसुन्दरी तह तिहुवणेक्कवीरो महापुरिसो त्ति।

सूनृता। (११) ता कीस उण एणिहं ग्रदिमेत्तं वाउलीभूदासि।

सीता। (१२) हद्धी हद्धी। दाणिं गरुअजणस्स वि तुण्डे तण्डविणी क्खु वाणी, जं अअगवं दाव सुरासुराण वि असक्कारोअं त्ति। (इति वैक्लव्यं रूपयति।)

सूनृता। (१२ पटान्तेन पुन सीतायाश्चक्षुषी विशोधयन्ती। स्वगतम्। अच्छेरं दाव साहदि मे पहाद-वाटेरिद-फुल्लेन्दीवरपडिमं कण्णमूलफंसलोलुव विअ लोअणदुग्गं। (प्रकाशम्। सहि ममस्सस। ण क्खु ईरिसो

(१०) सीता। हल स मैवम्। स [illegible] मि। न खल्वहं कृपालोलुब्धा पतिता। तदानीं स्वप्न एवमादिष्टास्मि। [illegible] सीते। यदीह खलु एषा त्रिलोकसुन्दरी तथा त्रिभुवनैकवीरो महापुरुष इति।

(११) सूनृता। तत् कस्मात् पुनरिदानीमात्मानम् [illegible] व्याकुलीभूतासि।

(१२) सीता। हा धिक्। हा धिक्। इदानीं गुरुजनस्यापि तुण्डे ताण्डविनी खलु वाणी। यद्भगवता तावत् सुरासुरैरप्यशक्यारोपमिति।

(१३) सूनृता। आत्मगतम्। तावच्छोभनतस्या प्रभातवातेरितफुल्लेन्दीवरप्रतिमं कर्णमूलस्पर्शलोलुपमिव लोचनयुग्मम्। सखि। समाश्वसिहि न खल्वीदृशी विधातृकृतजनदुर्लभरूप। शनिमाणायामा मृषा भविष्यति।

विहादरस्स देई-भग-दुल्लह-कुव-रामि-णिम्माणायामो मुधा भविस्सदि ।

जनकः । (चिन्तां रूपयित्वा ।) भगवन् ! विश्वामित्र !

अत्यूर्जिततपस्तेजो-धाम्नि प्रकुपिते त्वयि ।
त्रिशङ्कोः कारणात् त्रस्ता त्रिलोकीयं स्म कम्पते ॥

अपि च ।

प्रत्यग्रप्रतिपन्नदैन्यविगलत्तेजःसुराधीश्वर-
प्रारब्धप्रणतिस्मृतस्तव नवं लोकं सिसृक्षोः क्रुधा ।
मान्योऽह्न वयसा प्रसीद विरम व्यापारतोऽस्मादहो
जल्पन् कम्पभृता करेण चिबुकं पस्पर्श पद्मोद्भवः ॥

नन्वीदृशोऽपि खल्वत्रभवान् प्रेम्णा परवानिव मे यदत्रवहरति, तेन साम्प्रतं कुतश्चिदकृतार्थोऽपि सर्वतः प्रायः कृतार्थोऽस्मि संवृत्तः ।

विश्वामित्रः । सखे ! वसुधावल्लभ !

एतेषु सर्वविषयेषु विरक्तचेता
योगीश्वरोऽपि स खलु त्वयि याज्ञवल्क्यः ।
स्नेहं करोति सुतरां जनक ! त्वमेवं
बध्नासि लोकहृदयं किमुतात्र चित्रम् ॥

किञ्च । रत्नगर्भापतिः सत्यं त्वमेवान्ये तु पालकाः ।
यत्प्रसादादसौ सीतां कन्यारत्नमजीजनत् ॥

लक्ष्मणः । (स्वगतम् ।) अये आशंसनीयपुण्यानुभावः सोऽयं ब्रह्मवादी पुराणराजर्षिर्जनकः । (निपुणं विलोक्य ।) आश्चर्यम् । यदत्रभवान् वार्द्धक्यतुषारसङ्गादपि न खलु जाड्यमासादयति ।

जनकः । शिव शिव । (इत्युद्वेगं नाटयति ।)

विश्वामित्रः । (निरूप्य । स्वगतम् ।) अस्य हि तावत्,

नेत्रे यद्यपि सद्य एव विनयावष्टब्धबाष्पस्रवे
पक्ष्माग्रेषु तथापि रुद्धतटिनीपूरोपमा वेणयः ।
सत्त्वोत्कर्षबलादविप्लुततया यद्यप्युपेतं वपुः
शंसत्येव तथापि शून्यविषया दृष्टिर्व्यथा मानसीः ॥

प्रकाशम् । सखे ! सीरध्वज ! जानामि खल्वकृतार्थताबीजम् । कृतकृत्यता ते यत्नेन मे नदूरवर्तिनीति जानीहि ।

जनकः । (सविनयम् ।) एवं नाम यथाह भगवान् । (वैमनस्यमभिनीय । स्वगतम् ।) कष्टं पुनरेतत्, धनुरारोपणपणपरिणेया मे वत्सेति ।

शतानन्दः । स्वगतम् ।) अपि नाम राममुद्दिश्यायं प्रसङ्गः । भवतु । पृच्छामि । (विश्वामित्रं प्रति । प्रकाशम् ।) भगवन् ! कस्य खल्विदं क्षीरनीरनिधेरिव सुधानिधिपारिजातौ कुमारयुगलम् ।

विश्वामित्रः । वत्साङ्गिरस ! दाशरथी रामलक्ष्मणौ ।

शतानन्दः । श्रुतपूर्वं ह्येतदस्माकं यत् खलु कोशलाराजेन ऋष्यशृङ्गप्रयोगान्निरतिशयशौर्योदारं दारकचतुष्टयं लब्धमिति । अप्यनयोः कतरो रामः ।

विश्वामित्रः । (स्वगतम् ।) निसर्गधीरोऽपि खल्वायुष्मान् विक्लव इव संलक्ष्यते । (निर्दिश्य । प्रकाशम्) शतानन्द !

रामो राजीवनेत्रोऽसौ नीलोत्पलदलद्युतिः ।
पश्य पौलस्त्यदर्पस्य निकषस्ताडकान्तकः ॥

शतानन्दः । किमयमपरो महापुरुषलक्षणो लक्ष्मणो नाम ।

विश्वामित्रः । अथकिम् ।

जनकः । (रामलक्ष्मणौ सस्नेहं निरूप्य ।)

चण्डांशोः कुलमण्डने दशरथे साम्राज्यमातन्वति
ख्यातात्यूर्जिततेजसि त्रिभुवनं यस्मिन्निदं शासति ।
पौलोमीहृदि चित्रपत्ररचनाव्यग्रेण रात्रिन्दिवं
जिष्णोः कण्टकिना करेण कुलिशप्रक्षेपणं विस्मृतम् ॥

चिरन्तनप्रियसुहृदस्तस्य कुमारावित्यपर्याप्तबहुमानस्य ।

विश्वामित्रः । (विहस्य ।) किं पुनः प्रचण्डचण्डीशकोदण्डारोपणपणपूरणप्रावीण्येन ।

जनकः । (निःश्वस्य ।) क्व नु पुनरीदृग्भागधेयमस्माकम् । (रामं निर्वर्ण्य । स्वगतम् ।) अहो ऊर्जस्विनोऽपि विश्वस-

नीयतास्य देहस्य । अयञ्च विप्लवमानमात्मानं सुख-मन्त्रानो मे विस्रम्भयति । (अपवार्य ।) भगवन्नाङ्गिरस !

यत्राङ्गके सम्पततीह दृष्टि-
स्तत्रैव मज्जत्यपरत्र नैति ।
द्रष्टुं न शक्नोमि समस्तमङ्गं
रामस्य माधुर्यनिधेः किमेतत् ॥

अथैनं लोचनचकोरानन्दनचन्द्रं पश्यतो मे वैवश्यादेव हृदयस्य जायते प्रतिज्ञाभङ्गेऽपि नाम समीहा ।

शतानन्दः । (स्वगतम् ।) न हि स्नेहो युक्तायुक्तमपेक्षते । (सक्षोभमिव । प्रकाशम्) राजर्षे । वैदेह । भवानेवमाचष्ट ।

विदेहवंशप्रभवे महेशमुक्तिभाजने ।
त्वयि त्यक्तप्रतिज्ञे कः प्रतिज्ञां पालयिष्यति ॥

विश्वामित्रः । वत्साङ्गिरस ! यजमानेन ते बहुमानेनापि पणस्य भङ्गोऽपि कर्तुं शक्यते नाम ।

(शतानन्दो जनकस्य मुखमीक्षते ।

जनकः । (सव्रीडमिव ।) ब्रवीमि पुनरेवं, यत् खल्विदं कुण्ठीकृतदशकण्ठं शितिकण्ठकार्मुकं किमप्यद्भुतमिति ।

विश्वामित्रः । (सस्मितम् ।) अयञ्च शक्तिधरप्रतिमोऽपि खल्व-प्रतिमशक्तिः कोऽप्यद्भुतः कुमारः । तदुपदर्शय दाशर-थिमिदं दानवबधूवैधव्यदीक्षादक्षमैन्दुशेखरं धनुः ।

नन्विह हि रामभद्रात् तावदन्येषाम्।

नूनं शशे विषाणेच्छा व्योम्नि वा चित्रकल्पना।
बिभित्सा पुरभिच्चण्ड-कोदण्डस्यास्य या किल॥

जनकः। (स्वगतम्।) अनेन पुनः शक्यते न वेत्यहं परिप्लवमानहृदयः सम्प्रमुग्धोऽस्मि।

(नेपथ्येन। अर्धप्रविष्टः।)

पुरुषः। (प्रणम्य। कृताञ्जलिः।) जयति देवः। प्रगल्भो नाम पौलस्त्यपुरोहितः प्राप्तः। स किल राजकार्याद्द्रष्टुमिच्छति।

जनकः। (स्वगतम्। शिव शिव।

आः किं करोमि हन्तैषा महत्यापदुपस्थिता!
श्रूयते क्वचिदभ्रांशा वात्या नित्यं प्रवर्तते।

(प्रकाशम्।) आगच्छतु। (पुरुषो निष्क्रान्तः।)

रामः। (जनान्तिकम्। वत्स! लक्ष्मण! अपीदानीं सर्वमेव खलु समीहितं विलम्बितफलमिव लक्ष्यते।

लक्ष्मणः। तथैव।) आर्य! अनुपपन्नमीदृगद्रिभिदा नातिभिन्नं भवति।

(प्रविश्य।)

प्रगल्भः। (समन्तादवलोक्य। स्वगतम्।) अये प्रथममेव तावदनीप्सितप्रेक्षणम्। यदिह प्रेक्ष्यमाणप्रचण्डाद्भुताकृतिप्रतीयमानप्रभुत्वपराक्रमोत्कर्षं प्रतिदिनप्रचीयमान-

प्रतापं राक्षसराजवक्षोऽरुन्तुदविलक्षणमनुजभावं प्रभावविभावितगम्भीरमहिमानं तमेतं कौशिकानुयोज्यं रामवृत्तकमाकर्णयतः स्थाने खलु समजनि महामन्त्रिणो माल्यवतो निशासु निद्राच्छेदः। (विश्वामित्रस्थानादुत्थायोपसृत्य च विदेहराजम्। प्रकाशम्।) अपि कुशलं मिथिलावल्लभस्य।

जनकः। इहास्यताम्। स्वागतम्। ननु,

सावधानं दत्तदृष्टी निदिष्टौ यस्य शासनात्।
छत्रचामरयोः कार्यं कुर्वाते चन्द्रमारुतौ॥

अप्यनामयस्तस्य ते राज्ञो रावणस्य।

प्रगल्भः। (उपविश्य। साहङ्कारम्।) राजर्षे! सीरध्वज!

क्रुद्धेऽस्मिन् दशकन्धरेऽतिनिभृतं भ्रूभङ्गभीमाकृतौ
नर्मक्रीडनकर्मणि प्रणयिने कस्मैचिदाकस्मिकम्।
सूत्रामा चकितः क्षणं मुकुलयत्यक्षीणि शीर्णच्छवि-
र्मूर्छत्याधुवति ज्वलत्यपि पुनः सूनेन साधं रविः॥

अपि च। आज्ञाप्रतीक्ष्येषु ममस्थमेषु
बाष्पप्रसक्ताञ्जिहलेपु तस्य।
कटाक्षपातस्त्रिदशेषु येषु
तेष्वद्य देवत्वकृताभिमानः॥

तदेवंविधातिप्रौढप्रतापभरावनतसकलसुरासुरस्य विशे-

षतो रात्रिन्दिवं वेत्रदण्डधारिदण्डधरदौवारिकस्य प्रतिकूलमपि विधिं बलात् खल्वनुकूलतां नयतो लङ्केश्वरस्य नगरेऽपि नामामयप्रवेशः । (स्वगतम् ।) कष्टं पुनरस्य सौरवंशप्रभूताप्राकृतक्षत्रियशिशोः सकाशात् सञ्जातसुन्दासुरेन्द्रपुत्रकलत्रनिधनादारभ्य खल्वेतादृशापशकुनप्रादुर्भाव इति । (चिन्तां नाटयित्वा ।) भवतु । यथाशक्ति प्रतिविधातव्यम् । (प्रकाशम् ।) आस्तां खल्वियं वार्त्ता यद्भवानीपतिभक्तिभासुरः शरणागतोत्तमोऽयं नक्तञ्चरचक्रवर्त्तीति । अस्य हि पुरा पुरारिपरिचर्यावसरे,

सन्तुष्टे त्रिविलोचने त्रिजगतीसाम्राज्यदानोद्यते
यैः पूर्वाननुभूतदैन्यवचनैस्तूष्णीं तदानीं स्थितम् ।
वैदेहीं विहितां विवाहविधिना वैदेह ! देहीति ते
सन्दिष्टं दशकन्धरेण दशभिस्तैरेव वक्त्रैः पुनः ॥

मन्ये तावत् कोऽप्येष ते प्रकृष्टपुण्यपरिपाकोपादानो महिमातिशयो वा चतुर्दशलोकलक्ष्मीसापत्न्यजनको नाम जानक्याः कोऽपि प्राक्तनपुण्यपरीपाको वा (स्वगतम् ।) किं वास्मत्प्रभोरेव मतिविपर्यय इति ।

सीता । (१४) (आकर्ण्य ।) हद्धी । हद्धी । सहि ! सुचिदे !

---

(१४) सीता । हा धिक् । हा धिक् । सखि सुवृते ! निशाचरोऽपि मे कामयते पाणिग्रहणम् । हन्त तदा किं प्रतिपतस्यते ।

णिसाअरो वि मे कामेदि पाणिग्गहणं । (सोत्कण्ठम् ।) हला । तदो किं पड़िवज्जिस्सदि ।

सूनृता । (१५) (समाश्वास्य । सहि ! अलं आवेएण । एत्थ क्खु राएसिणो पड़िस्सा जेव्व अन्तराओ ।

सीता । (१६) (कृताञ्जलिरूर्द्ध्वं पश्यन्ती ।) अज्जे बुद्धिसेणे । ता कहं मे मन्दभग्गाए किदे तुमं वि अलिअवअणा संवुत्ता । (इति नेत्रे निमीलयति ।)

(अपटीक्षेपेण प्रविश्य ।)

बुद्धिषेणा । (सीतायाः पार्श्वत उपविश्य । करतलेन तस्याः सस्नेहमङ्गानि स्पृशन्ती ।) वत्से ! जानकि ! कथं वा खल्वहमलीकवचना भवेयम् । (तस्याः प्रोन्मिषितनेत्रायाश्चिबुकं स्पृष्ट्वा। अयि मुग्धे !

मैत्री मैत्रेयशाखाया योगसिद्धिमुपेयुषी ।
योगीश्वरीदमाह स्म भर्ता ते राघवो ध्रुवम् ॥

(इति समाश्वास्याङ्गुलीयकं प्रदाय च ।) वत्से ! क[illegible]ागसम्पत्तिनिमित्तं तव नियोजितास्मि भगवत्या सौभाग्यदेवताराधनाय । (इति सप्रमादं सूनृतायां दत्तदृष्टिः सत्वरं तथैव प्रस्थिता ।)

---

(१५) सूनृता । सखि । अलमावेगेन । अत्र खलु राजर्षेः प्रतिज्ञैवान्तरायः ।

(१६) सीता । आर्ये बुद्धिषेणे । तत् कथं मे मन्दभाग्यायाः कृते त्वमप्यलीकवचना संवृत्ता ।

सीता । (१७) (तदादाय नामाक्षराणि वाचयित्वा च । सहर्षपुलकम् ।) एदं पुणो अज्जाए केण उग्घादिण अहिगदं । विचुम्ब्य । सोच्छ्वासम् ।) सहि ! अच्छरीअं किंपि पेक्ख । (इति सख्या हस्ते ददाति ।)

सूनृता । (१८) (सकौतुकं निरूप्य ।) सहि ! विस्सत्था होहि । लद्धं दाव आलम्बणं हिअअस्स । णं अङ्गुलीअअं जेव्व णिअंसणं अवस्संभाविणो विआहस्स । (इति सीताया अङ्गुलौ तदामोचयति ।)

जनकः । शिव शिव । (इति चिन्तां नाटयति ।)

विश्वामित्रः । वयस्य ! वैदेह ! कामारिकार्मुकाकर्षणकण्डूलदोर्मण्डल इवालक्ष्यते वत्सो रामभद्रः ।

लक्ष्मणः । (अपवार्य ।) आर्य ! आर्य ! करोतु तावच्चन्द्रकलाकिरीटकोदण्डाकर्षणयशोधवलां त्रिलोकीम् ।

रामः । (किञ्चित्स्मित्वा ।) वत्स ! यावदाज्ञाप्रतीक्ष्योऽस्मि गुरुपादानाम् । कुतः ।

प्रीतिर्गुरूणां सततं विधेया
कायेन वाचा मनसाप्यवश्यम् ।

(१७) सीता । एतत् पुनरार्यया केनोद्घाटितेनाधिगतम् । सखि ! आश्चर्यं किमपि पश्य ।

(१८) सूनृता । सखि ! विश्वस्ता भव । लब्धं तावदवलम्बनं हृदयस्य । नन्वङ्गुरीयकमेव निदर्शनमवश्यम्भाविनो विवाहस्य ।

अथेदृशेऽर्थे खलु चापलेन
प्रगल्भमानः स्वयमेति गर्हाम् ॥

प्रगल्भः । (रामं निर्गुणं निध्याय । स्वगतम् ।) अहो कीदृगस्य गाम्भीर्यं कीदृगिदं धीरोदात्तमधिष्ठानञ्च । भवतु । द्रष्टव्यमेतस्य महावीरप्रकाण्डस्य भुजाशाण्डीर्यम् । (प्रकाशम् ।) भो मीरध्वज ! कियच्चिरं चिन्तयते । तत् किमिदमस्माकं तावदरण्यरोदनं नाम वचनं, यत् प्रतिवचनमपि न प्रतिपद्यते । (अलिन्दं लक्ष्यीकृत्य ।) भगवन् ! हा तपस्विनि ! नकि ! जानामि । अपि नाम खल्वेतदरण्यरोदनं कश्चैव परिगंस्यति ।

विश्वामित्रः । (शान्त स्मितमात्मगतम् ।)

कुलाहलात् कालाहाद्वा नानेर्लभ्येत मैथिली ।
श्रीकण्ठकण्ठभूषाय कौस्तुभस्य हि निर्मितिः ॥

लक्ष्मणः । (स्वगतम् ।) आः पाप ! एवं प्रजल्पतस्ते कथं शतधा न दीर्यते जिह्वा ।

जनकः । (स्वगतम् ।) अहह वज्रेण ताड़ितोऽस्मि ।

सीता (१९) (आकर्ण्य ।) हा णाह ! हा दइद ! कुदो सि । (इति मूर्च्छति ।)

(१९) सीता । हा नाथ ! हा दयित । कुतोऽसि ।

सूनृता । (२०) (सविषादम् ।) पमादो पमादो । अव्वो । तिव्वसंओओ वाआवट्टग । (कक्षान्तराभिमुखमवलोक्य ।) उदअं उदअं । (इति निजोरूपरि सीतायाः शिर आरोप्य । पटान्तेन वीजयति ।)

(अपटीक्षेपेण प्रविश्य ।)

ऊर्मिला । (२१) (उदकमुपनीय । स्वगतम् ।) हन्त देण देण विमलमोत्तामरपवित्तसोम्मेण फंसेण अवहिद-हिअअ म्हि जादा । (अपाङ्गेन सावहित्थं लक्ष्मणं नम्रमुखी पश्यन्ती ।) ण हु णोहारन्तरिदस्स पुण्णिमा-चन्दस्स पेक्खणं चओरिं सन्तप्पेदि । (इति प्रस्खलित-चरणार्पणं तथैव प्रस्थिता ।)

सूनृता । (२२) हद्धी हद्धी । सरीरसंसअं आरोविदा किदन्तेण वइदेही । एदेण दारुणेण सहीए दसापरिणामेण आकं-पिदं मे हिअअं ॥ (मुखं नयने च वारिणाभिषिच्य ।) हा हा दाणिं खुहिदबाहुप्पीड़णिवभरा पवुद्धा विअ लक्खीअदि । (सास्रम् ।) सहि । समस्सस समस्सस ।

(२०) सूनृता । प्रमादः प्रमाद । अहो । तीव्रसंवेगो वाग्वज्र । उदकमुदकम ।

(२१) ऊर्मिला । हन्त तेन तेन विमलमुक्तामरपवित्रसौम्येन स्पर्शेनापहृतहृदयास्मि जाता । न खलु नीहारान्तरितस्य पूर्णिमाचन्द्रस्य दर्शनं चकोरीं सन्तर्पयति ।

(२२) सूनृता । हा धिक हा धिक । शरीरसंशयमारोपिता कृतान्तेन वैदेही । एतेन

सीता। (२३) (उत्स्वप्नायमाना दरोन्मीलिताक्षी हृदि करतलमाधाय। हा हद म्हि मन्दभाइणी। हा जीविदणाह! हा जाणईमणोरहसव्वस्स। कहिं सि। परित्ताहि परित्ताहि इमदो मं दुट्टसप्पादो। अज्ज क्खु अञं णिसंसो वच्छम्मि आकड्ढिअ दट्टुं ववस्सदि। हन्त अज्ज पड़िट्ठिदो दुट्टदेव्वस्स दारुणसमारम्भसरिसो परिणामो। (इत्थमाक्रन्दन्तीषदुत्कम्पम्।) अहुणा कहिं गदो मे हिअअवल्लहो। (चिन्तामभिनीय।) अज्ज कुदो णु मइ ते असाहारणो दाव सणेहो। (सदैन्यम्) हन्त कहं अज्ज वि मं दुव्विणोदेण परिहूअमाणं णोवसप्पेसि। हा पिअ। पअ-प्पवेस-ववसाआदो वि मं रक्खिअ कुदो क्खु दाणिं एवं णिक्कलुणो विअ परिच्चअसि मं। हा हन्त अज्ज कं वा असरणा सरणं पड़िवज्जामि। ता पसीद। णं तुरिअमेव्व आअदुअ जीविदं

दारुणेन सख्या दशापरिणामेनाकम्पितं मे हृदयम्। हा हेताभो चुभितवा व्यात्य'डनिर्भरा प्रबुद्धेव लक्ष्यते। सखि। समाश्वसिहि समाश्वसिहि।

(२३) सीता। हा हतास्मि मन्दभागिनी। हा जीवितनाथ। हा जानकीमनोरथसर्वस्व। क्वासि। परित्रायस्व परित्रायस्वास्मात् दुष्टसर्पात्। अद्य खल्वयं नृशंसो वत्समाकृष्य दष्टुं व्यवस्यति। हन्ताद्य प्रतिष्ठितो दुष्टदैवस्य दारुणसमारम्भसदृशः परिणामः। अधुना क्व गतो मे हृदयवल्लभः। अद्य कुतो नु मयि तेऽसाधारणस्तावत् स्नेहः। हन्त कथमद्यापि मां दुर्विनीतेन परिभूयमानां नोपसर्पसि।

मे अवलम्बसु। कुदो णु अज्ज वि कूरो ण णिवट्टदि। (क्षण तूष्णीम्भूय।) ण क्खु वच्छलेण अज्जेण अब्भुववण्ण म्हि। (किञ्चिदुन्नीतशीर्षा चक्षुषी प्रोन्मील्य सर्वतो विलोक्य च।) कहं अच्छिन्नधम्मेण्व हारिदं मसन्ती खिण्ण म्हि। (सखीं प्रति।) हला किं णु क्खु अअं सिविणअविलासो।

(श्रुत्वा प्रगल्भवर्जमन्ये सोद्वेगमलिन्दं विलोकयन्ति।

सूनृता। २४ (सहर्षं स्वगतम्।)

होमाणहे सही मोहं पत्ता वि पइदिं गआ।
खणम्मि कलुसा होइ तडापाएण सम्मई॥

(समाश्वास्य। प्रकाशम्।) सहि! तधा जधा भणसि।

रामः। (सावहित्थमात्मगतम्।) अहह, अतिगम्भीरोऽयं दुःसहशोकसंवेगः। नन्वमुष्याः,

हा प्रिय। पथ प्रवसत्यवसायादपि मरणात् कृत खल्विदानीमेव निष्करुण इव परित्यजसि माम्। हा हन्त इदानीं क वा अशरणा शरणं प्रतिपद्ये। तात प्रसीद। ननु त्वरितमनागम्य जीवित मेऽवलम्बस्व। कुतो न्वद्यापि क्रूरो न निवर्तते। न खलु वत्सलेनार्येणाभ्युपपन्नास्मि। कथमच्छिन्नधर्मेण हारित मन्यमाना खिन्नास्मि। हला किम्, खल्वयं स्वप्नविलास।

(२४) सूनृता। होमाणहे सखी मोहं प्राप्तापि प्रकृतिं गता।
क्षणस्य कलुषा भवति तटापातेन स्वर्णदी॥

सखि। तथा, यथा भणसि।

हन्तालिन्दमुपेतायां मद्दृष्टिदर्शनोत्सुका ।
व्यवस्यतीव संहर्तुं जवनीं जवतोऽधुना ॥

(सपदि जवनिकास्खलनं सूचयित्वा निर्वर्ण्य ।) इन्तेदानीम्,

घनैर्माहितमस्विनयां विगतायां विभात्यसौ ।
उषःश्रीरिव लोकानां नयनानन्ददायिनी ॥

अनिद्रया नित्यमलं कृशाङ्ग्या
मालिन्यलेखां कलयत्यपाङ्गः ।
नारोष्णवारिस्रवणादजस्रं
गण्डस्थली पाण्डुरतां बिभर्ति ॥

प्रगल्भः । सनैष्ठुर्यम् ।) अयि मैथिलि !

तदलं कातरालापविलापैर्बहुलैस्तव ।
हरिण्याः करुणाक्रन्दात् पारीन्द्रस्तां न मुञ्चति ॥

(जनकं प्रति । सावज्ञम् भो वैदेह ! किं पुनरेतदेवास्मासु व: प्रतिवचनम् ।

जनकः । (सविषादमात्मगतम् ।) कष्टम्, अनार्योऽपि खल्वार्यब्रुवोऽयं सूचीव्यधैर्मां व्यथयति ।

शतानन्दः । (स्वगतम् ।) अत्यापन्नः खलु विदेहराजः । अति हि नाम प्रगल्भतेऽसौ प्रगल्भः । (प्रकाशम् ।)

तथा न तापयत्येव नैदाघस्तपनः स्वयम् ।
रजःप्रकर एवासौ यथा तत्करसंक्रमात् ॥

(धैर्यमवष्टभ्य। ससंक्षोभम्।) वत्स! रामभद्र! शीघ्रं प्रतिपद्यस्व माहेश्वरमारोप्य महेष्वासं प्रतिवचनमेतस्मै।

विश्वामित्रः। (आज्ञाप्रतीक्ष्यं रामं दृष्ट्वा।) वत्स! रामभद्र! यथाविधि विधीयतामाङ्गिरसेनादिष्टम्।

रामः। (ससम्भ्रमम्।) यदाज्ञापयन्ति भगवच्चरणाः। (इति दरविवर्तितग्रीवमपाङ्गेनालिन्दमभिलक्ष्य लक्ष्मणेन सह सोत्साहगाम्भीर्यकौतुकं परिक्रम्य च निष्क्रान्तः।)

प्रगल्भः। (स्वगतम्।) अहो नु खलु धृष्टता मनुष्यकूटानाम्। कथं पुनरमी शृङ्खलितप्रायत्रिदशग्रीवं दशग्रीवमपि न गणयन्ति।

सीता। (२५) (उपविश्य। सोत्कलिकम्।) सहि। सुणिदे। संपदं पुणो कहं। (इत्यर्धोक्ते रोदिति।)

सूनृता। (२६) (आश्वास्य।) अइ उज्जुए! कीस उण विसज्जिदधीरत्तणमेव्वं पमुक्ककण्ठं रुवसि। तत्थभोदी जोईसरघरसुआसिणी भअवदी मेत्तेई जेव्व अम्हो सरणं।

सीता। (२७) (किञ्चिदाश्वस्य।) सहि। सुणिदे! तुह सणेहो

(२५) सीता। सखि। सूनृते। सम्प्रतं पुनः कथम्।

(२६) सूनृता। अयि ऋजुके। कस्मात् पुनर्विसृष्टधैर्यमेवंप्रमुक्तकण्ठं रोदिषि। भवभवतो योगीश्वरगृहसुवासिनी भगवती मैत्रेय्येवास्माकं शरणम्।

(२७) सीता। सखि। सूनृते। तव खलु हृदः स्वत्वं पश्यति। अहं पुनः परिप्लवमाना

क्खु एवं पेक्खदि । अहं पुणो परिप्पवमाणहिअआ अज्ज वि ण पच्चेमि दाव । (कर्णं दत्त्वा ।) हला किं दाव एसो भरिदभुअणो विवुलविवुलो कोलाहलो । (दृष्ट्वा ।) कहं वा अकण्डपज्जलितमहोक्कालेलिहाणज्जालाजटालं विअ अन्तरिक्खं झत्ति संवुत्तं ।

(नेपथ्ये ।)

दीव्यद्दोर्दण्डदर्पं ममसमयधृतोत्थापितावर्जिताग्रे
प्रोतज्याकृष्टभग्नत्रिपुररिपुधनु:प्रौढटङ्कारनादः ।
ब्रह्माण्डाघातजातद्विगुणितगरिमा त्र्यम्बकोद्गीतसाम-
स्तोत्रोच्चैःस्वानपीनः श्रयति न किमहो शान्तिमद्यापि लोके ॥

आर्येण कोदण्डस्य खण्डमेकं खण्डपरशोर्दिशि परित्यक्तमपि ।

सूनृता । (२८) (आकर्ण्य निर्वर्ण्य च ।) जअ जअ भअवं मिहिलेसर ! (उत्थाय । सीतामालिङ्ग्य । सहर्षम् ।) पिअसहि ! दिट्ठिआ वड्ढामो । एहि, संभावेहि दाव कुमारअं वरणमालिआए । (इति तां हर्षविह्वलां हस्ते गृहीत्वापटीक्षेपेण निष्क्रान्ता ।)

हृदयाद्यापि न प्रत्येमि तावत् । हला किं तावदेष भरितभुवनो विपुलविपुलः कोलाहलः । कथं वाकाण्डप्रज्वलितमहोल्कालेलिहानज्वालाजटालमिवान्तरिक्षं झटिति संवृत्तम् ।

(२८) सूनृता । जय जय भगवन् ! मिथिलेश्वर ! । प्रियसखि ! दिष्ट्या वर्धावहे, एहि । सम्भावय कुमारं वरणमालिकया ।

प्रगल्भः । (क्षणं स्तम्भित इव स्थित्वा । साद्भुतमात्मगतम् ।) अये कथं दिवि देवदुन्दुभिध्वनिः पुष्पवृष्टिरप्सरसां नृत्यारभटी च । (निःश्वस्य ।) अहो नु दुरात्मनः क्षत्रियडिम्भस्य सर्वङ्कषो विक्रमः । दृष्टः खल्वद्य दिवौकसां स्वयं वन्दित्वमुपेयुषामिकायनीभावः । (सवितर्कम् ।) हन्त किं नामैतत् खल्वतन्त्रमन्त्रं सर्वेन्द्रियमोहनमिन्द्रजालम् । (इति विषादं नाटयति ।)

जनकः । (उत्थाय । सविनयानन्दम् ।) भगवन् ! महाद्भुतनिधे ! विश्वामित्र !

ते सत्पुरुषा विरला
ये खलु कलयन्त्यनीरिताः कृत्यम् ।
स्ताकास्तेऽपि विटपिनो
येऽज्ञातसुमाः फलं दद्युः ॥

ननु प्रदत्ता खल्वसौ वैदेही तावद्धूर्जटिधनुषैव रामभद्राय । दीयते मया पुनर्लक्ष्मणायोर्मिला । (इति प्रणमति ।)

विश्वामित्रः । (उत्थाय । परिष्वज्य । सपरितोषम् ।) सुष्ठु सदृशमनुगृहीतं रघुकुलम् । (सस्मितम् ।) किञ्चिदाख्येयं तावदनाख्यातमस्ति ।

जनकः । आज्ञापयतु ।

विश्वामित्रः । दत्ता रामाय सीतासौ लक्ष्मणाय तथोर्मिला ।

माण्डवीं श्रुतकीर्तिञ्च कनिष्ठाभ्यामिहार्थये ॥

जनकः । (सोदार्यम् ।) एतत् पुनरस्मद्वक्तव्यमुक्तं भगवता ।

शतानन्दः । (सदृष्टिक्षेपम् । भगवन् विश्वामित्र ! दृश्यतामयमद्य भग्नभार्गवगुरुभर्गशरासनो वरणमालिकया सविशेषविराजमानमूर्तिर्मूर्तिमानिव सहोज्ज्वलो वीररसः समुपैति ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो रामो लक्ष्मणश्च । कुशध्वजपुरस्कृताः सीतोर्मिलामाण्डवीश्रुतकीर्तय । सोऽपि । रामलक्ष्मणौ दुहितरश्च विश्वामित्रादीन् प्रणमतः ।)

विश्वामित्रः ! (निर्वर्ण्य । सहर्षम् ।

सस्वेदबिन्दुवदनेन्दुरुदञ्चितभ्रू-
विभ्रश्यमानतिलकः स्खलदुत्तरीयः ।
कान्ताकटाक्षमधुपाकलिताम्बुजाङ्घ्रि-
रामः सदा जयति जीवतु जीवनं मे ॥

जनकः । (दृष्ट्वा । आनन्दविह्वलमिव ।) एष हि

नील-नीरजनि-मञ्जुलोचनो
लोकलोचनचकोरचन्द्रमाः ॥
चित्तचौर्यचणचूर्णकुन्तल-
स्तारकस्त्रिजगतोऽपि जीवतु ॥

कुशध्वजः । (निपुणं निरूप्य ।) आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

मान्द्रानन्दप्रदे रामे वीरैकरसविग्रहे ।
लावण्यं मधुरत्वञ्च वर्त्तते समभावतः ॥

विश्वामित्रः । (पृष्ठतः करतलमारोप्य ।) वत्स ! शतानन्द ! सदानन्दहृदयं परिगतार्थं कृत्वा खल्वागमयस्व तावत् सपरिजनं महाराजदशरथम् ।

जनकः । (सशिरःकम्पम् ।) एवमस्तु ।

शतानन्दः । गृहीतः सन्देशः । (इति प्रगल्भवर्जं निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रगल्भः । (सखेदम् । हा कष्टम् । कथं पुनर्दशमुखस्यापि मामसुख्यसम्पादने वैमुख्यमवालम्बत वराकी मे भ्रातृदुहिता । (दीर्घं निःश्वस्य ।) हन्त हन्त कुतोऽद्य नु तावच्चिरस्य खलु प्रचितो मे राज्याधिगमाशाव्यतिकरः । (विभाव्य । तथापि यथामति यतितव्यम् । (सविद्युत्प्रकाशं मेघनिर्घोषं सूचयित्वा समन्तादूर्ध्वमवलोक्य च ।) अये कोदण्डदण्डभङ्गार्त्तवेगाहत इव खल्वसौ

तमस्तोमच्छन्नं सपदि विदधद्दिङ्मुखचयं
तडिज्ज्वालालीढः सघनरसितं वर्षति घनः ।
धनुर्भङ्गावेगक्षुभितहृदयोच्छ्वासभरतः
सनिर्घोषं सास्रं स्फुटमिव रुषा रोदिति विभुः ॥

(नेपथ्ये ।)

भो भोः पौरजानपदाः परिजानन्तु भवन्तः । प्रत्यासन्नः खल्वसौ विवाहमहोत्सवः । यदादिशन्ति देवपादाः ।

पथि पथि घटयोच्चैस्तोरणानि प्रयत्नात्
प्रणय विविधवर्णा वैजयन्तीः समन्तात् ।
रचय रुचिरवीथीरत्नदीपोत्कराणां
प्रकिर घुसृणचूर्णं गन्धनीरञ्च तूर्णम् ॥

प्रगल्भः । (कर्णं दत्त्वा निःश्वस्योत्थाय ।) अये सद्य एव खल्वयं सम्प्रवर्तितः सम्प्रति परिणयमहोत्सवः। (वीक्ष्य ।) निवृत्ता वृष्टिः । तदिदानीं मया खल्वन्तःपुरासन्नतरैव सरणिरनुसरणीया । (निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य च ।) एषैव सा । (परिक्रम्य । सदृष्टिक्षेपम् ।) हुम् । इहापि तावत् ।

इतस्ततश्चलन्त्येषा पताका परिदृश्यते ।
दरिद्रानाह्वयन्तीव रम्यहर्म्योपरिस्थिता ॥

(नेपथ्ये ।)

(२९ अइ विलासवदि ! केलिवदि ! लीलावदि ! लवङ्गिए ! कुरङ्गिए ! मुणालिए ! सुलक्खणे ! विब्भक्खणे ! भट्टिदारिआए जाणईए कङ्कणबन्धणेण विरएध

-

(२९) अयि विलासवति ! केलिवति ! लीलावति ! लवङ्गिके ! कुरङ्गिके !

विश्राहृदिकवर्णं । (इति मङ्गलातोद्यवाद्यध्वनिः शङ्खध्वनिरुलुलुध्वनिश्च ।)

प्रगल्भः । (कर्णं दत्त्वा नेपथ्याभिमुखं दृष्ट्वा च ।) अये चेट्यौ किमपि गायन्त्यौ खल्विहैव दिशि दृष्टिं ददाते । (इति परिक्रम्य सत्वरं निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशतः कन्ते पुष्पकरण्डकमादाय सीतापरिग्रहमङ्गलं सम्भावयन्त्यौ कौसुम्भवसनं धारयन्त्यौ च चेट्यौ ।)

प्रथमा । (३०) धुअ विअमिअ-पिअअ-वणु ।
वहइ सिअल लहु पवणु ॥

द्वितीया । (३१) भरिअ मअल-गअणतलु ।
रसइ घणु अ वरस जलु ॥

प्रथमा । (३२) हला लवङ्गिए ! साहु साहु । एसो दे पुरक्कारो । (करण्डकं समर्पयन्ती सोत्प्रासम् ।) अवि उण जोव्वणम्मि चेअ जीइदेसघरं गच्छ ।

कर्णाम्बिके । सुलक्षणे । विचक्षणे ! भर्तृदारिकाया जानक्या कङ्कणबन्धनेन विरचयत निर्व्यूढौचित्यम् ।

(३०) प्रथमा । धूतविकसितप्रियकवनः । वहति शीतलो लघु पवनः ॥

(३१) द्वितीया । भरितसकलगगनतलः । रसति घनश्च वर्षति जलम् ॥

(३२) प्रथमा । हला लवङ्गिके ! साधु साधु । एष ते पुरस्कारः । अपि पुनर्यौवन एव जीवितेशगृहं गच्छ ।

द्वितीया। (३३) (तमादाय शिरसि संस्थाप्य च। सहासम्।)
हला मुणालिए! तं ममोईणं भणासि। सच्चं, ण हु
प्पाएण इत्थीअणस्स दीहजीअणं सुहाअअं होज्जउ।

उभे। (३४) णच्चइ विज्जुरि पुणु मअणु।
दहइ तरुण-पहिअ-मणु॥

(इति विविधभङ्ग्या नृत्यन्त्यौ सहस्ततालं गायतः।)

प्रथमा। (३५) (करण्डं पुनरादाय।) हला लवङ्गिए! पुरदो,
मञ्जुलवञ्जुलकुञ्जे
छप्पअ-चुम्बिअ-सुमुक्करो फुरइ।
देव्वच्चणावजुत्तं
भट्टिसुदाए इमं चिणुमो॥

द्वितीया। (३६ (निरीक्ष्य।) मुणालिए! एव्वंणेदं

(इत्युभे परिक्रम्य पुष्पावचयं रूपयतः।)

(३३) द्वितीया। हला मृणालिके! त्वं ममोच्चैर्भणसि। सत्यम्। न खलु प्राणेन स्त्रीजनस्य दीर्घजीवनं सुखावहं भवति।
(३४) उभे। नृत्यति विद्युत् पुनर्मदनः। दहति तरुणपथिकमनः॥
(३५) प्रथमा। हला लवङ्गिके! पुरतः
मञ्जुलवञ्जुलकुञ्जे षट्पदचुम्बितसुमोत्कर स्फुरति।
देव्यर्चनोपयुक्तं भर्तृसुतायै इमं चिनुमः॥
(३६) द्वितीया। मृणालिके! एवमेतत्।

प्रथमा । (३७) पुरस्तादवलोक्य । हला लवङ्गिए । अग्गदो चेअ दीसन्ति सौरभवासिअदिसामुहाइं दाव पप्फुल्लाइं पुप्फाइं । ता कीस अग्गदो दिण्णदिट्ठी गच्छसि ।

द्वितीया । (३८) मुणालिए ! इदो कंपि सुवण्णजुहिअं तमालमिलिअं पुलएहि ।

प्रथमा । (३९ निपुणं निरूप्य) लवङ्गिए ! सच्चं । एदिणा

पाणिग्गहणे णवघण-
साम-वर-कर-कमलप्पिआ रण्णा ।
सविसेक्खणेण सा मे
सिमिदिपहं आअआ सीदा ॥

द्वितीया । (४० अच्छरीअं । मुणालिए । ठाणे क्खु सुट्ठु मन्तेसि । णिव्वहणसमअम्मि ईदिसं दिस्सं आसि ।

(३७) प्रथमा । हला लवङ्गिके । अग्रत एव दृश्यन्ते सौरभवासितदिङ्मुखानि तावत् प्रफुल्लानि पुष्पाणि । तत् कस्मादन्यतो दत्तदृष्टिर्गच्छसि ।

(३८) द्वितीया । मृणालिके । इतः कामपि सुवर्णयूथिका तमालमिलिता पश्य ।

(३९) प्रथमा । लवङ्गिके ! सत्यम । एतेन ।

पाणिग्रहणे नवघनश्यामवरकरकमलार्पिता राज्ञा ।
सदृशेक्षणेन सा मे स्मृतिपथमागता सीता ॥

(४०) द्वितीया । आश्चर्यम । मृणालिके ! स्थाने खलु सुष्ठु मन्त्रयसि । पाणिग्रहणसमये ईदृशं दृश्यमासीत ।

प्रथमा। (४१) (हर्षं सूचयन्ती।) अवि जादिसो भट्टिदारिआ तादिसो जामाअरो त्ति णिव्वुअं मज्झ हिअअं। तं वा कधं मस्समि।

द्वितीया। (४२ हला एत्थ किं मन्दव्वं। उइअसमाअमो कं ण रञ्जेइ। अहुणा हि दंसिअफलं विसाणं पआवइस्स। (सानन्दमन्यतो दृष्टिक्षेपमभिनीय।) मुणालिए! इदो दाव महुअरो किंपि ढुंढुअन्तो देसु देसु लदाविडवेसु कुसुमेसु कोड़रेसु अ आलुठन्तो परिघुम्मइ।

प्रथमा। (४३) (पादाग्रे स्थित्वा निरूप्य च।) अम्महे। एसो क्खु

भसलो णिच्चलपक्खं
रसलोहादो दलुञ्चअन्तरिअं।
अणवेक्खन्तो दइअं
उम्मत्तो विअ परिब्भमइ॥

(४१) प्रथमा। अपि यादृशी भर्तृदारिका तादृशो जामातेति निर्वृतं मम हृदयम्। त्वं वा कथं मन्यसे।

(४२ द्वितीया। हला अत्र किं मन्तव्यम्। उचितसमागमः कं न रञ्जयति। अधुना हि दर्शितफलं विज्ञानं प्रजापतेः। मृणालिके! इतस्तावन्मधुकरः किमपि गवेषयन्नेषु तेषु लताविटपेषु कुसुमेषु कोटरेषु चालुठन् परिघूर्णति।

(४३) प्रथमा। अम्महे, एष खलु

भ्रमरो निश्चलपक्षां रसलोभाद्दलाञ्चलान्तरिताम्।
अनवेक्षमाणो दयितामुन्मत्त इव परिभ्रमति॥

द्वितीया। (४४) (नाट्येन विलोक्य।) हला सम्मं उवलक्खिअं तुमए।

प्रथमा। (४५) अम्हो। सविसेसं परिघुम्मन्तो वि इमो क्खु सहअरिं ण पुलएइ।

द्वितीया। (४६) ता महुअरीइ संजोएहि णं।

प्रथमा। (४७) (सकौतुकम्।) एदिणा पज्जुणसरेण मञ्जरिं ताड़िअ महुआणणिच्चलं महुअरिं उट्ठावेमि। (तथा कृत्वा।) अम्हो। मञ्जरीए उट्ठिआइ ताइ सहअरीइ मिलिओ चञ्चरीओ क्खु इमो माहवीमण्डवं अहिरुहिअ महुरसं पिबन्तो सुहं वट्टइ। (श्रान्तिमभिनीय।) हला परिस्सन्त म्हि।

द्वितीया। (४८) हला एदस्सिं विरइअ-णोमालिआ-लदा-विदाण-दंसणीए पाअवच्छाअम्मि णीलसिलापट्टए चेअ णिसिएहि। जाव अहं पि सुहासीणा बउला-

---

(४४) द्वितीया। हला सम्यगुपलक्षितं त्वया।

(४५) प्रथमा। अहो सविशेष परिघूर्णमानोऽप्ययं सहचरी न पश्यति।

(४६) द्वितीया। तन्मधुकर्या संयोजयैनम्।

(४७) प्रथमा। एतेनेक्षुसदृशेन वृन्तेन मञ्जरीं ताडयित्वा मधुपाननिश्चलां मधुकरीमुत्थापयामि। अहो मञ्जर्या उत्थितया तया सहचर्या मिलितश्चञ्चरीकः खल्वयं माधवीमण्डपमधिरुह्य मधुरसं पिबन् सुखं वर्तते। हला परिश्रान्तास्मि।

(४८) द्वितीया। हला एतस्मिन् विरचितनवमालिकालतावितानदर्शनीये पाद-

वलिं कुसुमत्थबअं अ विरइअ जधाणिद्दिट्ठमणुचिट्ठामि।

(इत्युभे तथा कुरुतः।)

द्वितीया। (४९) (कृत्यं समाप्य। पुरतो दत्तदृष्टिः।) हला मुणालिए! इदो हि।

उग्गिण्णदब्भकवलो बालो बाहाविलेक्खणो।
पेक्ख पेक्खइ मं वंक-ग्गीवं कीलाकुरङ्गओ॥

उवणेमि मादरं दाव णं। (इत्युभे परिक्रम्य निष्क्रान्ते।)

इति धनुर्भङ्गो नाम चतुर्थोऽङ्कः।

पञ्चमोऽङ्कः।

(ततः प्रविशति नागरिका।)

नागरिका। (१) आगत्त म्हि भट्टिदारिआइ सीदाइ।

पञ्चार्थे नागशिलापट्ट एव निषीद। यावदहमपि मुखामोदा बकुलावली कुसुमस्तबकञ्च विरचय्य यथानिर्दिष्टमनुतिष्ठामि।

(४९) द्वितीया। हला मृणालिके! इतो हि,

उद्गीर्णदर्भकवलः बालो बाष्पाविलेक्षणः।
पश्य पश्यति मां वक्रग्रीवः क्रीडाकुरङ्गकः॥
उपनयामि मातरं तावदेनम्।

(इति चतुर्थोऽङ्कः।)

(१) नागरिका। आगतास्मि भर्तृदारिकया सीतया। यथा हञ्जे नागरिके!

जधा हञ्जे णाअरिए ! परिकप्पिआ दाव मोअ-अखण्डिआओ । अवि कधं विलम्बेदि अज्जो गोमुहो । ता गदुअ जाणेहि आअओ ण वेत्ति । (परिक्रम्य नेपथ्याभिमुखमवेक्ष्य च ।) का उण एसा तुरिअतुरिअं इह चेअ आअच्छइ । (निरूप्य ।) कधं कुरङ्गिआ ।

(ततः प्रविशति चन्दनोशीरादिकमादाय कुरङ्गिका ।)

नागरिका । (२) हला कुरङ्गिए ! किंणिमित्तं मं परिहरिअ एव्वं लहु लहु गच्छसि । (इति बलादेनां निवर्तयति ।)

कुरङ्गिका । (३) हला णाअरिए ! मुञ्चेहि मं । आइट्ठम्हि अज्जाइ सुणिदाइ । जहा हञ्जे कुरङ्गिए ! अदिमेत्तं रत्तिजाअरणकिलेसणीसहं मे सरीरं । ता चन्दणं चन्दमणिसिलासअलं उसीरं अ आणीअ सज्जीकरेहि त्ति । अणुचिट्ठिअं अ मए जहा आइट्ठं ।

परिकल्पितास्तावन्मोदकखण्डिकाः । अपि कथं विलम्बते आर्यो गोमुखः । तद्गत्वा जानीहि । आगतो न वेति । का पुनरेषा त्वरितत्वरितमिहैवागच्छति । कथं कुरङ्गिका ।

(२) नागरिका । हला कुरङ्गिके ! किंनिमित्तं मां परिहृत्यैव लघु लघु गच्छसि ।

(३) कुरङ्गिका । हला नागरिके ! मुञ्च माम्, आदिष्टास्मि आर्यया सूनृतया । यथा हञ्जे कुरङ्गिके ! अतिमात्रं रात्रिजागरणक्लेशनिःसहं मे शरीरम् । तच्चन्दनं चन्द्रमणिशिलाशकलमुशीरञ्चानीय सज्जीकुरुष्वेति । अनुष्ठितञ्च मया यथादिष्टम् ।

नागरिका। (४) (विहस्यात्मगतम्।) णं किदिसी से बाधा। जा एव्वं उवसमिज्जइ। (प्रकाशम्।) ता गच्छ तुमं।

कुरङ्गिका। (५) (कतिचित् पदानि गत्वा विभाव्य पुनः प्रतिनिवृत्य। वैमनस्यं नाटयन्ती।) हला णाअरिए। वेआहिए क्खु पओसे विहिअगोआणमङ्गलाणं वराणं सुहाअमणमुहुत्तम्मि तं उण कहिं सि गअवई।

नागरिका। (६) हला कुरङ्गिए! तइ क्खु हं फलिहप्पासाअस्स सिरम्मि,जस्सिं रेहइ दाव सअंवहजन्तं तस्सिं विअच्छणादुइआ तं दाहिणेण चिठ्ठन्ती सव्वं सुट्ठु पेच्छीअ।

कुरङ्गिका। (७) (सौत्सुक्यम्।) हला ता वण्णेहि कीदिसी क्खु पवरवरसज्जापरिवाडी हुवीअ त्ति। जीस सम्मं चेअ णिहालिअं तुमए।

(४) नागरिका। ननु कीदृशी तस्या बाधा। यैवमुपशम्यते। तद्गच्छ त्वम्।

(५) कुरङ्गिका। हला नागरिके! वैवाहिके खलु प्रदोषे विहितगोदानमङ्गलानां वराणां शुभागमनमुहूर्त्ते त्वं पुनः कुत्रासि गतवती।

(६) नागरिका। हला कुरङ्गिके। तदा खल्वहं स्फटिकप्रासादस्य शिरसि यत्र राजते तावत् स्वयम्बहयन्त्रं, तस्मिन् विचक्षणाद्वितीया तं दक्षिणेन तिष्ठन्ती सर्वं सुष्ठु अद्राक्षम्।

(७) कुरङ्गिका। हला तद्वर्णय कीदृशी खलु प्रवरवरसज्जापरिपाटी अभूदिति। यस्मात् सम्यगेव निभालितं त्वया।

नागरिका । (८) हला कुरङ्गिए । तं उण तइ कहिं आसि । जं दाणिमेव्वं पुच्छसि । ता एहि । राअमग्गं परिच्चइअ सिविरसण्णिवेसस्स अग्गदो इह णग्गोधतरुवरच्छाए छणं उववसि म्ह दाव । (इत्युभे तथा कुरुतः ।)

कुरङ्गिका । (९) (सानुशयम् ।) अहं दाव मन्दभाइणी तइ क्खु उवाअण-वत्थु-पालण-कम्मस्स अज्जाइ सुणिदाइ णिओइआ अन्देउरम्मि ओचिट्ठीअ । सुणोअ अ केअलं महन्तं क्खु कोदुहलहल्लबोलं । (जृम्भणं सूचयन्ती ।) हन्त तीसु वि रत्तीसु मज्झ मणा वि सइदव्वं णासि ।

नागरिका । (१०) हला णिसमेहि ।

कुरङ्गिका । (११) अवहिअ म्हि ।

नागरिका । (१२) हं वि थोरं थोरं वण्णेमि । अवि णाम

(८) नागरिका । हला कुरङ्गिके ! त्वं पुनस्तदा कवासौ । यदिदानीमेव पृच्छसि । तदेहि । राजमार्गं परित्यज्य शिबिरसन्निवेशस्याग्रत इह न्यग्रोधतरुवरच्छाये क्षणमुपविशावस्तावत् ।

(९) कुरङ्गिका । अहं तावन्मन्दभागिनी तदा खलूपायनवस्तुपालनकर्मण आर्यया मनृतया नियोजितान्तःपुरेऽवातिष्ठम् । अशृण्वञ्च केवलं महान्तं खलु कौतूहलकलकलम् । हन्त तिसृष्वपि रात्रिषु मम मनागपि शयितव्यं नासीत् ।

(१०) नागरिका । हला निशमय ।

(११) कुरङ्गिका । अवहितास्मि ।

(१२) नागरिका । अहमपि स्तोकं स्तोकं वर्णयामि । अपि नाम नास्ति मे

णत्थि मे वअणाणं फणिन्दस्स विअ सहस्सं दाव। जिणा हि सव्वं चेअ पच्चेअं जधाजधं वण्णेउं पारेमि। (सवैदग्ध्यम्।) तत्थ किल पढ़मं दाव गढ़मज्झदो सएक्कसङ्खेहिं भीसणदरगज्जणेहिं सअग्घोणं मुहरीकरिज्जमाणे दिसामुह-णिवहे सरेणिक्कमेण दुमदुमाअमाण-दुन्दुहि-विन्द-विन्दस्स-विमाण-विम्ब-णिउरम्बं उवरिसअडं तउअन्तिअ-पउट्ट-मोरमुह-मणोहर-णोअ-प्पआरं आरोविअ-जीइअप्पाअ-मिम्मउच्चावअ-सालभञ्जिआ-पुञ्ज-समलंकिअं किअअवभंलिह-सिहरसालि-कीलासेल वलअ-च्छलेण वरुणालअं विव समुच्छलिअ-सपच्छ-च्छिदूधर-चक्कवाला डम्बरं चित्तम्बरधर-वज्जअर-णिअर-णिसेविअ-सुसिरसुअद-घणागाढ़-णिरवज्ज-वज्ज-मणोज्ज-णिग्घोस-णिब्भर-भरिअ-णहो-मण्डलं आखण्डल-लोअ-दुल्लह-महमुल्लत्थरणरअणमअ-गअ-णअविविहमं विहाण-सुसज्जिअ-गअ-तुरअ-

वदनानां फणीन्द्रस्येव सहस्रं तावत्। येन हि सर्वमेव प्रत्येक यथायथं वर्णयितु पारयामि। तत्र किल प्रथम तावद्दुर्गमध्यतः शतैकसङ्ख्याकैर्भीषणतरगर्जनैः शतघ्नीना मुखरीक्रियमाणे दिशामुखनिवहे श्रेणीक्रमेण दुमदुमायमानदुन्दुभिवृन्दविन्दद्विमानविम्बनिकरम्बम उपरिशकट तौर्यविकपणृष्टमयूरमुखमनोहरनौकाप्रचारम् आरोपितजीवितप्रायन्मृण्मयोच्चावचशालभञ्जिकापुञ्जसमलङ्कृत कृतकाभ्रंलिहशिखरशालिक्रीडाशैलवलयच्छलेन वरुणालयमिव समुच्छलितसपक्षक्षितिधरचक्रवालाडम्बर चित्राम्बरधरवाद्यकरनिकरनिषेवितशुषिरसुततघनानद्धनिरवद्यवाद्यमनोज्ञनिर्घोषनिर्भरभरितनभोमण्डलम्

रह-पदाइ-रूव-चउरङ्ग-विलास-वाहिणी-सणाहं अहिणअ-कप्पिआणप्प-फलकुसुमाराम-णिआम-रमणिज्जं रज्जन्तर-तुष्णामअ-परिच्छअ-वाहअ-जण-कर-णीलिअ-सोवण्णागण्ण-दण्ड-परिकलिअ-पुण्डरीअ-विब्भमाभिराम-धवलपड़ाआ-पड़ल-सङ्कुलं मङ्गलिअ-मञ्जुल-विज्जुआलोअ-विराअमाण-मणिदीव-माला-जालावली-विभाविभाविअ-दिअह-विब्भमं विअम्भमाण-माणिक्क-कञ्चण-मअ-दण्डच्चिअ-विइत्त-च्छत्त-चामर-माउर-व्वअणाहरिअ-सण्णिहिअबलाआवलि-बलिअ-बलभिच्चाव-विच्छेअ-विच्छुरिअं राअमग्गमेव्वं अवुव्वदंसणं सम्पादइअ पाड़िएक्कं पुप्फअरहेण समाअच्छन्तं अणुअच्छन्त-पुरन्धिजण-करिज्जमाण-महुर-मङ्गलगीदिअं चन्दमण्डलसङ्काइ विव णक्खत्तमालिआइ णाम हारलदाइ परिसोहमाणं मणिमअ-मउड़ादिम-

---

आखण्डललोकदुर्लभमहामूल्यास्तरणरत्नमयविविधसंविधानसुसज्जितगजतुरगरथपदातिरूपचतुरङ्गविलासवाहिनीसनाथम् अभिनवकल्पितानल्पफलकुसुमारामनिकामरमणीयं रज्यमानरत्नाणमयपरिच्छदवाहकजनकरपालितसौवर्णागण्यदण्डपरिकलितपुण्डरीकविभ्रमाभिरामधवलपताकापटलसङ्कुलं सङ्गमितमञ्जुलविद्युदालोकविराजमानमणिदीपमालाज्वालावलीविभाविभावितदिवसविभ्रमं विजृम्भमाणमाणिक्यकाञ्चनमयदण्डाञ्चितविचित्रच्छत्रचामरमायूरव्यजनाहृतसन्निहितबलाकावलिवलितबलभिच्चापविच्छेदविच्छुरितं राजमार्गमेवम् अपूर्वदर्शनं सम्पाद्य प्रत्येकं पुष्पकरथेन समागच्छन्तम् अनुगच्छत्पुरन्ध्रिजनक्रियमाणमधुरमङ्गलगीतिकं चन्द्रमण्डलशङ्कयेव नक्षत्रमालिकया नाम

विड्‌श्रं कुमारश्रचउक्कं जधाविहवपरिजणं पेच्छिश्र श्रच्छिसफलत्तणं गमिश्र म्हि संवुत्ता ।

कुरङ्गिका । (१३) (सखेदम् । दिट्ठिश्रा धण्णिश्रा सि तं । श्रहं उण श्रकिश्रपुस्सा णूणं दूहव म्हि । जिणा क्खु एव्वं णाम णड़िश्रा संवुत्ता ।

नागरिका । (१४) हला ण केश्रलं एद्दहमेत्तं । हुवीश्र क्खु श्रच्छेरं श्रग्गिचुम्बकीलणश्रं वि दाव ।

कुरङ्गिका । (१५) (सविषादम् ।) सच्चश्रं । एदं क्खु श्रदिट्ठवुव्वश्रं श्रम्ह । हला केण उण दक्खविश्रं ।

नागरिका । (१६) श्रज्जगोमुहस्स मुहादो उवस्सुश्रं । सव्वं दाव एदं पिश्रसुहिश्रस्स कोसल्लापइणो तणउव्वाहो त्ति सुवव्वपइणा पेरिएण विणिम्मिश्रं दंसिश्रं श्र विस्सकम्मेण त्ति ।

हारलतया परिशोभमानं मणिमयमकुटादिमण्डितं कुमारचतुष्टयं यथाविभवपरिजनं प्रेक्ष्याक्षिसाफल्यं गतास्मि संवृत्ता ।

(१३) कुरङ्गिका । दिष्ट्या धन्यासि त्वम् । अहं पुनरकृतपुण्या नूनं दुर्भगास्मि । येन खल्वेवं नाम वञ्चिता संवृत्ता ।

(१४) नागरिका । हला न केवलमेतावन्मात्रम् । अभूत् खल्वाश्चर्यमग्निचुम्बकक्रीडनकमपि तावत् ।

(१५) कुरङ्गिका । सत्यम् । एतत् खल्वदृष्टपूर्वमस्माकम् । हला केन पुनर्दर्शितम् ।

(१६) नागरिका । आर्यगोमुखस्य मुखादुपश्रुतं, सर्वं तावदेतत् प्रियसुहृदः कोशलापतेस्तनयोद्वाह इति सुपर्वपतिना प्रेरितेन विनिर्मितं दर्शितञ्च विश्वकर्मणेति ।

कुरङ्गिका। (१७) (सविस्मयम्।) संभाविज्जइ सव्वं चेअ रहुवंसे। (ऊर्ध्वं दृष्ट्वा।) हला सण्णिहिदो क्खु भट्टिदारिआए सिणाणमुहुत्तओ।। इत्युभे परिक्रम्य निष्क्रान्ते।)

(प्रवेशकः।)

(ततः प्रविशत्यन्तःपुरमिलितदेव्यायतनरत्नकुट्टिमन्यस्तराङ्कवासनोपविष्टा विश्लिष्टकुन्तला सीता, माल्यं रचयन्ती सूनृता च।

सीता। (१८) (पुष्पाद्युपहारेण देवीमभ्यर्च्य तामुपवीणयन्ती सास्रं गायति।)

तिलोअपाअणि णिआवसमणि तिउणसालिणि हे।
मोहविहाइणि भुअणमोहिणि हिमउसोहिणि हे॥
सिवविस्साविणि अमिवणासिणि सिवाणि जणणि हे।
सोहग्गकारिणि पइसुहाइणि जअ कच्चअणि हे॥

सूनृता। (१९) (सोत्कण्ठम्) कीस उण चिराअदि कुमारओ।

---

(१७) कुरङ्गिका। सम्भाव्यते सर्वमेव रघुवंशे। हला सन्निहितः खलु भर्तृदारिकाया स्नानमुहूर्तः।

(१८) सीता। त्रिलोकपावनि त्रितापशमनि त्रिगुणशालिनि हे।
मोहविघातिनि भुवनमोहिनि हिमगुशोभिनि हे॥
शिवविश्वासिन्यशिवनाशिनि शिवानि जननि हे।
सौभगकारिणि पतिसुखाशिनि जय कात्यायनि हे॥

(१९) सूनृता। कस्मात् पुनश्चिरायति कुमारः।

(नेपथ्ये । अर्धप्रविष्टः ।)

रामः । (साभिप्रायं निरूप्य ।) अये कथमेषा वीणां वादयन्ती स-रि-ग-म-प-ध-नीति सप्तस्वरैरुच्चावचारोहावरोहमनोहरं गायति । (मुहूर्तमाकर्ण्य ।) हन्त सुधासिन्धुमिवावगाढोऽस्मि । (सहर्षम् ।)

वामांसाहितवीणा-
क्वाणकलालापनवनवोल्लासाम् !
कान्तां पुलकाक्रान्तां
चलदलकान्तां पुनः कलये ॥

(सचमत्कारम् ।) अहो नु खलु किंस्वित् स एव पुनः स्वप्नोऽयम् । (क्षणं तूष्णीम्भूय ।)

स्वप्नो वा विभ्रमो वापि माया वा तत्त्वमेव वा ।
निश्चेतुं न हि शक्नोमि गीतिरागेण मोहितः ॥

(सासूयमिव ।)

निःशङ्कमङ्कलीनः
स्पृशस्यमुष्याः कुचान्तराभोगम् ।
धन्यस्त्वमेव यदियं
प्रवाल ! बाला स्वयं वृणुते ॥

(इति प्रविश्य किञ्चिदग्रतो गत्वा दूरानतशिराः कपोतहस्तकेन देवीं प्रणमति ।)

सीता । (२०) (निरीक्ष्य । स्वगतम्) अम्मो । कहं अज्जउत्तो । (इति त्वरया वीणां विहायोत्थाय च व्रीड़ां नाटयति ।)

रामः । अलमलमायामेन । (इत्यागन्तागण्डमण्डलचुम्बन-लोलुभस्येव सीतायाः कर्णाभरणस्य चापल्यं लक्षयं-श्चित्रार्पित इव स्थितः ।)

सूनृता । (२१) (परिवृत्य दृष्ट्वा ससम्भ्रममुत्थाय च ।) अवि साअदं पिअसहीहिअआणन्दणचन्दणद्दुमस्स । (इति स्निग्धदृष्ट्या पश्यन्ती सादरं कुसुमस्तबकमुपहरति ।)

रामः । (साग्रहमादाय ।) अनुगृहीतोऽस्म्यनया सम्भावनया । (सीतां प्रति ।) प्रिये ! निर्वृतं मे हृदयम् । क्रियतां पुनः सङ्गीतकम् ।

सीता । (२२) (सानुरागमात्मगतम् ।) जाव क्खु मिरिमुहचन्दं पेक्खामि अज्जउत्तस्स दाव अणीस म्हि हिअअस्स । ता कहं णाम गाइस्सं । (सविनयमहसन्त्यपि हस-न्मुखीव । प्रकाशम् ।) चिरं मे वादअन्तीए णीस-हाइं अङ्गाइं । ता दाणिं मरिसेदु । (इति सखीं पश्यति ।)

(२०) सीता । अम्बा । कथमार्यपुत्र ।

(२१) सूनृता । अपि स्वागत प्रियसखीहृदयानन्दनचन्दनद्रुमस्य ।

(२२) सीता । यावत् खलु श्रीमुखचन्द्रं पश्यामि आर्यपुत्रस्य तावदनीशास्मि

सूनृता। (२३) महाभाअ! अदिविअ परिस्सन्ता मे पिअसही। उल्लुल्लराअकवोलदलुभिस्सस्सेअलवाए पेक्खदु से वेवन्ति अग्गहत्थाओ। सङ्गीदअं णिच्चं जेव्व सुणिस्सदि। ण क्खु सहआरस्स अदिमुत्तलदाए किदावलम्बस्स लदाणच्चण-दंसणं दुल्लहं भवे।

रामः। (स्वगतम्।) इति हि भोश्चित्रम्। इयं खलु नर्तितुमपि जानातीति भङ्ग्या प्रकटितम्। (प्रकाशम्।) प्रिये! सम्यगुक्तं प्रियसख्या। तथाहि। तव खलु,

श्रमसलिलबिन्दुजाल-
च्छलतश्चञ्चलदृगञ्चले! कलये।
उरसिजपुगारियुग्मं
दत्तार्घ्यमिव स्मरेणैतत्॥

(सीता सलज्जास्मितं वदनमवनमयति।)

सूनृता। (२४) (ससम्भ्रमम्।) इमिणा हि पन्थिणा एदु

हृदयस्य। तत् कथं नाम गास्यामि। चिरं मे वादयन्त्या निःसहान्यङ्गानि। तदिदानीं मर्षयतु।

(२३) सूनृता। महाभाग! अतीव परिश्रान्ता मे प्रियसखी। आर्द्रार्द्रगागकपोल-दर्शोद्भिन्नस्वेदलवायाः पश्यत्वस्या वेपेते अग्रहस्तौ। सङ्गीतकं नित्यमेव श्रोष्यति। न खलु सहकारस्यातिमुक्तलतया कृतावलम्बस्य लतानर्तनदर्शनं दुर्लभं भवेत्।

(२४) सूनृता। अनेन हि पथा एतु कुमारः। एतत्तावन्मणिहर्म्यम्। अत्र सर्व-रत्नासनं सनाथीकरोत्वार्यः।

कुमारश्रो । (सीतारामाभ्यां सह निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य सोपानारोहणं नाटयित्वा च ।) एदं दाव मणिहम्मं । एत्थ खणं रअणासणं सणाहीकरेदु अज्जो । (इति तदुपनयति ।)

रामः । यदादिशति प्रियसखी । इत्युपविशति ।)

सूनृता । (२५) अहुणा अब्भणुजाणादु सहीए मङ्गल-समालम्भणादिकप्पणस्स ।

रामः । एवमस्तु पुनराचार इति । अन्यथा निष्प्रयोजनमेव ।

आत्मनैवात्मनः शोभा-जनिका जानकीतनूः ।
दीपप्रभा हि नेवान्यं प्रभासकमपेक्षते ॥

सूनृता । (२६) (सहर्षम् ।) सहि ! इदो इदो । (सीतां पाणौ गृहीत्वा परिक्रम्य च ।) एदं वेसघरं । इह दाव णिसिदेहि । जाव क्खु अहं तुह संविहाणअं कप्पेमि । (इति कनककर्णिकामण्डितह्रदर्पणस्य पुरस्ताद्द्विरदरदमयचतुष्किकां निर्दिशति ।)

सीता । (२७) तह । (इति नाट्येन तथा करोति ।)

(२५) सूनृता । अधुनाभ्यनुजानातु सख्या मङ्गलसमालम्भनादिकल्पनाय ।

(२६) सूनृता । सखि । इत इत । इदं वेशगृहम् ॥ इह तावन्निषीद । यावत खल्वहं तव संविधानकं कल्पयामि ।

(२७) सीता । तथा ।

रामः। (परितो निरूप्य। स्वगतम्।) स्थाने खलु समुचितरुचिपरिकलितेयं परिबर्हपरिपाटी। मन्ये मणिमयकुट्टिमं तावदिदं शयननिकेतनं मे हृदयेश्वर्याः। अहो नु खलु मनोज्ञता तावदमुष्य। तथाहि।

सुवर्णशाखार्पितरत्नदीपा
सालेख्यविम्बा मणिचित्रभित्तिः।
मुक्तावलीगुच्छलमद्वितानाः
पर्यङ्कशय्या व्यजनाञ्चिता च॥

(विवृत्तकन्धरं पश्चाद्विलोक्य। अये स्थूलस्थूलमसृणतरराङ्कवास्तरणे कक्षान्तरेऽस्मिन् संलक्ष्यन्ते सुरचितानि तावद्दारवशिल्पफलकेषु सुकल्पितरक्तांशुकवेष्टनानि बहूनि खलु पुस्तकानि। सकौतुकं तत्र प्रवेशमभिनीय। वेष्टनाक्षराणि वाचयन्। "सीदाए संकलिदा पाचअसिक्खा"। (सहर्षम्।) अये पाकक्रियाकुशलासौ ग्रन्थकर्त्री च मे गृहलक्ष्मीः। (समन्तादवलोक्य।) ननु न केवलमियं पुस्तकशालिका चित्रशालिका च मम जीवितेश्वर्याः। (परिक्रम्य।) दृश्यं हि तावत्,

सन्ति सीवनयन्त्राणि तूलोर्णाकोषतन्तवः।
तूलिकावर्णकादीनि चित्रोपकरणाणि च॥

(किञ्चिदग्रतो गमनमभिनीय।) अपि च।

राजन्ति वेणुवीणाद्याः सपुष्पाः पुष्पधानिकाः ।
गन्धवस्तूनि रम्याणि कालयन्त्राणि चान्यतः ॥

(इति तत्र गाङ्गवाञ्चितकाञ्चनासनमध्यास्य परिदर्शनं नाटयति ।)

सूनृता । (२८) (दन्तिदन्तनिर्मितमञ्जूषात आभरणानि समाकलयन्ती विचिन्त्यात्मगतम् ।) कधं णाम कुमारओ एआइ अण्णसंकन्तहिअओ विअ तुह्निक्को णिसिदेदि । ता दाणिं किंपि विणोअट्ठाणं उवहरेमि । (दृष्टिमभिनीय ।) आं । संपइ चित्तसालिअमलंकरेदि । (सत्वरं तत्र प्रविश्य पुस्तिकामादाय च । प्रकाशम् ।) महाभाअ । इअं हि वीहिआपुत्थिआ । (इत्युपनीय पुनर्गर्भगृहं विशति ।)

रामः । सस्मितमादाय तत्र विविधाः प्रतिकृतीर्वीक्षमाणः सीतायाः शैशवप्रतिकृतिमभीक्ष्णं परीक्ष्य ।) अहो नु खलु

आलोलालकशैवाल-वलिताद्वदनाम्बुजात् ।
बालायाः स्मितमाध्वीकं मारल्यव्याजमेजते ॥

(इति तथैव कुर्वन् स्थितः ।)

(२८) सूनृता । कथं नाम कुमार एकाक्यन्यसङ्क्रान्तहृदय इव तूष्णीं निषीदति । तदिदानीं किमपि विनोदस्थानमुपहरामि । आम् । सम्प्रति चित्रशालिकामलङ्करोति । महाभाग ! इयं हि वीथिकापुस्तिका ।

सीता । (२९) (ससन्तोषम् ।) सहि ! सुउमारो ते पओओ । मज्झ एव्व हिअएण मन्तिदवदी सि ।

सूनृता । (३०) (पेटकमुद्घाट्य ।) सहि ! रमणीअदरो क्खु रअणचूड़ो ।

सीता । (३१) हला कुदो क्खु अअं ।

सूनृता । (३२) एसो तुज्झ पिउच्छाए पेसिदो । (इति नाट्येन प्रसाधयति ।)

सीता । (३३) सहि ! अवुव्वं दाव माणिक्कमक्कड़बन्धं अज्जउत्तस्स । किं वा तुमं मण्णसि ।

सूनृता । (३४) सच्चअं । जधा कहेमि तधा तं । सुणिज्जइ क्खु इणं णिज्जरसिप्पिणा कप्पितं पसादीकिदं उणताड़आदिवहावज्जिदेण मअक्कदुणा रामदेअस्स त्ति । (सपरिहासम् ।) सहि ! वइदेहि ! णं राहवो दाव,

(२९) सीता । सखि । सुकुमारस्ते प्रयोगः । ममैव हृदयेन मन्त्रितवत्यसि ।

(३०) सूनृता । सखि । रमणीयतरः खलु रत्नचूडः । (रत्नवलयावली ।)

(३१) सीता । हला कुतः खल्वयम् ।

(३२) सूनृता । एष तव पितृस्वस्रा प्रेषित ।

(३३) सीता । सखि ! अपूर्व तावन्माणिक्यमर्कटबन्धम (सव्यापसव्ययज्ञोपवीताकारशृङ्खलारूपमाणिमयग्रीवाभरणम् ।) आर्यपुत्रस्य । किं वा त्वं मन्यसे ।

(३४) सूनृता । सत्यम । यथा कथयामि तथा तत् । श्रूयते इदं निर्जरशिल्पिना कल्पित प्रसादीकृत पुनस्ताडकादिवधावर्जितेन शतक्रतुना रामदेवायेति । सखि । वैदेहि । ननु राघवस्तावत् ।

कन्तं कुन्तलहत्थं

बंधिउमह दे कुदूहली महइ ।

सुहए ! सुहंजुणो से

अहिट्ठमहिणन्दिउं जुत्तं ॥

सीता । (२५) (स्वगतम् ।) हुं । एत्तिअभाअधेआणं भाअणं संवुत्तो क्खु अअं जणो । (सवितर्कम् ।) धुअं परिहासो एसो । (इति मूर्धानं धूनयति ।)

सूनृता । (२६) (सोल्लुण्ठम् ।) सहि । भुइट्ठं अदक्खिणा दाणिं सि तुमं । कीस णु एत्थ ओअस्सं पाअडेसि ।

सीता । (२७) (सूनृताया मुखमुदीक्ष्य दरस्मितं ।) सहि ! मा कुप्प । किं कुणमि मन्दभाइणी । अवत्तवा एत्थ अवरज्झदि । ण पुणो अहं ।

कान्तं कुन्तलहस्तं बन्धुमथ ते कुतूहली काङ्क्षति ।

सुभगे ! सुभगयोरस्याभीष्टमभिनन्दयितुं युक्तम् ॥

(२५) सीता । हुम् । एतावद्भागधेयानां भाजनं संवृत्तोऽयं जनः । ध्रुवं परिहास एषः ।

(२६) सूनृता । सखि । भूयिष्ठमदक्षिणेदानीमसि त्वम् । कस्मान्नु औदास्यं प्रकटयसि ।

(२७) सीता । सखि ! मा कुप्य । किं करोमि मन्दभागिनी । अपत्रपात्रापराध्यति । न पुनरहम् ।

सूनृता । (३८) (नाट्येन केशपाशमाबध्य ।) अइ लज्जालुए ! इदं कोसेअदोग्गं सअं जेव्व परिधेहि ।

(सीता समुत्थाय नाट्येन परिधत्ते ।)

सूनृता । (३९) (गन्धवारिपुष्पसारादिभिस्तामधिवासयन्ती ।) सहि ! अवसिदपसाहणा सि । ता दाणिं पेक्खसु दप्पणे । केरिसो वा अङ्गेसु दे भूसणविणिओओ संपाइदो ।

सीता । (४०) (तथा कृत्वा ।) सहि ! अच्छरीअं दे णिउणं । (स्मितं विधाय) अहिलसेमि दाणिं कुमारी भविदुं ।

सूनृता । (४१) (सस्नेहं सीतायाः प्रफुल्लपाटलकुसुमकल्पकपोलमङ्गुलिभ्यां पीडयित्वा तया सह राममुपसृप्य । सस्पृहम् ।) महाभाअ ! णहि णहि । वअस्स ! पच्चक्खो वो अणुराओ । णं दिण्णा क्खु इअं दे तादजणएण । तधा वि मुसहं जेव्व उण एव्वं मुहरेदि मं । एसा णो

(३८) सूनृता । अयि लज्जालुके ! इदं कौषेययुग्मं स्वयमेव परिधेहि ।

(३९) सूनृता । सखि ! अवसितप्रसाधनासि । तदिदानीं प्रेक्षस्व दर्पणे । कीदृशोऽङ्गेषु ते भूषणविनियोगः सम्पादितः ।

(४०) सीता । सखि । आश्चर्यं ते नैपुण्यम् । अभिलषामीदानीं कुमारी भवितुम् ।

(४१) सूनृता । कुमार ! नहि नहि । वयस्य ! प्रत्यक्षो युवयोरनुरागः । ननु दत्ता खल्वियं ते तातजनकेन । तथापि मनस आकुलतेव पुनरेवं मुखरयति माम् । एषा नः प्रियसखी यथा चिरं यावद्धृदयस्य निर्वृतिस्थानं भवति तथा निर्वर्तताम् । नन्विदानीम् ।

पिअसही जधा चिरं जाव हिअअस्स णिव्वुइट्ठाणं होदि तधा णिव्वत्तेदु। णं दाणिं।

आहरणस्साहरणं
अपि हिअअस्स प्पसाहणं किंपि।
चउसाअरपुहवीए
गेण्हदु णं कस्सआरअणं॥

(इति सीताया हस्तं रामस्य हस्ते समर्पयति।)

रामः। सबहुमानं प्रतिगृहीतः सखीजनप्रसादः।

सीता। (४२) (स्वगतम्।) एदेण पुणो मसिणसोम्मसीअलेण अज्जउत्तफंसेण सिज्जन्तणीसहविवत्थो वेवदि अवसो विअ मे हत्थो। (इति स्पर्शआद्यमभिनयति।)

रामः। (स्वगतम्।) अहो सौकुमार्यम्।

स्त्रीमयनिर्माणविधौ
विधातुरेषा नु मानसी सिद्धिः।
करतलकलनान्नैवं
सुकुमारत्वं भवेद्वपुषः॥

आभरणस्याभरणमपि हृदयस्य प्रसाधनं किमपि।
चतुःसागरपृथिव्या गृह्णात्वेतत् कन्यकारत्नम्॥

(४२) सीता। एतेन पुनर्मसृणसौम्यशीतलेनार्यपुत्रस्पर्शेन सिद्यन्निःसहविपर्यस्तो वेपतेऽवश इव मे हस्तः।

(साभिलाषं निरूप्य ।)

सुधाकरकरस्पर्शादुद्भिन्नपुलकाङ्कुरा ।
राजतीयं मधोः सङ्गाद्बालचूतलता यथा ॥

(प्रकाशम् ।) सखि ! साधारणेऽप्यमुष्य सरस्वानिव मे गभीरोऽसौ प्रणयः । तदद्य खलु सर्वथानुगृहीतोऽस्मि ।

सीता । (४३) (साभिप्रायम् ।) अज्जउत्त ! अज्ज क्खु मे सहत्थावचिदेहिं कुसुमेहिं विरइदा णं सहीए रमणिज्जा इअं माला । जइ अणुग्गहो ममोवरि ता खणं दे समासाएदु कण्ठावलम्बणमहग्घत्तणं । (इति पादाग्रे स्थिता नाट्येन कण्ठे ददाति ।)

रामः । अयि जीवितेश्वरि ! तत् कथमनुग्रहेऽप्यभ्यर्थना । (इति शिरोनमनं नाटयित्वा धारयति ।)

सीता । (४४) (स्मृतिं रूपयित्वा ।) णारुहदि चिरं क्खु अङ्गुलिविओअं दाव अङ्गुलीअअं अज्जउत्तस्स । (इति स्वाङ्गुल्यास्तदुन्मोचयति ।)

(४३) सीता । आर्यपुत्र ! अद्य खलु मे स्वहस्तावचितैः कुसुमैर्विरचिता ननु सख्या रमणीयेयं माला । यद्यनुग्रहो ममोपरि तत् क्षणं समासादयतु भवतः कण्ठावलम्बनमहार्घत्वम् ।

(४४) सीता । नार्हति चिरं खल्वङ्गुलीवियोगं तावदङ्गुलीयकमार्यपुत्रस्य ।

रामः । (दृष्ट्वा प्रत्यभिज्ञाय च । सलज्जास्मितं ।) अयि तदिदं यथास्थितमेवास्तु । न खलु तावदसुलभस्थानभ्रंशितया शोचनीयं भवतु । (इति नाट्येन तथा करोति ।)

(नेपथ्ये । अस्फुटम् ।) हृदयेश्वरि ! क्वासि । किमेवं नाम मामुपहससि ।

सुतनु ! प्रसीद मा मां
  त्वद्भावविभावितान्तरं मुञ्च ।
आदिमदर्शनदिवसात्
  प्रभवसि मे हृदयराज्यस्य ॥

अथवा किमनेन तावदरण्यरुदितेन । सर्वथा हतोऽस्मि मन्दभाग्यः ।

विच्छिन्नः समयः स यत्र सुमुखी साक्षान्मया लक्षिता
  नातीताः कति नाम हन्त दिवसास्तां ध्यायतो मे पुनः ॥
यत्राहं चिरमासमेष विषयो दूरान्तरः सिंहलः
  प्रत्याशे ! रचितोऽञ्जलिः करुणया दीनो जनस्त्यज्यताम् ॥

(सर्वे सविस्मयं श्रवणं नाटयन्ति ।)

रामः । (ससन्देहम् ।) सखि ! किं न्विदम् ।

(पुनर्नेपथ्ये । रुद्धकण्ठमिव ।) हा सर्वतः कालरात्रिमिव पश्यामि । अहह कम्पते मे हृदयम् । विकलानि खल्विन्द्रियाणि । निःसरन्तीव प्राणाः । (सकरुणम् ।) हा तात!

निष्करुण ! अद्य परिणतं ते द्रविणतृष्णायाः फलम् । हा अम्ब ! सहजस्नेहकातरहृदये ! हतासि कृतान्तहतकेन। हा भगिनि ! हा हतभागिनि ! हा कुलपांशुले ! किमपराद्धं मया तव . अद्य खलु पूर्णास्ते मनोरथाः । धिङ्मे भागधेयम् ।

सूनृता । (४५) (स्मरणमभिनीय ।) अम्मो अज्ज क्खु अस्मचित्तदाए विसुमरिदं मए किम्पि रहस्सं । ता दाणिं सुणादु कुमारओ । हिओ किल णिसामुहे उवाअणपुम्माइं पेड़आइं अन्तेउरदुआरं पावइअ वाहिअवग्गे विणिग्गदे । दिट्ठिआ ।

तक्खणादो सङ्कमाणे पावं जेव्व मणम्मि मे ।
आअआ झत्तिअं अज्जा बुद्दिसेणा मअन्तिअं ॥

तइ बलवं उक्कण्ठिदा क्खु सा पेड़आइं पाड़िएक्कं सव्वाइं परिक्खिअ देसु एक्कं जेव्व णिक्कासिअ ममेव्वं

(४५) सूनृता । अम्मो, अद्य खल्वन्यचित्ततया विस्मृतं मया किमपि रहस्यम् । तदिदानीं शृणोतु कुमारः । ह्यः किल निशामुखे उपायनपूर्णानि पेटकान्यन्तःपुरद्वारं प्रापय्य वाहिकवर्गे विनिर्गते । दिष्ट्या ।

ततक्षणाच्छङ्कमाने पापमेव मनसि मे ।
आगता झटित्यार्या बुद्धिसेना मदन्तिकम ॥

तदा बलवदुत्कण्ठिता खलु सा पेटकानि प्रत्येकं सर्वाणि परीक्ष्य तेष्वेकमेव

आदिट्ठवदी । जधा वच्छे ! सुणिदे ! कोदुआवहं दाव एदं अवस्सं जेव्व कुमाररामभद्दस्स दंसिदव्वं तुए त्ति ।

रामः । (स्वगतम् ।) किं तावदुत्कण्ठाकारणमार्यायाः । (इत्युत्कलिकां रूपयति ।)

सूनृता । (४६) तदो मए वि महन्तेण पआसेण तं उण णोह-लमञ्जुसब्भन्तरए सञ्चारिदं अत्थि । (साकूतम् ।) अब्भ-त्थेमि अहुणा पाअप्पणेण कोसघरं पवित्तीकरिअ पेक्खदु तं महाभाओ ।

रामः । (स्वगतम् ।) इह ममापि संवर्धितं कौतूहलम् । (प्रकाशम् ।) अनियन्त्रणनियोगो हि सखीजनः । तदा-दिशतु पन्थानम् ।

सूनृता । (४७) इदो इदो अज्जो । (सीतारामाभ्यां सह सोपानावतरणं रूपयित्वा निष्क्राम्य पुनः प्रविश्य च ।)

निष्कृष्य मामेवमादिष्टवती । यथा वत्से ! सूनृते ! कौतुकावहं तावदेतदवश्यमेव कुमाररामभद्रस्य दर्शयितव्यं त्वयेति ।

(४६) सूनृता । ततो मयापि महता प्रयासेन तत् पुनर्लौहमञ्जूषाभ्यन्तरे सञ्चारितमस्ति । अभ्यर्थयेऽधुना पादार्पणेन कोषगृहं पवित्रीकृत्य पश्यतु तन्महाभागः ।

(४७) सूनृता । इत इत आर्यः । एतत् कोषगृहद्वारम् । चतुरिके ! अवकाशं सम्पादय ।

एदं कोसघरदुआरं । (तत्रस्थितां प्रतीहारीं प्रति ।) चदुरिए ! कोसासं सम्माएहि ।

प्रतीहारी । (४८ (उन्मील्य नेत्रे दृष्ट्वा । ससम्भ्रमम् ।) वन्दामि । (इति यन्त्रद्वारमुद्घाट्य निष्क्रान्ता ।)

सूनृता । (४९) इअं कुञ्चिआ । ता इमीए मञ्जुसं क्खु इमं उग्घाड़िदं करेदु । (इत्यञ्चलादुन्मुच्य रामस्य पाणौ कुञ्चिकां ददाति ।)

रामः । (सकौतुकं तथा कृत्वा । सरोषविस्मयम् ।) कस्त्वं दुरात्मन् ! (नेपथ्याभिमुखमालोक्य ।) असिरसिः ।

(प्रविश्य ।) प्रतिहारी । (५०) (ससम्भ्रमविस्मयम् ।) एसो खग्गो । (इति सकोषमसिमुपनीय दूरतः स्थिता ।)

राम आदाय सधैर्यमसिं कोषादाकर्षति ।)

सीतासूनृते । (५१) (अपवार्य । एसो किं एदस्स हिअअसो-णिदेण इच्छदि दाव रोसवण्हिं णिव्वाविदुं । कुदो णु णिब्बोलइ णाम । (इति ससाध्वसं पश्यतः ।)

(४८) प्रतीहारी । वन्दे ।

(४९) सूनृता । इयं कुञ्चिका । तदनया मञ्जूषामिमामुद्घाटितां करोतु ।

(५०) प्रतीहारी । एष खड्गः ।

(५१) सीतासूनृते । एष किमेतस्य हृदयशोणितेनेच्छति तावद्रोषवह्निं निर्वापयितुम् । कुतो नु मन्युनौष्ठं मलिनयति नाम ।

पुरुषः। (सत्वरं सभयञ्च मञ्जूषातो निर्गम्य यज्ञोपवीताव-
लम्बं पाणिं दक्षिणमुद्यम्य च।) अब्रह्मण्यम्। अब्रह्म-
ण्यम्। विजयतां देवः। (स्वगतम्।)

बालेनेव मया व्यालो मत्तेनेव महानसिः।
अन्धेनेव कथं पद्भ्यामाक्रान्तो ज्वलनो ज्वलन्॥

(दीर्घं निःश्वस्य।) अये सैवेयमस्मन्मनोरथस्थली। (इती-
ष्टजनं सकृदेव निध्याय। स्थितः।)

रामः। (निपुणं निरूप्य। स्वगतम्।) अपि नाम ब्राह्मण-
कुमारोऽसौ। इति शनकैः शिरो नमयति।)

पुरुषः। (सप्रश्रयं कृताञ्जलिः।)

पवित्रनामधेयाऽसि प्रशान्तहृदयोऽसि च।
देव! दैवप्रसादान्मे नीतोऽसि नेत्रगोचरम्॥

(अश्रूणि विसृजन्नेव।) मा मां विप्रबलीवर्दं मार-
यतु। इति तत्पादयोः पतितुमीहते।)

रामः। (निवार्य।) अपि कृतं कृतमसमीचीनाचरणानु-
बन्धेन। (सानुग्रहम्।) अधुना खलु कथय यावत्।
कस्त्वं, कुतः पुनः, किमुद्दिश्य, केन, कथं वा पेटकाभ्य-
न्तरं नीतोऽसीत्यामूलं श्रोतुमिच्छामि।

पुरुषः। (जानुभ्यां भूमिं स्पृष्ट्वा। बद्धाञ्जलिः।) अपि नाम
विदाङ्करोतु देवः॥

राम: । दत्तावधानोऽस्मि ।

पुरुष: । पुरा किल प्रभवता भवता प्रत्यक्षीकृत एव महाराजजनकस्य परिषदि सुतरां प्रगल्भमान: प्रगल्भो नाम पापस्य मे जनक: । नन्वाख्यातोऽपि जनन्या खल्वहं खर्व इति मतिप्राखर्यविमर्शनात् प्रखरमतिरिति नाम्ना व्यपदिष्टोऽस्मि पुनर्ज्येष्ठतातचरणै: । एकदा खलु मिथिलाया: प्रतिनिवृत्तेन प्रवृत्तेन रहसि पितरं मे किमप्याख्यातुं रक्षोराजदशमुखेनाङ्गीकृत्य कृतकृत्यतायां तत्र भूरितरभूमिदानं तदानीमेव माग्रहं ग्राहयित्वा बहून्यपि धनानि तं पुन: सन्धुक्षितधनलोभं सम्पाद्य सम्पादकसहकारितया सह तेनाहं सिंहलादिहास्मि विदेहेषु प्रेषितो नाम । यत: ।

श्रयन्ति केचिद्वनिनो धनाशया
त्यजन्ति जायाञ्च सुतञ्च केचन ।
ददत्यसून् केऽपि वसुप्रियास्तया
धनेन धन्यं धनिनां हि जीवनम् ॥

किञ्च । यशस्तेज: श्रुतं ज्ञानं रूपं शीलं कुलं वय: ।
धनेन लभ्यते सर्वं धनमेतैर्न लभ्यते ॥

राम: । यत् सत्यम् । इह खलु धनमेव परमसुखसाधनमिति मन्यन्ते नाम मनीषिणोऽपि । तत्र परिमूर्छति-

तरां विशेषतस्तावन्महतीयं धनलिप्सा ब्राह्मणस्येव ।
(पुरुषं प्रति ।) ततस्ततः ।

पुरुषः । अथ खल्विह भावितभुवनस्य भगवतः शतानन्दस्य चरणान्तादान्वीक्षिकीशिक्षापदेशेन विद्यार्थिवेशपरिग्रहात् तदन्तेवासितामभ्युपगतोऽहमस्मि । तत्र पूर्वेद्युस्तावत् प्रदोषसमये ममयावसथपथं नः प्रचुराण्युपायनान्याकलय्य पेटकपटलेन जनकराजान्तःपुरमुपसर्पतः कांश्चिद्वाहकान् निरीक्ष्य खल्वसमीक्ष्यकारिणा तातेन तेष्वेकं प्रवीणतरमपि द्रविणदानेन निघ्नीकृत्य निर्विघ्नं पेटकाभ्यन्तरे संस्थाप्यैवमनुशिष्टोऽस्मि । वत्साद्य पुष्पशयनमहोत्सवासवेन प्रमत्तप्राये तत्र राजकुलपरिजनवर्गे निरर्गलं निशीथसमये समेत्य सर्वैरस्मद्वर्ग्यैरुपाचरद्भिर्विपर्वरवर्णिकामन्तःपुरासन्नतरवर्त्मनि प्रतिपालयितव्यस्तावदवसरः । त्वयापि खल्वधिरोहिणीं सौधशिखरात् प्रलम्बीकृतामेतामवलम्ब्य ते यथासुखं शुद्धान्तं प्रविशन्तः सन्तोषदं दशाननस्य चोरिकयाक्षेपणं कृपणाया वैदेह्या विधास्यन्तीति ।

सीता । (५२) (सत्रासकम्पम् ।) सहि ! सुणिदे ! इमिणा वुत्त-

(५२) सीता । सखि ! सूनृते ! अनेन वृत्तान्तेनाकम्पितं मे हृदयम् । तद्वर नाम् ।

स्नेण आकम्पिदं मे हिअअं ता धरेहि मं। (इति तस्या अङ्गे स्वाङ्गं तिर्यगारोपयति।)

सूनृता। (५३) सन्तं पावं। पडिहदं अमङ्गलं। (बाहुना तामावेष्ट्य। (स्वगतम्।) हन्त पविणो पि णाम कोणव-कुलवई।

कधं रामस्स महिलं मोहा मोसिउमिच्छइ।
जीहं विअ मइंदस्स जम्भमाणस्स जम्बुओ॥

सीता। (५४ सहि! ण क्खु अहं अत्तणो भाअधेआइं विस्ससेमि।

रामः। प्रिये! अलमावेगेन। अतीतं नामैतत्! (पुरुषं प्रति।) ततस्ततः।

पुरुषः। (दीर्घं निःश्वस्य।) अथ पित्रैवमुपदिष्टोऽप्यहं दुरदृष्टविजृम्भणेनैवात्मनः खल्वसम्भावनीयेऽस्मिन्नश्मसमय-मंजूषापुटके दृढ़तरं निरुद्धोऽस्मि तावत्। तदत्र तत्र-भवानेव प्रमाणम्। (यन्त्राणि रज्जुमयीमधिरोहिणीञ्च

---

(५३) सूनृता। शान्तं पापम्। प्रतिहतममङ्गलम्। हन्त प्रवीणोऽपि नाम कौणपकुलपतिः,

कथं रामस्य महिलां मोहान्मोषितुमिच्छति।
जिह्वामिव मृगेन्द्रस्य जृम्भमाणस्य जम्बुकः॥

(५४) सीता। न खल्वहमात्मनो भागधेयानि विश्वसिमि।

पुरतो न्यस्य पादेनैकेन स्थित्वा । बद्धाञ्जलिः ।)
इदानीमस्मि ते शरणं गतः ।

द्विषन्तमपि न द्वेष्टि सज्जनः शरणागतम् ।
तमोहापि स्वयं दीपो न हन्ति स्वाश्रितं तमः ॥

(इति कराभ्यां चक्षुषी परिमृज्य सशब्दं क्रन्दति ।)

रामः । (विभाव्य । स्वगतम् ।) हन्त ईदृशोऽयमायातः खलु करुणाक्रोधसंवेगः । (विचिन्त्य ।) आस्तां तावदधुना । प्रतिपाल्यावसरोऽयं विषयः । (प्रतीहारीं प्रति । प्रकाशम् ।) चतुरिके ! श्वः किलापराह्णवेलायां वटुरसौ त्वया पुनः सन्निधापनीयः । साम्प्रतं सम्यगेनमवेक्षस्व । (इत्यसिमपि प्रत्यर्पयति ।)

प्रतीहारी । (५५) (ससम्भ्रममसिमादाय ।) यधा आणा ।

सीता । (५६) (सकरुणम् ।) अज्जउत्त ! अयं हि भुक्खाए भुइट्ठं किलिट्ठो दाव विप्पवडुओ । ता दाणिं इमस्स दुव्विणीदस्स वि अरुहदि क्खु सिणाणपाणादिअं परिकप्पिदुं ।

रामः । (आत्मगतम् ।) अये किमियं भगवती करुणेव

---

(५५) प्रतीहारी । यथाज्ञा ।

(५६) सीता । आर्यपुत्र ! अयं हि क्षुधया भूयिष्ठं क्लिष्टस्तावद्विप्रवटुः । तदिदानीमस्य दुर्विनीतस्याप्यर्हति खलु स्नानपानादिकं परिकल्पयितुम् ।

त्तेण आकम्पिदं मे हिअअं ता धरेहि मं। (इति तस्या अङ्गे स्वाङ्गं तिर्यगारोपयति।)

सूनृता। (५३) सन्तं पावं। पड़िहदं अमङ्गलं। (बाहुना तामावेष्ट्य। (स्वगतम्।) हन्त पविणो पि णाम कोणव-कुलवई।

कधं रामस्स महिलं मोहा मोसिउमिच्छइ।
जीहं विअ मइंदस्स जम्भमाणस्स जम्बुओ॥

सीता। (५४ सहि! ण क्खु अहं अत्तणो भाअधेआइं विस्समेमि।

रामः। प्रिये! अलमावेगेन। अतीतं नामैतत्! (पुरुषं प्रति।) ततस्ततः।

पुरुषः। (दीर्घं निःश्वस्य।) अथ पित्रैवमुपदिष्टोऽप्यहं दुरदृष्टविजृम्भणेनैवात्मनः खल्वसम्भावनीयेऽस्मिन्नश्ममय-मंजूषापुटके दृढ़तरं निरुद्धोऽस्मि तावत्। तदत्र तत्र-भवानेव प्रमाणम्। (यन्त्राणि रज्जुमयीमधिरोहिणीञ्च

(५३) सूनृता। शान्तं पापं। प्रतिहतममङ्गलम्। हन्त प्रवीणोऽपि नाम कौणपकुलपतिः,

कथ रामस्य महिलां मोहान्मोषितुमिच्छति।
जिह्वामिव मृगेन्द्रस्य जृम्भमाणस्य जम्बुकः॥

(५४) सीता। न खल्वहमात्मना भागधेयानि विश्वसिमि।

पुरतो न्यस्य पादेनैकेन स्थित्वा। बद्धाञ्जलिः।)
इदानीमस्मि ते शरणं गतः।

द्विषन्तमपि न द्वेष्टि सज्जनः शरणागतम्।
तमोहापि स्वयं दीपो न हन्ति स्वाश्रितं तमः॥

(इति कराभ्यां चक्षुषी परिमृज्य सशब्दं क्रन्दति।)

रामः। (विभाव्य। स्वगतम्।) हन्त ईदृशोऽयमायातः खलु करुणाक्रोधसंवेगः। (विचिन्त्य।) आस्तां तावदधुना। प्रतिपाल्यावसरोऽयं विषयः। (प्रतीहारीं प्रति। प्रकाशम।) चतुरिके! श्वः किलापराह्णवेलायां वटुरसौ त्वया पुनः सन्निधापनीयः। साम्प्रतं सम्यगेनमवेक्षस्व। (इत्यसिमपि प्रत्यर्पयति।)

प्रतीहारी। (५५) (ससम्भ्रममसिमादाय।) यधा आणा।

सीता। (५६) (सकरुणम्।) अज्जउत्त! अअं हि भुक्खाए भुइट्ठं किलिट्ठो दाव विप्पवडुओ। ता दाणिं इमस्स दुव्विणीदस्स वि अरुहदि क्खु सिणाणपाणादिअं परिकप्पिदुं।

रामः। (आत्मगतम्।) अये किमियं भगवती करुणेव

(५५) प्रतीहारी। यथाज्ञा।

(५६) सीता। आर्यपुत्र! अयं हि क्षुधया भूयिष्ठं क्लिष्टस्तावद्विप्रवटुः तदिदानीमस्य दुर्विनीतस्याप्यर्हति खलु स्नानपानादिकं परिकल्पयितुम्।

जानकीरूपेणावतीर्णा । (सस्मितं प्रकाशम् ।) तथैवास्तु । यथादिशति खलु विदेहराजनन्दिनी ।

प्रतीहारी । (५७) अले वडुआ पुंडे । (इति तमग्रतो विधाय निष्क्रान्ता ।)

सीता । (५८) (ससन्तोषं सखीमुखं पश्यन्ती ।) हला तत्थभोदी बुद्धिसेणा अज्ज वि कहं ण आअच्छेदि ।

सूनृता । (५९) सम्भावेमि सा क्खु दाणिं पट्टाभिसेअमण्डवे सह अम्माहिं जोदुअदाणत्थं तुम्हे पडिक्खदि ।

सीता । (६०) (रामं प्रति । सप्रणयम् ।) ता अणुआणादु तुरिदगमणस्स ।

रामः । अपि सम्भावनमर्हन्ति पवित्रदर्शनास्ताः । विशेषतस्तावदामन्त्रणीयास्माभिस्तत्रभवती योगिनी बुद्धिषेणा । अस्ति ह्यस्मासु तस्याः पक्षपातः । (इति सीतारामौ निष्क्रान्तौ सूनृता च ।)

इति सीताहरणप्रसङ्गो नाम पञ्चमोऽङ्कः ।

(५७) प्रतीहारी । अरे बटक ! व्रज ।

(५८) सीता । हला तत्रभवती बुद्धिषेणाद्यापि कथं नागच्छति ।

(५९) सूनृता । सम्भावयामि सा खल्विदानीं पट्टाभिषेकमण्डपे सहाम्बाभिर्यौतुकदानाय युष्मान् प्रतीक्षते ।

(६०) सीता । तदनुजानातु त्वरितगमनाय ।

(इति पञ्चमोऽङ्कः ।)

षष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सूनृता ।)

सूनृता । (१) (दृष्ट्वा ।) अए कणअमन्दिरं सुट्ठु सुसज्जिदं दाव एदं विणदाए । (उपविश्य । चिन्तां नाटयित्वा । सोल्लासम् ।) अम्महे । दिट्ठिआ वड्ढामि । पिअवहिणी मे जाणई अणुरूवं भत्तारं पत्ता । तेण अज्ज सव्वधा जेव्व किदकिच्च म्हि संवुत्ता । आणे अहुणा मुद्धादो मे ओदारिदो विअ महन्तो बोज्झओ दाव ।

(ततः प्रविशति पुष्पाभरणा विषण्णा सीता ।)

सूनृता । (२) (निरूप्य ।) कधं ईदिसे वि उस्सअदिणे रणरणउप्पाओ जाणइन्दुकलं अक्कंदेदि । (सस्नेहम् ।) पिअसहि ! वइदेहि ! कुदो क्खु एव्वं । (इति तामङ्के समारोप्य चुम्बति ।)

सीता । (३) सहि ! सुणिदे ! दाणिं पुणो वि दुउणुव्वेएण

(१) सूनृता । अये कनकमन्दिरं सुष्ठु सुसज्जितं तावदेतद्विनतया । अम्महे दिष्ट्या वर्धे । प्रियभगिनी मे जानक्यनुरूपं भर्तारं प्राप्ता । तेनाद्य सर्वथैव कृतकृत्यास्मि संवृत्ता । जाने । अधुना मूर्ध्नो मेऽवतारित इव महान् भारस्तावत् ।

(२) सूनृता । कथमीदृशेऽप्युत्सवदिने रणरणकोत्पातो जानकीन्दुकलामास्कन्दति । प्रियसखि ! वैदेहि ! कुतः खल्वेवम् ।

(३) सीता । सखि ! सूनृते ! इदानीं पुनरपि द्विगुणोद्वेगेनाधिकतरं व्याकुलीभूतास्मि । न खलु मम पाणिपादं प्रक्रामति ।

अहिअदरं वाउलीभूद म्हि। ण हु मज्झ पाणिपाआ पक्कमन्ति।

सूनृता। (४) (आश्वास्य।) सन्तं पावं। सहि! सिणेहो क्खु सिणिद्धजणस्स असण्णिहाणदुक्खं खणमेत्तं वि ण सहेदि। णं सिग्घं उण आआदि दे वल्लहो।

सीता। (५) (उत्कण्ठामभिनीय।) हला आणे। सणेह-पउत्तो एवंदंसिणि त्ति। ण क्खु अज्जउत्तस्स किदे एवं। अत्थि पुणो एत्थ अवरं वि कारणं।

सूनृता। (६) (सोद्वेगम्।) केरिसं कारणं।

सीता। (७) पह्नादे दुस्सिविणअदंसणं।

सूनृता। (८) सन्तं पावं। पड़िहदं अमङ्गलं। (सौत्सुक्यम्।) सहि! वण्णेहि सिविणअं।

सीता। (९) (निःश्वस्य।) हला सुणाहि। एरिसं क्खु।

(४) सूनृता। शान्तं पापम्। प्रियसखि! स्नेहः खलु स्निग्धजनस्यासन्निधानदुःखं क्षणमात्रमपि न सहते। ननु शीघ्रं पुनरायास्यति ते वल्लभः।

(५) सीता। हला जाने स्नेहप्रवृत्तिरेवंदर्शिनीति। न खल्वार्यपुत्रस्य कृत एवम्। अस्ति पुनरत्रापरमपि कारणम्।

(६) सूनृता। कीदृशं कारणम्।

(७) सीता। प्रभाते दुःस्वप्नदर्शनम्।

(८) सूनृता। शान्तं पापम्। प्रतिहतममङ्गलम्। सखि! वर्णय स्वप्नम्।

(९) सीता। हला शृणु। ईदृशं खलु।

सूनृता । (१०) अवहिद म्हि ।

सीता । (११) तुमं दाव कहिं वि महापुरिसे संजादराआ सि । तुए क्खु कामं अणाविक्किदे वि भावे सो महाणुभाओ केण वि तित्थेण मणोरहं दे हन्त उअअन्तो एव्व खणं समुस्सुओ आसि । किंदु पढमं रमणीमणिम्मि अस्सिं अप्पिदहिअओ त्ति ताए सह णिवुत्तपरिणओ हि एसो एक्कवत्तीवदं बहु मण्णमाणो एवमणुवमरूवगुणलाअण्णं वि तुमं हिअअदाणेण ण क्खु अङ्कलच्छिं कादुं पभवेदि ।

सूनृता । (१२) (स्वगतम् ।) अपि कधं विअ एव्वं उप्पेक्खिदं सीदाए । (सविमर्शम् ।) किंवा सिविणओ जेव्व ।

सीता । (१३) (विभाव्य ।) सच्चं । ण क्खु इह सव्वे वि सुपुरिसाओ अणेक्कवल्लहा होन्ति । तह हि ।

(१०) सूनृता । अवहितास्मि ।

(११) सीता । त्वं तावत् कस्मिन्नपि महापुरुषे सञ्जातरागासि । त्वया खलु काममनाविष्कृतेऽपि भावे स महानुभावः केनापि तीर्थेन मनोरथं ते हन्तोपयन्नेव क्षणं समुत्सुक आसीत् । किन्तु प्रथम रमणीमणावस्यामर्पितहृदय इति तया सार्धं निर्वृत्तपरिणयो ह्येष एकपत्नीव्रतं बहुमन्यमान एवमनुपमरूपगुणलावण्यामपि त्वां हृदयदानेन न खल्वङ्कलक्ष्मीं कर्तुं प्रभवति ।

(१२) सूनृता । ननु कथमिवैतदुत्प्रेक्षितं सीतया । किंवा स्वप्न एव ।

(१३) सीता । सत्यम् । न खल्विह सर्वेऽपि सुपुरुषा अनेकवल्लभा भवन्ति । तथा हि ।

णिसा-जुण्हा-कुमुद्दणी-ताराओ विहुणो पिआ।
मेहस्स उ पिआ विज्जू एक्का एव्व चिरं पुणो॥

एवं जाव तुमं अपुस्समणोरहा सव्वहा णिरासा भविअ भारं विअ दद्धजीविदं विसज्जेदुं किदणिच्चआ। (इत्यधीर्ते सखीं कण्ठे गृहीत्वा निष्पन्देव तन्मुखं पश्यति।)

सूनृता। (१४) (निःश्वस्य। स्वगतम्।) दाणिं उव्भिस्सो मे अंसुपूरो ण सक्कं झत्ति णिवत्तेदुं। (प्रवर्तमानमप्यस्रं कथञ्चिन्निरुध्य। प्रकाशम्।) पिअसहि! कहेहि! कहेहि जाव परिसेसं।

सीता। (१५) हन्त जलरासिं पविट्टे त्ति। (इति रोदिति।)

सूनृता। (१६) (आत्मगतम्।) किंवा दाणिं एत्थ पडिवज्जिस्सं। (विमृश्य।) होदु। सिविणअसेसं उद्दिसिअ कहइस्सं। (सावहित्थं प्रकाशम्।) सहि! मा रुवसु।

निशा-ज्योत्स्ना कुमुदिनी तारा विधोः प्रियाः।
मेघस्य तु प्रिया विद्युदेकैव चिरं पुनः॥

एवं यावत्त्वमपूर्णमनोरथा सर्वथैव निराशा भूत्वा भारमिव दग्धजीवितं विसर्जयितुं कृतनिश्चया।

(१४) सूनृता। इदानीमुद्भिन्नो मेऽश्रुपूरो न शक्यं झटिति निवर्तयितुम्। प्रियसखि! कथय यावत् परिशेषम्।

(१५) सीता। हन्त जलराशिं प्रविष्टेति।

(१६) सूनृता। किंवेदानीमत्र प्रतिपत्स्ये। भवतु। स्वप्नशेषमुद्दिश्य कथयामि। सखि! मा रोदीः। प्रोञ्छ बाष्पम्। पश्चात् स्वप्नशेषः श्राव्यः।

पुसस्स बाहं । अलिओ क्खु एरिसो सिविणओ । (इति स्वीयाञ्चलेन सीतायाश्चक्षुषी परिशोधयन्ती । अन्यचित्तेवात्मगतम् ।)

णाह ! सि जइ वि विराओ
तह वि तुए मज्झ रञ्जिअं हिअअं ।
हिअए वि रामपुव्वे
चिरस्स णिहिओ ण रत्तो सि ॥

(क्षणं विचिन्त्य । सविवेकम् । हद्धी । हद्धी । सुणिदे ! अविस्सासिणि ! किं णाम एसो सब्भावसिणेहसरिच्छो दे आरम्भो । णं एरिसो णिसंसदरो अज्झवसाओ तुज्झ क्खु अरिहो दाव ।

सीता । (१०) (विमृश्य । स्वगतम् ।) जुज्जदि । इदरा कहं णु विसमसरसरप्पहारेण वि अक्खदं विअ से सरीरं । (प्रकाशम् ।) सन्तं पावं । पडिहदं अमङ्गलम् । (कर्णौ दत्त्वा ।) कहं पअसद्दो विअ ।

नाथासि यद्यपि विरागस्तथापि त्वया मम रञ्जितं हृदयम् ।
हृदयेऽपि रामपूर्वे चिरस्य निहितो न रक्तोऽसि ॥

हा धिक् हा धिक् । सुहृते ! अविश्वासिनि ! किंनामैष सद्भावस्नेहसदृश आरम्भः । नन्वीदृशो नृशंसतरोऽध्यवसायस्तव अनर्हस्तावत् ।

(१०) सीता । युज्यते । इतरथा कथं नु विषमशरशरप्रहारेणाप्यक्षतमिवास्याः शरीरम् । शान्तं पापं । प्रतिहतममङ्गलम् । कथं पदशब्द इव ।

सूनृता । (१८) (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।) सहि ! पेक्ख । एसो पुण्णिमाचन्दो विअ माहिन्ददिसाए उग्गच्छेदि दे दइदो ।

(ततः प्रविशति रामः । उभे ससम्भ्रममुत्तिष्ठतः ।)

सीता । (१९) अज्जउत्त ! एदं कणअपल्लङ्कमलंकरेदु ।

रामः । (सीतां निरूप्य ।) ननु सुकुमारस्याङ्गस्य सुषमाकृते कुसुमनेपथ्यमेव पर्याप्तम् । (उपविश्य नाटेयन पार्श्वे तामुपवेश्य करकिसलयं स्पृष्ट्वा च ।) अयि मैथिलि ! कथमद्यापि न प्रसीदसि ।

विदग्धे ! कुत एवेतन्मुग्धत्वमवलम्ब्यते ।
युष्मत्प्रयोग एवासौ मदर्थमनुरुध्यताम् ।

सूनृता । (२०) (स्वगतम् ।) अलं अदो वरं एत्थ चिट्ठिअ । (प्रकाशम् ।) अहं विड़िआणअणत्थं गच्छिस्सं ।

सीता । (२१) अलं गदुअ । विणदा आणेदि । (स्वगतम् ।) ता पुणो पुणो वि अज्जउत्तेण एवं णिब्बन्धिज्जमाणा

---

(१८) सूनृता । सखि ! पश्य । एष पूर्णिमाचन्द्र इव माहेन्द्रदिशाया उद्गच्छति ते दयितः ।

(१९) सीता । आर्यपुत्र ! एतं कनकपर्यङ्कमलङ्करोतु ।

(२०) सूनृता । अलमतः परमिह स्थित्वा । अहं वीटिकानयनार्थं गच्छामि ।

(२१) सीता । अलं गत्वा । विनतानयति । तत् पुनः पुनरपि आर्यपुत्रेणैवं निर्बध्यमाना लज्जितुमपि लज्जे । सखि ! सूनृते ! इह तावत् प्रष्टव्यासि ।

लज्जिदुं वि लज्जेमि । (प्रकाशम् ।) सहि ! सुणिदे ! इह दाव पुच्छिदव्वा सि ।

सूनृता । (२२) किं दाव ।

सीता । (२३) णं पढमपुरिसे पुरिसुत्तमे वा मज्झमपुरिसीअपअप्पओओ सङ्गच्छेदि ण वेत्ति ।

सूनृता । (२४) जंपि अहिरुच्चदि पिअसहीए । सुणिज्जइ वच्छाअणमदेण तत्थ पओओ क्खु एसो साहु त्ति । (प्रविश्य । विनता जनककन्यकायाः कराम्बुजे ताम्बूलमुपनयति । सा च सानुरागं भानुकुलकुमारस्यार्पयति । स खलु सादरं दरस्मितपूर्वं तदाददाते । विनता चामरं वीजयति ।)

सूनृता । (२५) पिअवहिणि ! विणदे ! ण हु जाणे किंणिमित्तं महादेईए दुवे वि अम्हे आहूदाओ दाव । ता एहि (इति मन्दस्मितं सीतामालक्ष्य विनतया सह निष्क्रान्ता ।)

---

(२२) सूनृता । किं तावत् ।

(२३) सीता । ननु प्रथमपुरुषे पुरुषोत्तमे वा मध्यमपुरुषीयपदप्रयोगः संगच्छते न वेति ।

(२४) सूनृता । यदप्यभिरोचते प्रियसख्यै । श्रूयते वात्स्यायनमतेन तत्र प्रयोगः खल्वेष साधुरिति ।

(२५) सूनृता । प्रियभगिनि ! विनते ! न खलु जाने किंनिमित्तं महादेव्या द्वे अपि आवामाहूते तावत् । तदेहि ।

सीता । (२६) (नासाभरणस्खलनं सूचयित्वा ।) पाणेसर !
एदं पुणो वि आमुञ्चावेहि ।

राम: । (स्मितं विधाय तथा कृत्वा ।)

सुतनु ! त्वदीयमास्यं
चञ्चन्नासाग्रमौक्तिकद्युतिभिः ।
आलक्षितबुधयोगं
शशाङ्कबिम्बं विडम्बयति ॥

(साभिलाषं सीतायाः करकमलं स्ववक्षसि निधाय ।)
अयि प्रिये ! प्रियवादिनि ! दिष्ट्या धन्योऽस्मि यस्यासि
देवयजनसम्भवा मे सहधर्मिणी । अपि च । त्वमेव खलु

कीर्तिर्लोके गृहे लक्ष्मीश्चक्षुष्यमृतवर्तिका ।
मन्ये प्रीतिश्च शान्तिश्च संविच्च हृदये मम ॥

(पुलकं रूपयन् ।) अहो नु खलु स्पर्शः । हन्त भोः
किमेषः ।

आनन्दनं मोहनञ्च स्नेहनं परितर्पणम् ।
विकारमप्यन्यविधं सञ्चारयति मे हृदि ॥

(विचिन्त्य ।) शङ्के यावदियं सुधामयी निर्मितिः । कुतः ।

सुधा स्पर्शे सुधापाङ्गे सुधा वाक्ये सुधाधरे ।
सुधा चालिङ्गने यस्याः सुधायाः सृष्टिरेव सा ॥

---

(२६) सीता । प्राणेश्वर ! एतत् पुनरप्यामोचय ।

(सोच्छ्वासम् ।) सम्भावयामि सीतामयं रामस्य कृते विज्ञानमेकमेव प्रजापतेः ।

सीता । (२०) (सहर्षलज्जामिवात्मगतम् ।) ण केवलं दंसणं से महुरं वअणं वि । अहवा किं चित्तं पाडलकुसुमादो सुरहिगन्धुग्गारो त्ति ।

(आकाशे ।)

भो भोस्तपस्विनः ! सन्निहितास्तिष्ठत । अद्यापि पर्यवस्तभ्यते नाम धर्मारण्यमिदं मृगयाविलासिभिः पंक्तिरथस्कन्धावारप्रवीरैः । तथा हि ।

पर्यन्तेष्वभितो निरन्तररथश्रेणीध्वजालोकनात्
संक्षुभ्यन्महिषीविषाणशिखराक्षेपास्तृतप्रस्तरम् ।
उद्भ्रान्तद्रुतविद्रवद्वनगजग्रामोपमर्दार्दित-
द्राघिष्ठद्रुमदीर्णदारुणमहीपृष्ठं वनं लक्ष्यते ॥

रामः । (निशम्य । संक्षुब्ध इव ।) आः कथं नु खलु तपोवनमुपरुन्धन्ति यावदस्माकमनुयात्रिकाः । (सीतां प्रति ।) प्रिये वैदेहि ! साम्प्रतं तन्निषेधाय शिविरमेव साधयामि ।

(२०) सीता । न केवलं दर्शनमस्य मधुरं वचनमपि । अथवा किं चित्रं पाटलकुसुमात् सुरभिगन्धोद्गार इति ।

सीता । (२८) अहं पुणो सहीजणं अणुमाणइस्सं ।

(इति रामेण सह निष्क्रान्ता ।)

(ततः प्रविशति सीता सूनृता च ।)

सूनृता । (२९) सहि । इह जेव्व णिबिड़णिबिड़सद्दल-त्थलीए उवविसिअ आअमणं कुमारअस्स पड़िवालेमो ।

सीता । एवं । (इत्युभे तथा कुरुतः ।)

(प्रविश्य । सचिन्तो)

रामः । (स्फाटिकवेदिकामधिष्ठाय ।) हन्त सुतरामाकुली-भूतोऽस्मि प्रतिकूलं समाचरतस्तस्य विप्रवटोः कृते । किमत्र करणीयमिति न तावदधिगच्छामि ।

(नेपथ्ये ।)

(३०) इदो इदो वडुए । एअं य्येव बउलविहिदुआले ।

रामः । (विलोक्य ।) अयं प्रतीहार्यानुगम्यमानः प्रखर-मतिरसौ परापतति ।

सीता । (३१) हला सुणिदे ! अज्जउत्तेण भुइट्ठं उक्कण्ठाविसं-

---

(२८) सीता । अहं पुनः सखीजनमनुमानयिष्ये ।

(२९) सूनृता । सखि ! इहैव निबिड़निबिड़शाद्वलस्थल्यामुपविश्यागमनं कुमारस्य प्रतिपालयावः ।

(३०) इत इतो वटुकः । एतदेव बकुलवीथीद्वारम् ।

(३१) सीता । हला सूनृते ! आर्यपुत्रेण भूयिष्ठमुत्कण्ठाविसंस्थुलचित्ततया न खलु लक्षिते आवाम् ।

दुःखचित्तदाए ण क्खु लक्खिदा वअं। (इत्युभे राम-स्यान्तिकमुपेत्य तिष्ठतः।)

(प्रतीहार्या सह प्रविश्य।)

प्रखरमतिः। (सदैन्यसम्भ्रमम्) विजयतां देवः। (इत्यग्रतो बद्धाञ्जलिः स्थितः। प्रतीहारी प्रणम्य निष्क्रान्ता।)

रामः। (तिर्यग्वलितकन्धरं विलोक्य। ससमादरम्।) अये सह सहचर्या प्राप्तेयं मे प्राणेश्वरी। (मृदुस्मितेन ते उभे सम्भाव्य। स्वगतम्।) स्थाने खलु वटुना शतानन्दस्य भगवतो विद्यार्थित्वमभ्युपगतम्। (सवितर्कम्।) तदस्य प्रशासने तत्रभवानाङ्गिरस एव प्रभवति। (जिज्ञासुरिव ससखीं सीतामुद्दिश्य। प्रकाशम्।) प्रिये! सर्व-सहानन्दिनि! एष खलु भगवद्गौतमस्य शिष्यो विहित-विप्रतीसारो विप्रवटुरिति नितरां विप्रियकृदपि सकृदेव क्षमामधिगन्तुमर्हति।

सीता। (१२) (सहर्षम्।) एदं मरिसमेव्व अज्जउत्तस्स। कुदो।

ण पेक्खइ कडक्खेण सीहो ससअसावअं।
ण वाक्कामइ पक्खिन्दो कुद्धो भुण्डुहडिम्भअं॥

(१२) सीता। एतत् सदृशमेवार्यपुत्रस्य। कुतः।

न प्रेक्षते कटाक्षेण सिंहः शशकशावकम्।
न वाक्रामति पक्षीन्द्रः क्रुद्धो डुण्डुभडिम्भकम्।

आणे क्खु एदं अस्सदरं दाव अज्जउत्तकित्तिकन्दलीए उप्पस्तिखेत्तं ।

सूनृता । (२२) अज्जेण जुज्जन्तं आदिसीअदि ।

पङ्गपक्खवाएण ण क्खु वेवइ भूहरो ।
णोव्वेल्लेइ पओरासी सासेण सिसुअस्स वा ॥

प्रखरमतिः । (स्वगतम् ।) हन्त हन्त प्रत्युज्जीवितोऽस्मि । कथमेवंगतस्यापि मम भागधेयपरावृत्तिः । (सहर्षविस्मयम् ।) अहो दुरवगाहगम्भीरकरुणस्वभावानि महात्मनां चरितानि । (प्रकाशम् । गद्गदस्वरम् ।) विजयतां वैकर्तनकुलकुमारः । (इत्यश्रूणि विहरति ।)

रामः । (चिन्तामभिनीय । स्वगतम् ।) अलं पुनरातताविनस्तावन्निरङ्कुशानुक्रोशविश्राणनेन । (प्रकाशं सूनृतां प्रति ।) सखि ! तथाप्येवमविनयकारीति चपलोऽयं वटुर्निरुध्यताम् । अथ खलु

उपाध्यायस्य वृत्तान्तो विदितोऽयं यथा भवेत् ।
तत् कर्तव्यं त्वयावश्यं प्रापय्यैनं तदाश्रमम् ॥

जाने खल्वेतदन्यतरं तावदार्यपुत्रकीर्तिकन्दल्या उत्पत्तिक्षेत्रम् ।

(२२) सूनृता । आर्येण युक्तमादिश्यते ।

पतङ्गपक्षवातेन न खलु वेपते भूधरः ।
नोद्वेल्लति पयोराशिः श्वासेन शिशुकस्य वा ॥

सूनृता । (२४) जधा आणत्ती महाभाअस्स ।

(प्रखरमतिराश्वस्य सकरुणं सीतामुखमुदीक्षते ।)

सीता । (२५) (निरूप्य । रामं प्रति ।) पुणो वि वत्तुकामो विअ फुरिदाहरो क्खु एसो ।

रामः । (वटुं प्रति ।) अस्ति खलु चेत् परिशेषय याव-द्विवक्षितम् ।

प्रखरमतिः । (निःश्वस्य । कामयमानावस्थां नाटयित्वा ।) महाभाग ! एकदा किल मुनेर्याज्ञवल्क्यस्य कुलपतेरनु-कौशिकीतीरं कीरकुलसमुदीरिताम्नायरहस्यं प्रविश्या-श्रमपदं यजुःपदपाठं श्रोतुकामेन मया समया भगवतीं मैत्रेयीं तत्र धरित्रीसुतया सह सहचरीयं सूनृता पञ्चशरराज्यसौभाग्यदेवतेव परिणताकारा पर्यलक्ष्यत । तत्र भूयः पर्यवेक्ष्य पुनः परामृश्य च ।

अनुमानप्रवीणेन धूमाद्वह्निरिव स्फुटम् ।
अपाङ्गदर्शनाल्लिङ्गात् तस्या रागोऽन्वमीयत ॥

(सूनृतां प्रति । सदृष्टिक्षेपम् ।) अथ

विभ्रमारम्भवलितैर्विलासललितायतैः ।
खञ्जरीटघटां दिक्षु कटाक्षैर्वितताल या ॥

(२४) सूनृता । यथाज्ञप्तिर्महाभागस्य ।

(२५) सीता । पुनरपि वक्तुकाम इव स्फुरिताधरः खल्वेषः ।

तामिमां निर्निमेषेण चक्षुषा निर्वर्ण्य वर्णिव्रतिकोऽपि कन्दर्पहतकेन तद्व्रतभङ्गमङ्गीकार्य स्वकार्यात् प्रच्यावितः खल्वहम्

सपद्यस्या गुणच्छिन्नपुष्पेषुबड़िशेन मे ।
हृते हन्त मनोमीने शून्यो ह्रद इवाभवम् ॥

किञ्च । यथा प्रविश्य केदारं तदाकारं भवेत् पयः ।
दृष्ट्वाभीष्टजनं चेतस्तथा तन्मयतां गतम् ॥

किं बहुना । ततः प्रभृति निभृतं यावदेनां यत्नेनेव सङ्कल्पेन चित्तफलकोन्मीलितां विधाय ध्यायन्नपि स्वल्पनधिगम्य समागमोपायं पातयन्नश्रुपूरं दुराशयैव हन्त सन्धार्य प्राणान् प्रवृत्तोऽस्मि कृच्छ्रेण दिनानि गमयितुम् ।

सीता । (२६) (स्वगतम् । अम्मो । किं णाम चुअस्स किदे चन्दिमाए सिट्ठी । (इति नाट्येन सूनृतां पश्यति ।)

(सूनृताप्यपाङ्गभङ्ग्या संज्ञया व्याहरति ।)

प्रखरमतिः । (विभाव्य । सखेदम्) स्थाने खलु

काले फुल्ललतावलि-
मञ्जुलगुञ्जन्मधुव्रतव्राते ।
भासीद्वालकलम्बी-
निकुरम्बं हन्त मे शयनम् ॥

(२६) सीता । अम्भो । किं नाम चूतस्य कृते चन्द्रिकायाः सृष्टिः ।

(उभे मन्दस्मितमन्योन्यमवलोकयतः)

रामः । अलं पल्लवितेन, संक्षिप्य ब्रूहि ।

प्रखरमतिः । (कातर्यं रूपयन्) समनन्तरञ्चाहं खल्व-न्तरान्तरा समापतन्तीमाश्रमपदं नाम्ना नागरिकाम-नुरुध्य चेटीं कष्टात् स्वाभीष्टजनस्य हस्ते मन्मथलेखमेकं तस्या हस्तेन प्राहैषम् ।

सूनृता । (१७) (समुखभङ्गम् । स्वगतम् ।) अवेहि सहरवसह ! सिक्खइस्सं तुमं ।

सीता । (१८) (अपवार्य) अज्जउत्त ! पेक्ख दाणिं थुडुंकिअं सुणिदाए ।

प्रखरमतिः । (क्षणं तूष्णीम्भूय । रुद्धकण्ठमिव ।) अथ तेनापि तत्राज्ञतार्थः स्वार्थान्धतयैवाहं सह सख्या सीताया हर-णार्थं हन्त व्यसनव्यतिकरेऽपि खल्वोष्टाग्नौ दग्धजीवितमित-श्चापीपतं नाम । (इति सूनृतां विलोकयन् स्थितः ।)

रामः । (सानुग्रहम् ।) सत्यं खलु

क्रुद्धानां मदमत्तानां कामोपहतचेतसाम् ।
विलुप्यते प्रलुब्धानां हिताहितविमर्शनम् ॥

(१७) सूनृता । अपेहि सहरवसह । (धर्माय त्यक्तवृषभ !) । शिक्षयिष्यामि त्वाम् ।

(१८) सीता । आर्यपुत्र ! पश्येदानीं थुडुङ्कितं (दरकुपितवदनसङ्कोचनम्) सूनृतायाः ।

सीता। (३९) (सकुतुकम्।) हला सुणिदे! णं उवलद्धो णु तुए मअणलेहो।

सूनृता। (४०) (स्मरणमभिनीय।) आं सुमरामि। एक्कदा किल णाअरिआए मअणलेहो हि एक्को पाणिम्मि मज्झ पइण्णो आसि। ता अज्ज जाणामि सो क्खु णेण दाव छइल्लेण पेल्लिदो त्ति।

सीता। (४१) अवि णाम अच्छदि सो लेहो।

सूनृता। (४२) लेहो क्खु मए वाअइअ जेव्व तुरिअं टुड़िदो त्ति।

सीता। (४३) (साकूतम्।) सहि। सुमरसि केरिसो वा लेहो त्ति।

सूनृता। (४४) (चिन्तां नाटयित्वा।) सुमरामि क्खु अदि-ललिदपअबन्धणं तइअं छलिअमेक्कं।

---

(३९) सीता। हला सूनृते! ननु उपलब्धो नु त्वया मदनलेखः।

(४०) सूनृता। आं स्मरामि। एकदा किल नागरिकया मदनलेखो ह्येकः पाणौ मम प्रदत्त आसीत्। तदद्य जानामि स खलु नेन तावद्विदग्धेन प्रेरित इति।

(४१) सीता। अपि नामास्ते स लेखः।

(४२) सूनृता। लेखः खलु मया वाचयित्वैव त्वरितं त्रुटित इति।

(४३) सीता। सखि! स्मरसि कीदृशो वा लेख इति।

(४४) सूनृता। स्मरामि खल्वतिललितपदबन्धनं त्वदीयं छलितमेकम्।

सीता। (४५) हला आअक्खसु।

सूनृता। (४६) (सीतास्यदत्तदृष्टिः।) एव्वं।

ब्रह्मचर्योपतप्तोऽहं त्वञ्च कुम्भनिभस्तनी।
भद्रे! कुरुष्व मे तूर्णं स्मरराज्याभिषेचनम्॥

(सीतारामौ क्षणमस्फुटस्मितमन्योन्यमवलोकयतः।)

सीता। (४७) (सोत्कण्ठम्।) हला सुणिदे! णं दाणिं वि तुमं अणिव्वुत्तपाणिग्गहणा सि। एसो वि विप्पवडुओ तुज्झ पणअमअतिण्हाए विप्पलम्भिदो णाम गिरिउहाए अणलुक्करं महन्तं उग्गिरन्तीए दिसभम्मो विअ एवं दाव संसअं आरोविदो वम्महहदएण। तेण हि अरुहसि क्खु अब्भुववत्तीए जीविदं इमस्स अवलम्बिदुं।

सूनृता। (४८) (सानुशयमिव निःश्वस्य।) पिअं पिअसही मे उवदिसदि। अवि णाम

(४५) सीता। हला आचक्ष्व।

(४६) सूनृता। एवम्।

(४७) सीता। हला सूनृते! नन्विदानीमपि अनिर्वृत्तपाणिग्रहणासि त्वम्। एषोऽपि विप्रवटुस्तव प्रणयमृगतृष्णया विप्रलब्धो नाम गिरिगुहायामनलोत्करं महान्तमुद्गिरन्त्यां दशभम्य इवैवं तावत् संशयमारोपितो मन्मथहतकेन। तेन अर्हसि खल्वभ्युपपत्त्या जीवितमस्यावलम्बितुम्।

(४८) सूनृता। प्रियं प्रियसखी मे उपदिशति। अपि नाम

जं जं पुरा कश्चं मे
सोहग्गफलपड़िबन्धअं किंपि ।
तं तं इत्तिअकालं
परिणामसुहं धुश्चं श्रासि ॥

किंच । ता अणड्ढो वि । (संस्कृतेन ।)

एष एव मया सेव्यो नाप्याढ्यो बहुवल्लभः ।
अपि क्षारोदधेः श्रेयः पल्वलं सुलभोदकम् ॥

ण क्खु गअणं चिरस्स मेहच्छसं होदि । अज्ज मे सुदिअहो । (इति पदान्तरे स्थित्वा । सीतायाः कर्णमूले लगति ।)

सीता । (४९) (अपवार्य ।) णाहं किम्पि जाणामि । (वस्त्रांशुकेन वदनमावृत्य स्मयमाना विलोकयति ।)

सूनृता । (५०) (रामं प्रति । बद्धाञ्जलिः ।) वअस्सेण एक्को अवराहो मे अणुअम्पिणा मरिसिदव्वो ।

रामः । (भावमुन्नीय ।) सखि ! कथं मामेवमुपच्छन्दयसि । इह खलु ते स्वातन्त्र्यमेव ।

यद्यत् पुरा कृतं मे सौभाग्यफलप्रतिबन्धकं किमपि ।
तत्तदेतावत्कालं परिणामसुखं ध्रुवमासीत् ॥

तदनाढ्योऽपि । न खलु गगनं चिरस्य मेघाच्छन्नं भवति । अद्य मे सुदिवसः ।

(४९) सीता । नाहं किमपि जानामि ।

(५०) सूनृता । वयस्येनैकोऽपराधो मेऽनुकम्पिना मर्षयितव्यः ।

प्रखरमतिः । (स्वगतम् ।) हन्त हन्त ममैव सूनृता भवेत् । तेन ह्यविलम्बं सम्भावयाम्येनाम् । (सहर्षमग्रतो गत्वा । प्रकाशम् ।) देहि पदपङ्कजम् । (इति सूनृतायाः पादयोः पतति ।)

सूनृता । (५१ (कूणिताक्षं सानुरागमिव ।) अम्महे । पिम्म-सव्वस्सणिस्सन्दो विश्र इमस्स महुरालावो मज्झ कण्ण-रसाअणं होदि । उट्ठेसु वरइत्त ! उट्ठेसु । अलं । (इत्य-र्धोक्ते नाटयेन तत्पृष्ठे करतलमर्पयति ।)

प्रखरमतिः । (आत्मगतम् ।) अहो सम्मोहनमन्त्राक्षराणि सुभाषितान्यमुष्याः । किञ्च ।

अर्धाक्षेण विलोकित-
मर्धाक्षरभणितमर्धपरिहसितम् ।
अर्धस्थितगतमस्या
न स्यादिह कस्य वश्याय ॥

(स्पर्शसुखमभिनीय । सपुलकम् । प्रकाशम् ।) मम शिरसि भूषणम् । (इति हर्षवैवश्यं रूपयति ।)

सूनृता । (५२) (करावलम्बनेनैनमुत्थाप्य । सावहित्थम् ।)

(५१) सूनृता । उत्तिष्ठ अभिनववर ! उत्तिष्ठ । अलम् ।

(५२) सूनृता । का नाम भीतिस्त्वादृशस्य पाणौ कर्णधारस्य जीवनतरिं समर्पयितुम् ।

का णाम भीदी तुम्हारिसस्स पाणिम्मि कण्हारस्स जीवणत्तरिं समप्पेदुं । (कराभ्यां करयुगलमादाय ।)

वरहत्त ! तुए सद्धं संवुत्तं पाणिपीड़णं ।

आआरादो करे तुज्झ बन्धिस्सं कङ्कणं उण ॥

एहि । सम्भावआमो पमोअं ।

सीता । (५२) (जनान्तिकम् ।) अज्जउत्त ! सहीए अवच्छुर-णाइं सुणाहि । ता इमो कखु अलिअविआहेण विड़-म्बिदुं आरद्धो दाव ।

रामः । (स्मितं विधाय ।) अयि सुभाषिणि ! एषा हि परिहासरसात्मिका वक्रोक्तिं वक्ति ते सखी ।

प्रायो हि सुकवेरुक्तिव्यक्तं वक्रोक्तिभूषणा ॥

प्रखरमतिः । (स्वगतम् ।) तत् किमिदानीमात्मानं पूर्ण-मनोरथं न प्रतीच्छामि । (सहासं दशनपंक्तिं विकाश्य । प्रकाशम् । अलङ्घनीयः सर्वथा धर्माचार-समयः । शास्त्रेऽपि । "यस्मिन् देशे य आचारः पार-

अभिनववर ! त्वया सार्धं संवृत्तं पाणिपीड़नम् ।

आचारात् करे तव भन्त्स्यामि कङ्कणं पुनः ॥

एहि । सम्भावयावः प्रमोदम् ।

(५२) सीता । आर्यपुत्र ! सख्या अवच्छुरणानि (क्षेपे कति भङ्गोदितानि) शृणु । तदयं खल्वलीकविवाहेन विड़म्बयितुमारब्धस्तावत् ।

म्मयोत् प्रवर्त्तते" । (विस्मरणं नाटयित्वा ।) अपराधं नायाति । (इति तया सह निष्क्रान्तः ।)

रामः । अहो अपूर्वः खलु प्रकारः प्रहरतो मकरकेतनस्य ।

सीता । (५४) (सव्यथम् । कुदो वा दाणिं वि बालिसस्स दुराहिरोहो मे आसाणुबन्धो । (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।) अज्जउत्त ! पेक्ख । इदो दाव रस्सिणा पाणीसु वडुअं आकड्ढिअ वेत्तहत्था मे पिअसही लहु लहु उवसप्पेदि ।

रामः (निपुणं निरूप्य ।) अये प्रखरमतेरपि तावत् ।

एकः सुधाशुभ्रतरोऽस्य गण्डयो-
रन्योऽपि भिन्नाञ्जनपुञ्जरञ्जनः ।
रज्ज्वा च जुष्टं भुजयुग्ममादरा-
न्नवीनकौपीनधरस्य साम्प्रतम् ॥

(स्वगतम् ।) कथं वा बीभत्सतरमेवं विलोकयामि । (इति स्मयमानोऽपवरकेण गुल्मान्तरालं श्रयति ।)

(प्रखरमतिना सह प्रविश्य ।)

सूनृता । (५५) (सचापलम् ।) सामिअ, पिअसहिं दे किंचिअं

(५४) सीता । कुतो वेदानीमपि बालिशस्य दुराधिरोहस्याशानुबन्धः । आर्यपुत्र ! पश्य । इतस्तावद्रश्मिना पाण्योर्वटुकमाकृष्य वेत्रहस्ता मे प्रियसखी लघु लघूपसर्पति ।

(५५) सूनृता । स्वामिन् ! प्रियसखी ते किञ्चित् (एकपदगमनक्रीडां) समर्प्पितं (उत्प्लुत्य गतं) च दर्शय ।

संसप्पिअं च दंसेहि । (इति वेत्राघातेन कुट्टिमं मुखरीकरोति ।)

प्रखरमतिः । मञ्जुभाषिणि ! यथाज्ञापयसि । (तथा कृत्वा क्षणमाकाशे लक्ष्यं बद्धा च । हन्त हन्त,

(५६) णइ णइ वीसम्मइ लइ लइ घुम्मइ
पअ पअ ढुण्ढइ सव्व तरु ।
जइ जइ णरु पेच्छइ तइ तइ पुच्छइ
वण वण भम्मइ हा भमरु ॥

(इति सहस्ततालमुच्चैर्हसति ।)

सीता । (५७) हा दे लंवो ।

रामः । (गुल्मान्तरालान्निष्क्रम्य सीतामुपगम्य वटुमुद्दिश्य च । सदयम् ।) हन्त हर्षातिशयादेव वराकोऽयमुन्मत्तः संवृत्तः ।

सूनृता । (५८) (निरूप्य । सानुरागमिव ।) हिअएसर ! कोदुअघरं पविसिदुं जुत्तो क्खु ओसरो । (इति परिक्रामति ।)

प्रखरमतिः । (हर्षात्फुल्लम् ।) यथा खलु ते मनोरथानुबन्धः । (इति तामनुगच्छति ।)

(५६) न हि न हि विश्राम्यति लतायां लतायां घूर्णते पदे पदे मृगयते सर्वेषु तरुषु । यदा यदा नरं पश्यति तदा तदा पृच्छति वने वने भ्राम्यति हा भ्रमरः । ॥

(५७) सीता । हा विडम्बना ।

(५८) सूनृता । हृदयेश्वर ! कौतुकगृहं प्रवेष्टुं युक्तः खल्ववसरः ।

सूनृता। (५९) इदो इदो वअस्स !। (परिक्रम्य मन्दुराम-कंटच्छन्नप्रविष्टमेनं विधाय। ससंरम्भम्।) इदास। दाणिं अणुहोहि दाव दुस्सअवइअरस्स अप्पणो पडिवाअं। (इति हारं तालकं ददाति।)

रामः। (स्वगतम्।) तदयमवसरः प्रीतिदायस्य। (सूनृतामुपसृत्य। सस्मितम्। प्रकाशम्।)

सखि! ते लभतामेष हारो यौतुककैतवात्।
वधूभावमुपेतायाः कण्ठालम्बनसौभगम्॥

(इति स्वकण्ठतो हारमवतार्य ददाति।)

सूनृता। (६०) कृच्छ्रेणाकारगोपनं कृत्वा। ससम्भ्रमम्।) धण्णम्हि संवुत्ता। (बाष्पबिन्दुमेकमलक्षितं पातयित्वा निःश्वस्य हारमादाय शिरसा संयोज्य च। णं छाहापघो णाम सरम्भ-णाहुण्णिं उज्जलेदि दाव। अअं उण सरिसट्ठाणलम्भादो अमोअणिज्जो होदु। (इति सीतायाः कण्ठे नाट्येन समर्पयति।)

(५९) सूनृता। इत इतो वयस्य!। हताश। इदानीमनुभव तावद्दुर्नयव्यतिकरस्यात्मनः परिपाकम्।

(६०) सूनृता। धन्यास्मि संवृत्ता। ननु छायापथो नाम शरन्नभःश्रियमुज्ज्वलयति तावत्। अयं पुनः सदृशस्थानलाभादमोचनीयो भवतु।

सीता । (६१) (सानन्दम् ।) अवुव्वो क्खु सहीपसाओ ।

(इति नाट्येन कण्ठे धारयति ।)

(नेपथ्ये ।)

शिव शिव । अये वीथिकाया अधस्तादक्षराण्यपि ।

उक्ष्णा भिक्षुरुपैति कौंचवनितानिचोत्सवः संविदां
पायं पायमिति क्रुधा करतलोत्तालं हसत्युत्सवैः ।
देवी देवमहृष्यकेशरिभिया वाहाश्रुतं विह्वलाद्-
गौरीशङ्करयोश्चिरं विजयतामित्थं मिथः कौतुकम् ॥

हन्त पित्रोरपि जगतश्चरित्रमेवं चित्रयन्ति नाम ।

रामः । (श्रुत्वा ।) अये कोऽपि तावदसौ नीरन्ध्रनीर-प्रदमन्द्रभारतीनिर्घोषः समुचितरुचिप्रवणतामात्मनः प्रकटयन् महामाहेश्वरतां प्रख्यापयति ।

(पुनर्नेपथ्ये । शङ्खघण्टादिध्वनिः ।)

सीता । (६२) (कर्णं दत्त्वा ।) अज्जउत्त ! सण्णिकिट्टो क्खु आरत्तिअमुहुत्तओ भअवदो गोरीसङ्करस्स । (इति सत्वरं परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इत्यलीकविवाहो नाम षष्ठोऽङ्कः ।

(६१) सीता । अपूर्वः खलु सखीप्रसादः ।

(६२) सीता । आर्यपुत्र ! सन्निकृष्टः खल्वारात्रिकमुहूर्तो भगवतो गौरीशङ्करस्य ।

(इति षष्ठोऽङ्कः ।)

सप्तमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कुशानादाय यजमानशिष्यः ।)

शिष्यः । अतिथिसत्क्रियार्थमादिष्टोऽस्मि भगवत्पादेन दैर्घतपसेन । तदद्य यथानिर्दिष्टमनुतिष्ठामि ।

(नेपथ्ये ।) अयमहं भोः ।

शिष्यः ! (श्रुत्वा । सदृष्टिक्षेपम् ।) अये

यद्दोर्दण्डखलीकृतस्त्रिभुवनख्यातैकदोर्विक्रमः

षड्वक्त्रो बहुवक्त्रनिर्मितिविधिं निन्दन् विधेरात्मना ।

पार्वत्याः पुरतो षडाननतया व्रीडावशादाननं

नस्त्रीकर्तुमशक्नुवन्नपि पुनः सम्मीलिताक्षोऽभवत् ॥

स खलु निखिलक्षत्रियवधप्रतिज्ञापारदृश्वा पारश्वधिको महामाहेश्वरो भगवान् भार्गवरामः खल्विहैवागच्छति ।

(ततः प्रविशति परशुपाणिर्भार्गवः ।)

शिष्यः । ससम्भ्रममुपगम्य । स्वागतमतिथिप्रवरस्य । (इति सपादमर्घं प्रणम्य परस्परमुपचरतः ।)

भार्गवः । वत्स ! अपि सन्निहितोऽत्र कुलपतिर्गौतमः ।

शिष्यः । (सविनयमर्घ्यं विकीर्य ।) भगवन् ! तत्रभवानिह मामतिथिसत्काराय नियुज्य महाराजजनकस्य राजधानीं गतः । तत् खल्वत्र ।

आपः स्वच्छाः शिशिरसुरभिस्वादवो निर्झराणां
धाराधातान्युलपपटलेः कोमलान्यासनानि ।
काले काले वनतरुफलं भुवि नैवारमन्नं
सत्कारोऽयं सततमतिथिप्रीतये कल्पितोऽस्ति ॥

भार्गवः । वत्स । सर्वमुपपन्नम् । रमणीयः खल्वयमाश्रमाभोगस्तपोवनस्य । किन्तु सुतरामाकुलीभूतोऽस्मि दर्भाङ्कुरकण्टकवेधबाधयेत्युपरमामि ।

शिष्यः । अहो नु खलु भगवतापि तारकेश्वरकिशोरशेखरशिष्येण कथमित्थं कथ्यते नाम ।

पृथ्वीपतिप्रकरमौलिकिरीटकोटि-
मृष्टेन्द्रनीलमणिसूचिमुखावघृष्टम् ।
आजन्मनश्चरणतामरसं त्वदीयं
सोढुं न्वशिक्षत कुशाङ्कुरवेधबाधाम् ॥

भार्गवः । (सोच्चैर्हासम् ।) शिव शिव । नन्वायुष्मान् खल्वापातप्रतीतमेवार्थं समधिगच्छति । (सहसा रुषा प्रदीप्त इव ।) यत् सत्यम् ।

लघुरित्येष नोपेक्ष्यो डिम्भोऽपि राघवः पुनः ।
भस्माच्छन्नेऽप्यग्निकणे दाहिका शक्तिरस्ति सा ॥

शिष्यः । (सभयमिव । स्वगतम् ।) अये प्रलयकालकराल-

कालानलज्वालावलीच्छटाजटालमिव वदनमण्डलमेतस्य संवृत्तम् । (इति निष्क्रान्तौ ।

(शुद्धविष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति स्फाटिकप्रासादस्थितो रामः सीता सूनृता च ।)

रामः । (दक्षिणाक्षिस्पन्दनं सूचयित्वा । स्वगतम् ।) न खलु जाने किं पुनरन्यदपि हर्षकारणमद्य ।

(नेपथ्ये ।) भो भोः शुद्धान्तपरिष्कन्नाः । विदाङ्कुर्वन्तु भवन्तः ।

तेजःस्तोमैरतर्क्याकृतिरपि तर्कितां दामभिः स्पर्धमानै-
र्दूराद्देहीति कर्णोत्कटकटु विकटन् क्वाप्ययं दृष्टपूर्वः ।
क्वासौ रामाख्यडिम्भः पुनरपि जगति क्षात्रसञ्चारहेतुः
सोत्प्रासं सावलेपं स्फुटमिति निगदन् रेणुकेयोऽभ्युपैति ॥

(सीतासूनृते भीतभीते इवाकर्णयतः ।)

रामः । (सधैर्यसम्भ्रमम् ।) अहो नु खलु भोः

पुरा किल पुरारातिः परशुं परसूदनम् ।
प्रियान्तेवासिने यस्मै प्रसादीकृतवान् मुदा ॥
दिष्ट्या सोऽयं महाबाहुर्भृगूणां हर्षवर्धनः ।
शौर्यतीर्थो महान् साधुः सन्निकृष्टतरः स्वयम् ॥

(सोल्लासम् ।) अपि नाम द्रष्टव्योऽद्य महामुनिर्भार्गवः ।
अहो सुदिवसः ।

सूनृता । (१) हन्त थरहरिअं मे हिअअं । एसो क्खु अकालपज्जण्णभीमो गाढ़ुक्कण्ठाविसओ दाव ।

सीता । (२) हला सुणिदे ! सण्णिहिदे क्खु अज्जउत्ते कुदो णाम उक्कण्ठावसरो ।

(पुनर्नेपथ्ये ।)

भूपास्तिष्ठत मा पुनर्द्रवत भो भीताः कुतः स्फार्यते
द्राग्विद्रावितकुञ्जरेण हरिणा फेरुष्वदो दोर्बलम् ।
कालः प्राप्त इति प्रबुद्धमपि मां क्रोधादिवोद्बोधयन्
काकुत्स्थं कुलमुल्लुलूषतितरां क्रूरः कुठारोऽद्य मे ॥

रामः । (श्रुत्वा ।) अहो सन्दीपनान्यक्षराणि । यत् सत्यम् ।
दीपः खलु निर्वाणोन्मुखः सुतरां प्रदीप्यते । किञ्च ।

आसन्ने हन्त जन्तूनां दुःसहव्यसनानले ।
प्रथमं मोहधूमेन कलुषीक्रियते मतिः ॥

(इत्यन्यचित्ततां नाटयन् विकटं परिक्रामति ।)

सूनृता । (३) (स्वगतम् ।) एण्हिं परिक्खिदव्वा महावीरवरवण्णिणी जाणई । (जनान्तिकम् ।) सहि ! पेक्ख

(१) सूनृता । हन्त कम्पितं मे हृदयम् । एष खल्वकालपर्जन्यभीमो गाढोत्कण्ठाविषयस्तावत् ।

(२) सीता । हला सूनृते ! सन्निहिते खल्वार्यपुत्रे कुतो नामोत्कण्ठावसरः ।

(३) सूनृता । इदानीं परीक्षितव्या महावीरवरवर्णिनी जानकी । सखि ! पश्य

पत्थाणाहिमुहस्स कुमारअस्स णिक्कम्पधीरगम्भीरगरु-
अत्तणेण रोसो क्खु एदस्स मिअङ्कमण्डलं विअ उप्पाओ
वअणं संकन्तो दाव। (कर्णे।) विस्सवेहि। एव्वं त्ति।

सीता। (४) (तथैव।) हला असमञ्जसो दे णिओओ। विआरेहि।

एरिसं साहसं मज्झ ण हु जुत्तदरं भवे
ण सत्ता गअबन्धस्स मक्कडीकअतन्तओ॥

(विचिन्त्य कृच्छ्रादग्रतो गत्वा। प्रकाशम्।) अज्ज-उत्त। जइ का वि। (इत्यर्धोक्ते। स्वगतम्।) हन्त सुक्कपत्तआली विअ संकुण्ठदि मे जीहा। (इति पादाङ्गुष्ठेन कुट्टिममुल्लिखन्ती वाक्स्तम्भं नाटयति।)

रामः। (स्वगतम्।) अहो अमृतबिन्दुसुन्दराणीव यावद-नवमानमन्थराण्यक्षराणि (सप्रेमानुकम्पं पदान्तरे प्रतिनिवृत्य तां हस्ते गृहीत्वा। प्रकाशम्।) अयि जीवितेश्वरि! न खलु वशवर्तिनि जने भीतिरवकाशं लभते। तन्निकाममाज्ञापय।

प्रस्थानाभिमुखस्य कुमारस्य निष्कम्पधीरगम्भीरगुरुत्वेन रोषः खल्वेतस्य मृगाङ्कमण्डल-मिवोत्पातो वदनं संक्रान्तस्तावत्। विज्ञापय। एवमिति।

(४) सीता। हला असमञ्जसस्ते नियोगः। विचारय।

ईदृशं साहसं मम न खलु युक्ततरं भवेत्। न शक्ता गजबन्धाय मर्कटीकृततन्तवः॥

आर्यपुत्र। यदि कापि। हन्त शुष्कपत्रपालीव संकुण्ठति मे जिह्वा।

सीता। (५) (कृच्छादभिमुखीभूय।) पिअंवद ! जइ कावि तुम्हाणं इत्यर्धोक्ते पुनः स्विन्नाङ्गुलिपल्लवमञ्जलिमेवावशेषवचनीकृत्यावनताननं तिष्ठति।)

रामः। (अञ्जलिं स्ववक्षसि निधाय।) अयि शापितासि जीवितेन मे यदि वचनावशेषं नोदीरयसि।

सीता। (६) (स्वगतम्। का गई। रामस्य करकनिष्ठिकानिहितां मद्रिकामङ्गुलिभिमूलादग्रमग्राच्च मूलं नयन्ती। प्रकाशम्। पाणेसर ! जइ का वि तुम्हाणं अणुकम्पणीआ होदि ता खत्तिअकुलकविदकिदन्तस्स विप्फुरिदपरसुणो परसुरामस्स अलं जाव अहिजाणेण। (इति व्रीड़ावैलक्ष्यभयानि रूपयति।

रामः। अयि यद्यनुकम्पनीयेति वा कथमुच्यते नाम। ननु

दर्शनात् प्रमदोद्याने प्रथमात् प्रभृति प्रिये !।
ध्रुवं मे प्रणयेनासि प्राणेभ्योऽपि गरीयसी॥

(नेपथ्ये।) भो भोः कान्दिशीकाः कथयन्तु भवन्तः। क्व रामो दाशरथिः।

(५) सीता। प्रियवद ! यदि कापि युष्माकम्।

(६) सीता। का गतिः। प्राणेश्वर ! यदि कापि युष्माकमनुकम्पनीया भवति तत् क्षत्रियकुलकुपितकृतान्तस्य विस्फुरितपरशोः परशुरामस्यालं यावदभियानेन।

सीता। (७) (आकर्ण्य।) अइ जीविदणाह! (इति साध्वसं सूचयन्तीव बाहुभ्यां कण्ठे गृहीत्वा रामस्योरसि शिरो-विन्यस्य स्थिता।)

रामः। सुन्दरि! अलमावेगेन। इति बाहुभ्यां तामावेष्टते।)

सीता। (८) स्वगतम्।) अम्म।। कुवलअदामेण विअ आसिङ्गिदं णिव्वुद म्हि। (इति पुलकं रूपयति।)

सूनृता। (९) (निरूप्यात्मगतम्।) अम्महे। अहुणा सही मम,

भाइ दुव्वादलस्सामे रामङ्गे लीणविग्गहा।

जधा मरगअक्खम्भे उक्किण्णा हेमणी लआ॥

(हृदि करतलमारोप्य।) हिअअ! पेक्खसु दाणिं जं जं तुह संकप्पिदं आसि।

रामः। (निध्याय। स्वगतम्। अथ पुनः साध्वसमपि प्रेक्षणीयतरमेतस्याः। अहो।

कलयति कलङ्कमिन्दो-

र्वक्त्रं स्वेदोपरक्तमेणाक्ष्याः।

(७) सीता। अयि जीवितनाथ।।

(८) सीता। अम्मा कुवलयदाम्नेवाश्लिष्टं निवृतास्मि।

(९) सूनृता। अम्महे, अधुना सखी मम।

भाति दूर्वादलश्यामे रामाङ्गे लीनविग्रहा।

यथा मरकतस्तम्भ उत्कीर्णा हैमी लता॥

हृदय! प्रेक्षस्वेदानीं यद्यत् तव संकल्पितमासीत्।

चञ्चलमक्षि च लक्ष्मीं
ग्लपयति नीलोत्पलस्यापि ॥

(सविमर्शम् ।) कथङ्कारं वा मया पौनःपुन्येनैव-
मसमीचीनं तावदारोप्यते । तथाहि,

अदृष्टचरवस्तुनः परिचयाय विज्ञैः पुनः
प्रतीतमतिदेशतः सदृशवस्तु निर्दिश्यते ।
कयापि कलया समं जगति नास्ति यस्य क्वचित्
कथं तदतिदिश्यते निरुपमं वपुः सुभ्रुवः ॥

अपि वा सर्वथा,

ये केचिदत्र भुवने वनजेन्दुकुन्द-
ज्योत्स्नामृतप्रभृतया रमणीयवर्गाः ।
ते लेशतोऽपि न तुलां कलयन्ति तेभ्यो
वैशिष्ट्यमेव परिचायकमायताक्ष्याः ॥

(प्रकाशम् ।) तदद्य खलु कृतं मे महदुपकृतं मुनिना ।
यावदनुभवाम्येवमसुलभालिङ्गनमपि । (कराभ्यां तत्
करयुगलमाकलय्य ।) अयि अलोकाशङ्कोत्प्रेक्षिणि !

आकर्णाभ्यर्णकुञ्जेषु मात्यद्विरदबृंहितम् ।
सन्नद्धस्य हरेः पार्श्वं शङ्कसे किं हरिप्रिया ॥

(इति सस्पृहं सीतामुखं पश्यति ।)

(नेपथ्ये ।)

छिद्रोद्गच्छदसंख्यहंसमिषतस्तीक्ष्णैः क्षुरप्रैः पुरा
क्षुण्णो मूर्तिमदुज्जगी क्षितिधरः क्रौञ्चो यदीयं यशः ।
आभुग्नभ्रुकुटीविटङ्कविकटः कूटं नृणां कूटयन्
देही दर्प इवोपसर्पति रयात् सोऽयं क्रुधा भार्गवः ॥

सीता । १० । (श्रुतिमभिनीय । सलज्जमात्मगतम् ।) हद्धी हद्धी । अविसम्रो णाम सङ्काए ईरिसं वीरस्स वारइदुं । ज्झिरिआमि इमिणा अज्जउत्तस्स पुरो मुहं संदंसिदुं । उस्सप्पिणी क्खु इमस्स अन्भत्थणा । (साक्षेपम् ।) किं णु वा एसो वीरवत्तीए समुदाआरो । सच्चं ।

महण्णवस्स दइआ होइ एव्व महाणई ।
ण क्खु हाउं अरुहइ कम्मणासा णई पुणो ॥

(सकृदेव रामस्यास्यं संलक्ष्य । सवैलक्ष्यम् ।) अब्भमित्तीणो क्खु एसो विजअप्पत्थाणं अवेक्खदि । अहह अज्ज,

(१०) सीता । हा धिक् । हा धिक् । अविषयो नाम शङ्काया ईदृशं वीरस्य वारयितुम् । जिह्रेम्यनेनार्यपुत्रस्य पुरो मुखं सदर्शयितुम् । उत्सर्पिणी खल्वस्याभ्यर्थना । किं नु वैष वीरपत्न्याः समुदाचारः । सत्यम् ।

महार्णवस्य दयिता भवत्येव महानदी ।
न खलु भवितुमर्हति कर्मनाशा नदी पुनः ॥

अभ्यमित्रीणः खल्वेष विजयप्रस्थानमपेक्षते । अहह, आर्य,

जसोविग्गहलुद्धस्स वीरस्स परिवन्थिणी ।
ओहीणा वीरणारीणं भविस्सं इमिणा धुअं ॥

(बद्धाञ्जलिः । प्रकाशम् ।) अज्जउत्त ! जीविदेसर ! मरिसेहि । एत्थ हि इत्थिआजणसुलहा आसङ्का एव्व अवरज्झदि । (सोत्साहम् ।) णाह ।

अहुणा गच्छ सच्छन्दं अजेअं जअ भग्गवं ।
पेक्खिस्सं जअलच्छीए आसिलिट्ठं तुमं पुणो ॥

(इति बाहुभ्यां राममाश्लिष्यति रामोऽपि प्रत्याश्लिष्यति ।)

सूनृता (११) (सहर्षस्नेहम् ।) साहु सहि ! साहु । जोग्गा सि भग्गकोदण्डखण्डणस्स से घरिणी ।

रामः । (सपरितोषम् ।) सखि ! पदे पदे प्रमादस्थानानि ते रत्नगर्भागर्भसम्भवायाः प्रियसख्याः ; अप्रमादमवेक्षस्व । (इति सूनृताया हस्ते सीतां समर्पयति ।)

(नेपथ्ये ।) भो भो जनकायनाः । क्व रामो दाशरथिः ।

रामः । (श्रुत्वा । ससंरम्भम् ।) अयमहं भो जगद्गुरोर्गाधि-

यशोविग्रहलुब्धस्य वीरस्य परिपन्थिनी ।
अवहीना वीरनारीणां भविष्याम्यनेन ध्रुवम् ॥

आर्यपुत्र ! जीवितेश्वर ! मर्षय । अत्र हि स्त्रीजनसुलभाशङ्कैवापराध्यति । नाथ !

अधुना गच्छ स्वच्छन्दमजेयं जय भार्गवम् ।
द्रक्ष्यामि जयलक्ष्म्याश्लिष्टं त्वां पुनः ॥

(११) सूनृता । साधु सखि ! साधु । योग्यासि भर्गकोदण्डखण्डनस्य गृहिणी ।

नन्दनस्यान्तेवासी गच्छामि । (इति साटोपं परिक्रम्य निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये ।)

एकः । (घर्घरस्वरम् ।) अरे रे क्षत्रियडिम्भ ! दिलीपकुल-कलङ्क ! न खलु शङ्कसे नाम । अहोवत ।

क्षत्रियारण्यदावाग्नौ प्रज्वलत्यपि मादृशे ।
क्षुद्र ! त्वयापि निर्विघ्नं भग्नं भर्गशरासनम् ॥

तत् समारोपय पयोमुखाद्य वैष्णवं धनुः ।

अन्यः । (धीरकण्ठम् ।) भगवन् भार्गव ! अलं बहु विकत्थ्य । अपि नामैतदापृच्छ्यते खलु प्रतिगमनाय ।

अवध्योऽसि यतो जात्या यथेच्छं गच्छ सत्वरम् ।
कुतः प्राग्गिति वृद्धोचो नीतो हर्यक्षलक्ष्यताम् ॥

(आकाशे ।) जानासि वत्स ! दर्पसौजन्ययोरनुरूप-मुदीरयितुम् । स्थाने खलु ते,

अन्तर्गतापि विनयेन नियन्त्रितापि
ज्वालास्य रोषदहनस्य बहिर्जिहीते ।
तेजोमयस्य दरशीतलबाष्पकोषं
भित्त्वा त्विषा हि वलते रविमण्डलस्य ॥

सूनृता । (१२) (आकर्ण्य । सोल्लासम् ।) सखि ! शृणाहि ।

(१२) सूनृता । सखि ! शृणु ।

सीता । (१३) हला सोम्मोदारसहावो क्खु अज्जउत्तो ।

वण्डुग्गमुत्थ-गावाणं णिअरं सणिअं पुणो ।

पसन्त-प्पइदी तुण्हिं आकड्ढइ वसुन्धरा ॥

(आकाशे ।) भो भो वैमानिकाः । प्रवर्त्यन्तां मङ्गलानि ।

आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

तिष्ठत्यसौ रोषयुतोऽपि जोषं

स्थाणुर्यथा स्थाणुपदान्तवासी ।

तेजः समग्रं धनुषैव सार्धं

रामेण कृष्टं वपुषः किमस्य ॥

रामभद्र ! रामभद्र ! सत्यं चण्डांशुकुलमण्डनमसि । जाने महासागरादेव कौस्तुभस्य पुनरुद्गमः । किञ्च,

शौर्यरत्नसुधासिन्धुर्नयनानन्दबान्धवः ।

औचित्यस्योचितं धाम राम ! त्वं रघुपुङ्गवः ॥

सीता । (१४) (श्रुत्वा । सहर्षम् ।) सहि ! विमाणविहारिणो उवत्थवन्ति विअ अज्जउत्तं ।

(१३) सीता । हला, सौम्योदारस्वभावः खल्वार्यपुत्रः ।

वक्त्राद्गमोत्थगवां निकरं शनैः पुनः ।

प्रशान्तप्रकृतिस्तूष्णीमाकर्षति वसुन्धरा ॥

(१४) सीता । सखि ! विमानविहारिण उपस्तुवन्तीवार्यपुत्रम् ।

सूनृता । (१५) एव्वं ख्खेदं ।

(नेपथ्ये ।) भगवन् । शिशुचेष्टितं स्वल्पमपि गुरूकृत्य लालयन्ति गुरवः । (इति मङ्गलवाद्यध्वनिः ।)

सीतासूनृते । (१६) (सहर्षोच्छ्वासम् ।) जअ जअ भअवं मिहिलेसर ! ।

सीता । (१७) एहि एहि सहि ! । दिट्ठिआ अपरिस्सधं परिस्सएहि मं । (इति तां परिष्वजते ।)

सूनृता । (१८) (तथैव गाढं परिष्वज्य ।) अच्छेरं । अच्छेरं । पुणरुत्तदारुणस्स परिणामकारुणिअत्तणं विहिणो दाव ।

(आकाशे गीयते ।)

(१९) अघणं गअणविदाणं
दाणिं दट्ठूण चन्दिमाहसिअं ।
वसहिं मग्गइ पआउं
घरिणिं घेऊण सं हंसो ॥

---

(१५) सूनृता । एवमेतत् ।

(१६) सीतासूनृते । जय जय भगवन् ! मिथिलेश्वर ! ।

(१७) सीता । एह्येहि सखि ! दिष्ट्यापरिश्रथं परिष्वजस्व माम् ।

(१८) सूनृता । आश्चर्यमाश्चर्यम् । पुनरुक्तदारुणस्य परिणामकारुणिकत्वं विधेस्तावत् ।

(१९) अघनं गगनवितानमिदानीं दृष्ट्वा चन्द्रिकाहसितम् ।
वसतिमिच्छति प्रयातुं गृहिणीं गृहीत्वा स्वां हंसः ॥

सुनृता । (२०) (निशम्य । सीतां प्रति ।) सहि ! पेक्खसि किं । णं अब्भोज्झागमणोस्सुओ कुमारओ दाव ।

सीता । (२१) (सहर्षविमर्षम् ।) अहकिं ।

(नेपथ्ये ।) वत्से ! बुद्धिषेणि ! ननु किमनुतिष्ठति भगवती योगीश्वरी । किं ब्रवीषि । ऊर्मिलाजनन्या पातिव्रत्यमधिकृत्य पृष्टा तस्यै किलान्तःपुरपुरन्ध्रीसहितायै तावदुपदिशतीति।

सीता । (२२) (आकर्ण्य ।) हला अब्भत्थिदो क्खु एसो मुहुत्तो । ता सम्पदि देव्वेण अब्भुववसा भअवदीए तादस्स अ पाअन्तिअं उवसप्पिअ आआरं पड़िवज्जेमि । तुमं पुणो जाव आअच्छेमि इह एव्व चिट्ठ ।

सुनृता । (२३) सहि ! तुवर ।

(सीता द्रुतमुद्भ्रान्तकेन निष्क्रान्ता ।)

(आकाशे ।)

(२४) विम्म-णिअन्तण-णिउणि !

विज्ज ! कधं वा पअबभचरिआ वि ।

(२०) सुनृता । सखि । पश्यसि किं । नन्वयोध्यागमनोत्सुकः कुमारस्तावत ।

(२१) सीता । अथ किम् ।

(२२) सीता । हला अभ्यर्थितः खल्वेष मुहूर्तः । तत् सम्प्रति दैवेनाभ्युपपन्ना भगवत्यास्तातस्य च पादान्तिकमुपसृप्याचारं प्रतिपद्ये । त्वं पुनर्यावदागच्छामी हैव तिष्ठ ।

(२३) सुनृता । सखि ! त्वरस्व ।

णिअलम्मि मिव णिरुद्धा
जन्ते सअन्तहीणा सि ॥

सूनृता । (२५) (श्रुत्वा । उद्बोधितेव ।) ओगदो गीदीए अक्खरत्थो । दाणिं सुमरेदि मं अप्पीअजणो । (विचिन्त्य ।) इह साअन्तं दाव सव्वधा विमग्गणिज्जं । कुदो ।

साअन्तं जेव्व लोआणं लोओत्तरसुहावहं ।
विणा णेण भारमेत्तं सुक्खं वा जीअणं सआ ॥
अवस्सं वासवावासे दासत्तणमवेक्खिअ ।
अब्भत्थणीअं णिरए राअत्तणपअं पुणो ॥

(सर्वतो दत्तदृष्टिः । सस्मितम् ।) हन्त । णासि क्खु ओआसलेसो वि सच्छन्ददो मे चिन्तिदुं । एत्तिअं जाव कालं संणिओअ-वावुड़ा विम्हरिअ विअ अप्पाणं पवसामि ।

---

(२४) विश्वनियन्त्रणानिपुणे ! विद्युत् ! कथं वा प्रगल्भचरितापि।
निगड़ इव निरुद्धा यन्त्रे स्वातन्त्र्यहीनासि ॥

(२५) सूनृता । अवगतो गीतेरक्षरार्थः । इदानीं स्मरति मामात्मीयजनः । इह स्वातन्त्र्यं तावत् सर्वथा विमार्गणीयम् । कुतः ।

स्वातन्त्र्यमेव लोकानां लोकोत्तरसुखावहम् ।
विनानेन भारमात्रं शून्यं वा जीवनं सदा ॥
अवश्यं वासवावासे दासत्वमपेक्ष्य ।
अभ्यर्थनीयं निरये राजत्वपदं पुनः ॥

(नेपथ्ये ।) (२६) अच्छेरं । जाणामि सिविणआलावो विश्र । ता अवहिदा सुणामि जाव सेसं ।

सूनृता । (२७) (अनाकर्ण्य ।) देईए मन्दुदरीए अस्सा हि एसा । जधा जादे ! सुणिदे ! मोणङ्गाए मे पमिल्लाए संबन्धेण तुमं कसुश्रा सि । ता अरिहसि किंपि एक्कं मह पिश्रं कादुं । अवि दे सुइपहं उवअदं, अत्थि किल विदेहेसु देहवं विश्र राअधम्मो सीरद्धओ णाम को वि महाणुभाओ राएसी । तस्स तिहुअण-ललामभूदा सीदा णाम दुहिदिएत्ति । तदो णिस्ससिअ उत्तं, वच्छे ! अच्छदि हि ताए सद्धं को वि मे सोणिदसंबन्धो । हन्त सुणामि ।

बालाए अपि ताए

कव्वर-णाहस्स णिवड्आ दिट्ठी ।

हन्त नासीत खल्वबकाशलेशोऽपि स्वच्छन्दता मे चिर्न्तयितुम् । एतावन्त यावत कालं स्वनियोगव्यापृता विश्रृत्वेवात्मान प्रवसामि ।

(२६) आश्चर्यम् । जानामि स्वप्नालाप इव । तदवहिता शृणोमि यावच्छेषम् ।

(२७) सूनृता । देव्या मन्दोदर्या आज्ञा ह्येषा । यथा जाते ! सुनृते ! खञ्जाया मे प्रमीलायाः सम्बन्धेन त्वं कन्यासि । तदर्हसि किमप्येकं मम प्रियं कर्त्तुम् । अपि ते श्रुतिपथमुपगतम्, अस्ति किल विदेहेषु देहवानिव राजधर्मः सीरध्वजो नाम कोऽपि महानुभावो राजर्षिः । तस्य त्रिभुवनललामभूता सीता नाम दुहितेति । ततो निःश्वस्योक्तं, वत्से ! आस्ते हि तया सार्धं कोऽपि मे शोणितसम्बन्धः । हन्त शृणोमि ।

भिंगो हि पोम्मकलिम्रं

घुम्मइ समग्रा पमत्तो व्व ॥

ता अज्ज विज्जामाहप्पे ण अप्पणो उपसप्पिम णमरं जण-अराअस्स किस्मा वि सजणमिसादो क्खु अन्तेउरमज्झम्मि पवेसं लम्भिम च तत्थ उण पवसेहि दाव । अध कदूआ वि कुमारीए,

फंसिउमपि से छाहं

जह जह सक्कइ ण रक्खसी माश्रा ।

तह तह कज्जं तुमए

होस्सइ पाणिग्गहो जाव ॥

इअ सुणिअ मए भणिदं । अज्जुए ! ता अज्ज किं पालण-कम्मो से मज्झ हत्थे पड्ढो एसो । णं विआरेदु ।

अप्पुन्न-पत्त-लोणं पि गोस-णीहार-विप्पुसं ।

बालायामपि तस्यां कन्दर्पनाथस्य निपतिता दृष्टिः ।

भृङ्गो हि पद्मकलिकां भ्रमति समया प्रमत्त इव ॥

तदद्य विद्यामाहात्म्येनात्मन उपसृत्य नगरं जनकराजस्य कस्मा अपि स्वजन-मिषात् खल्वन्तःपुरमध्ये प्रवेशं लब्ध्वा च तत्र पुनः प्रवस तावत् । अथ कदापि कुमार्याः,

स्प्रष्टुमपि तस्याश्छायां यथा यथा शक्नोति न राक्षसी माया ।

तथा तथा कार्यं त्वया भविष्यति पाणिग्रहो यावत् ॥

इति श्रुत्वा मया भणितम् । अज्जु ! अद्य किं पालनकर्मास्या मम हस्ते प्रदत्तमेतत् । ननु विचारयतु ।

केदई तवणस्साउ रक्खिउं ण क्खु सक्कइ ॥

तइ मेहणादजणणीए कधिदं । जादे ! ण क्खु इणं समीईणं उदीरेसि । तधा हि ।

हिमद्दि-सिहरत्था वि हिमाणी मिहिरंसुणा ।
कलिआ गलिआ होइ णिमित्तं णिअदी इह ॥

जइवि अदिट्ठं जेव्व बीजभूदं सुहदुक्खाणं । तधा वि मिणोहाउ एव्वं मे विग्गोवो त्ति । (क्षणं तूष्णीम्भूय । सहासम् ।) अम्मो । उम्मत्तीभूदं विअ मे हिअअं । कस्स वा अप्पेमि को णु वा सुणादि ।

(नेपथ्ये ।)

वत्से ! जनकवंशसुवासिनि ! पुरा किलार्यपुत्रेण भगवता योगीश्वरेण सम्यगेवानुशासितासि । तथापि समुदाचार इति पुनरुक्तप्रायमन्यदपि किञ्चिदुपदिश्यते । इतः खलु पतिकुलं प्राप्य ।

आत्मीयपत्नीनामपि नैश्चनीहारविप्लवम् ।
केतकी तपनीयमणी रक्षितुं न खलु शक्नोति ॥

तदा मेघनादजनन्या कथितम् । जाते ! न खल्विदं समीचीनमुदीरयसि । तथाहि

हिमाद्रिशिखरस्थापि हिमानी मिहिरांशुना ।
कलिता गलिता भवति निमित्तं नियतिरिह ॥

यद्यप्यदृष्टमेव बीजभूतं सुखदुःखयोः । तथापि स्नेहादेवं मे व्याकुलभाव इति । अम्मो । उन्मत्तीभूतमिव मे हृदयम् । कस्मै वा अर्पयामि को नु वा शृणोति ।

श्रद्धावती गुरुजने भर्तरि चानुरागिणी ।
स्नेहवती परिजने चित्ते सन्तोषिणी भव ॥

सूनृता । (२८) (आकर्णनमभिनीय ।) दिट्ठिआ भअवदी जोईसरी दंसणं वितरेदि । (इति सन्तोषं रूपयति ।)

(पुनर्नेपथ्ये ।)

(२९) ताद ! ताद ! एसा ते सीदा चिररणरणअदाइणी दुहिदू पाअवन्दणं करेदि ।

वत्से ! विश्रम्भरागभंसम्भवे किमनयदाशास्महे तथापि।
सनिर्बन्धं बन्धुजनैराशीरियमुदीर्यते ।
सर्वंसहा रत्नगर्भा भूया मातेव ते पुनः ॥

सूनृता । (३०) (श्रुत्वा । सोल्लासम् ।) अहुणा जुत्तं क्खु खन्तिआए पमिलाए पासम्मि पच्चावत्तिदुं । (ह्रासं विधाय ।) अम्मो । सम्पदं पअमेत्तं वि इदो पअलिदुं णत्थि मे सामत्थं । केण वि सिणेहपासेण सीदाए दढ़ं विअ णिबद्ध म्हि । जं सच्चं । णिरोधो णाम सव्वत्त दुक्खप्पआरो जेव्व।

(२८) सूनृता । दिष्ट्या भगवती योगीश्वरी दर्शनं वितरति ।

(२९) तात । तात । एषा ते सीता चिररणरणकदायिनी दुहिता पादवन्दनं करोति ।

(३०) सूनृता । अधुना युक्तं खलु क्षान्तिकायाः प्रमीलायाः पार्श्वे प्रत्यावर्तितुम् । अम्मो । साम्प्रतं पदमात्रमपीतः प्रचलितुं नास्ति मे सामर्थ्यम् । केनापि स्नेहपाशेन सीतया दृढमिव निबद्धास्मि । यत् सत्यम् । निरोधो नाम सर्वत्र दुःखप्रकार एव । अपि

अवि कुसुमदामेण पिणद्धस्स वेअणाणुभवो होदि । (क्षणं विचिन्त्य ।) वट्टदि इह मम अवरं वि णिमित्तं । जं किल जाणईए सिविणए दिट्ठं । (निःश्वस्य ।) ता एण्हिं परवदी म्हि । (सस्नेहोच्छ्वासम् ।) पिअ-बहिणि ! वइदेहि ! सवेमि णाम विज्जाहरकुलस्स । ण क्खु सिविणए वि पइ-सोहग्ग-सुहस्स दे अन्त-राईभूद म्हि संवुत्ता । ण हि खणमेत्तं वि तुज्झ सवत्ती-भविअ सक्कमि णाम जीविदं धारेदुं । आणे पाणाहिन्तो वि मे पिअदरा सि तुमं । (बाष्पं विहरन्ती ।) हन्त सिणेहो क्खु एसो पिहणीअदरो किलेसप्पआरो दाव ।

(नेपथ्ये ।) कुहूः कुहूरिति कोकिलरवः ।

सूनृता । (११) (आकर्णानग्रचित्तेव ।) हदास ! परपुट्ठ ! किं णु तुह अवरद्धं मए ।

(पुनर्नेपथ्ये ।) कुहूरिति ।

कुसुमदाम्ना पिनद्धस्य वेदनानुभवो भवति । वर्तते इह ममापरमपि निमित्तम् । यत् किल जानक्या स्वप्ने दृष्टम् । तदिदानीं परवत्यस्मि । प्रियभगिनि ! वैदेहि ! शपामि नाम विद्याधरकुलाय । न खलु स्वप्नेऽपि पतिसौभाग्यसुखस्य ते अन्तरायी-भूतास्मि संवृत्ता । न हि क्षणमात्रमपि तव सपत्नीभूय शक्नोमि नाम जीवितं धारयितुम् । आने प्राणेभ्योऽपि मे प्रियतरासि त्वम् । हन्त स्नेहः खल्वेष सुदु-र्णीयतरः क्लेशप्रकारस्तावत् ।

(११) सूनृता । हताश ! परपुष्ट ! किं नु तवापराद्धं मया ।

सूनृता । (२२) आ, दड्ढमुह ! अवेहि ।

(नेपथ्ये । गीयते ।)

(२३ सहि कइरव-कमल-वणु । धुणइ मलअ-गिरि-पवणु ॥
मुदिअ मुहर अलिपटलु । वमइ वहल पुणु गरलु ॥
रसइ विरस कइलगणु । कह णु जिअउ विरहिजणु ॥

सूनृता । (२४) (श्रुत्वा निःश्वस्य ।) हन्त इमीए विप्पलम्भगीदीए संधुक्खिदो मे विच्छोहग्गी । (सान्तर्दाहमिव ।) अहह, किं उण हिअअं मे एव्वं आमरणं ज्जलेदु णाम । (वक्षसि पाणिं निधाय ।) अइ देअ ! रहुकुलाणन्द ! ओसर ओसर । कधं वा सहेमि दाव एव्वं सन्दावं मे हिअअज्जालाए । (अक्षिणी मुकुलीकृत्य ।) अवि णाम कुसुमम्मि कण्टओ होदि । ता उण वि तं सोम्मसन्दंसणं एक्कवारं पेक्खिस्सं । दीसइ क्खु एक्कस्सिं वुन्ते सोहन्तं

(२२) सूनृता । आः, दग्धमुख ! अपेहि ।

(२३) सखि कैरवकमलवनम् । धुनोति मलयगिरिपवनः ॥
मुदितं मुखरमलिपटलम् । वमति बहलं पुनर्गरलम् ॥
रसति विरसं कोकिलगणः । कथं नु जीवतु विरही जनः ॥

(२४) सूनृता । हन्तानया विप्रलम्भगीत्या सन्धुक्षितो मे विरहाग्निः । अहह, किं पुनर्हृदयं म एवमामरणं ज्वलतु नाम । अयि देव ! रघुकुलानन्द ! अपसरापसर । कथं वा सहे तावदेवं सन्तापं मे हृदयज्वालायाः । अपि नाम कुसुमे कण्टको भवति । तत् पुनरपि तं सौम्यसन्दर्शनमेकवारं द्रक्ष्यामि । दृश्यते खल्वेकस्मिन् वृन्ते शोभमानं

दाव पुप्फदोग्गं । (विभाव्य ।) तं उण पुप्फजुअं खुद्दं जेव्व । ण क्खु कदाआ वि एक्कस्सिं मुणाले विअसेदि णाम पउमजुअलं । (उन्मीलितनेत्रा । साक्षेपम् ।) हद्धी । हद्धी । ण क्खु कुणिस्सं पेम्म त्ति वण्णगुम्फं वि कण्णेसु । कुदो । (अश्रूणि पातयन्ती गायति ।)

इअ अणुहोमि णु पेम्मो

आवेअमओ अभेसओ व्वाहि ।

इअरा ण हु मह चेअं

सन्तअमेअं अवग्गाहि ॥

(अञ्चलेन लोचने विमृज्य ।) अलं उम्मत्ताए मज्झ पेम्मगोदोए । एण्हिं दाव केरिसी वा जुत्ती जाए क्खु अहिट्ठअणं विभरइस्सं । (क्षणं विमृश्य ।) ण हि संभा-

तावत् पुष्पयुग्मम् । तत् पुनः पुष्पयुग क्षुद्रमेव । न खलु कदाप्येकस्मिन् मृणाले विकसति नाम पद्मयुगलम् । हा धिक् । हा धिक् । न खलु करिष्यामि प्रेमेति वर्णगुम्फमपि कर्णयोः । कुतः ।

इत्यनुभवामि नु प्रेमा वेगमयोऽभेषजो व्याधिः ।

इतरथा न खलु मम चेतः सन्ततमेवमवगाहि ॥

अलमुन्मत्ताया मम प्रेमगीत्या । इदानीं तावत् कीदृशी वा युक्तिः, यया खल्वभीष्टजनं विस्मरिष्यामीति । नहि सम्भाव्यत एतत् । यत् किल रामैकमयजीवलोकास्मि संवृत्ता । अयि नाथ ! त्रायस्व माम् । सर्वथा सुखपरिपन्थी कृतान्तः । किंवातः परं प्रणय-

विज्जइ एदं । जं किल रामेक्कमअ-जीअलोअ म्हि संवुत्ता । (सर्वतो दृष्टिक्षेपं कृत्वा । गायति ।)

दिवि वा भुवि वा निशि वाहनि वा ।
स्वपने सजने विजने च वने ॥
कलये सततं हृदयेशगतम् ।
बत तन्मयतामियमस्मि गता ॥

ध्यानमभिनीय ।) अइ णाह । ताअसु मं । मोहमुपगत्य पुनः संज्ञा लब्ध्वा निःश्वस्य ।) सव्वधा सुहपरिवन्थी किदन्तो । किंवा अदो वरं पणअ-वादावत्तेण वाउवत्तम्मि उम्मणाहतन्दू विअ चिरस्स जाव घुम्मामि णाम । अहह, दंसन्ति उग हिअअं मे सहस्सं विअ विंछुआओ । (वक्षसि पाणिं निधाय ग्लानिमभिनीय ।)

किमहं पड़िदा सब्भे घोरे वा मअराल्लए ।
जालाउले वा वण्हिम्मि ण हु वेअमि किञ्चि वि ॥

हन्त णीसम्हि संपदं जीविदुव्वहणेण । हा असरण म्हि ।

वातावर्तेन वायुवर्त्मन्यूर्णनाभतन्तुरिव चिरस्य जावद्भ्रमामि नाम । अहह, दशन्ति पुन हृदयं मे सहस्रमिव वृश्चिकाः ।

किमहं पतिता श्वभ्रे घोरे वा मकरालये ।
ज्वालाकुले वा वह्नौ न खलु वेद्मि किञ्चिदपि ॥

हन्त निःसहास्मि साम्प्रतं जीवितोद्वहनेन । हा अशरणास्मि । किं करोमि । का

किं कुणमि। का गदी। (साक्रन्दम्।) हा ताद! हा अम्ब! हा अम्बिए पमिले! हा आवुत्त मेहणाद! हा बालसहीविन्द! कहिं सि। पेक्ख पेक्ख। ईरिसो णिम्माणभाओ सुणिदाए। (सोच्छ्वासम्।) सुणिदे! सुणिदे! विज्जाहरकुलबालिआ वि। (इत्यर्धोक्ते क्षणं तूष्णीम्भूय।) इमिणा दाव आरम्भेण।

विज्जाहरकुलणाम-
ग्गहणाजोग्ग म्हि अप्पणा पडिआ।
पच्चावत्तइ ण पुणो
खलिआ वि णहत्थले तारा॥

(सनिर्वेदम्।) होदु। एदं ण कस्स वि झुंझुमुसअं पआसइस्सं। अवि दु वुत्तन्तो क्खु इमो सिविणओ विअ मूअस्स हिअअम्मि मज्झ णिलिज्जदु णाम। (वस्त्रान्तेन नेत्रे संशोध्यापि पुनः संशोध्य नेपथ्याभिमुखमभीक्ष्ण-

---

गतः। हा तात! हा अम्ब! हा अम्बिके प्रमीले! हा आवुत्त मेघनाद! हा बालसखीवृन्द! क्वासि। पश्य पश्येदृशो निर्माणभागः सुनृतायाः। सुनृते! सुनृते! विद्याधरकुलबालिकापि। अनेन तावदारम्भेण।

विद्याधरकुलनामग्रहणायोग्यास्म्यात्मना पतिता।
प्रत्यावर्तते न पुनः स्खलितापि नभःस्थले तारा॥

भवतु। एतां न कस्याप्यनर्थ्यां (झंझुसमयं) प्रकाशयिष्यामि। अपि तु वृत्तान्तः खल्वयं स्वप्न इव मूकस्य हृदये मे निलीयतां नाम। कस्माद्वा चिरयति

मभीक्ष्य च ।) कीस वा चिराअदि पिअसही । (वक्षसि करतलं विन्यस्य वैलक्ष्यमभिनीय ।) अहह, असहणीअदरो दारुव्वइअरो । ण क्खु पारेमि अप्पाणं पज्जवत्थावेदुं । (वेपथुं रूपयन्ती ।

कंपाविअ फुट्टाविअ
भूमअमुद्दीविओ क्खु से दावो ।
सुव्वइ अन्तरणिहिओ
णिक्कामइ बाहिरं सो त्ति ॥

निःश्वस्य ।) कुदो मे वइर-लेव-घड़िद हिअआण एव्वं भाअधेअं । (सदैन्यम् ।) अच्छदि किल अज्ज वि पावसंपक्कविवज्जिदो मे अहिणिवेसो । मण्णमि अप्पविसज्जणं जेव्व एदस्स परिणामो त्ति । सवितर्कम् ।) ण क्खु अप्पाणं विस्समेमि । ण हि कइआवि दाव हिअअस्स अणीसा होमि त्ति का णाम एत्थ णिच्चओ । कालन्तरे

प्रियसखी । अहह, असहनीयतरो दारुव्यतिकरः । न खलु पारयाम्यात्मानं प्रत्यवस्थापयितुम् ।

कम्पयित्वा स्फोटयित्वा भूमिमुद्दीपितः खल्वस्यास्तापः ।
श्रूयतेऽन्तर्निहितो निष्क्रामति बहिः स इति ॥

कुतो मे वज्रलेपघटितहृदयाया एव भागधेयम् । आस्ते किलाद्यापि पापसम्पर्कविवर्जितो मेऽभिनिवेशः । मन्ये आत्मविसर्जनमेवैतस्य परिणाम इति । न खलु आत्मानं विश्वसिमि । न हि कदापि तावद्धृदयस्यानीशा भविष्यामीति को नामात्र निश्चयः ।

उण हिअअं हि एदं कढिणदरं पि होदुं अरिहदि। जं मिउलो वि वासन्तिओ विद्दुमो गिम्हागमं अहिगमिअ कक्कसो होदि। (निःश्वस्य।) किं अदो वरं मन्दभाइणीए जीविदेण। (विचिन्त्य।) इह उण पत्थाण-कोदुअ-महूसवम्मि जाणईए ण कवु जुज्जइ णाम जुगुच्छिददरकम्मारम्भो। (दृष्टिमभिनीय।) अणिव्वाणो दिअहो। ता इदो अस्सत्थ पत्थिदुं जुत्तं। (इति निष्क्रान्ता।)

(द्रुतपदं प्रविश्य।)

विनता। (२५) (परिक्रम्य समन्तादवलोक्य च।) पमादो पमादो। सच्चं जेव्व अत्थमिदा सुणिदासारअचन्दिमा। अव्वो। असम्मअकारित्तणं देव्वस्स। (सखेदम्।) हा पिअवहिणि। सुणिदे। कहिं सि। देहि मे पड़िवअणं। णं अणेअसो वि तुए कधिदं, जं एक्कमेव्व णो जीविदं दुधा ठ्ठिदं सरीरं। ता णोइदं दाणिं अणामन्तिअ मं

कालान्तरे पुनर्हृदयमेतत् कठिनतरमपि भवितुमर्हति। यन्मृदुलोऽपि वासन्तिको विद्रुमो ग्रीष्मागममधिगम्य कर्कशो भवति। किमतः परं मन्दभागिन्या जीवितेन। इह पुनः प्रस्थानकौतुकमहोत्सवे जानक्या न खलु युज्यते नाम जुगुप्सिततरकर्मारम्भः। अनिर्वाणो दिवसः। तदितोऽन्यत्र प्रस्थातुं युक्तम्।

(२५) विनता। प्रमादः प्रमादः। सत्यमेवास्तमिता सूनृताशारदचन्द्रिका। अथवा, असम्यक्कारित्वं दैवस्य। हा प्रियभगिनि। सूनृते। क्वासि? देहि मे प्रतिवचनम्। नन्वनेकशोऽपि त्वया कथितं यदेकमेव नौ जीवितं द्विधा स्थितं

णिग्घिणाए विश्र एवं दे गच्छिदुं । अज्ज कुदो हिअअ-सव्वस्सं वि दे जाणइं विसुमरिदा सि । (विभाव्य ।) अपि कहं वा तादिसं वि सहसत्ति तुड़िदं दे सणेहबन्धणं । हला किं णु कीलेसि मं । णं तुमए जेव्व वच्छलदाए आचक्खिदं । विणदे ! ण क्खु जाणासि, तुमं माउच्छाए मे सहोदुहिदिआ सि त्ति । ता अज्ज अन्तिआ-पीदि-पिसुणेण चक्खुणा मं एक्कवारं पेक्खसु । ण क्खु सक्कणोमि इह चिट्ठिदुं । तुमए विणा पएसो एसो तिमि-रप्पाओ संवुत्तो । सुणिदे ! अवि सुणिदं पुणो जं जं दे संजंपिदं जाव । ता पलाट्टजोहा वि कहं णाम एदं भट्टि-दारिआए णिवेदइस्सं । (इत्यश्रूणि विसृजन्ती निष्क्रान्ता ।)

(ततः प्रविशत्याकाशमार्गेण मलिनवेषा सूनृता ।)

सूनृता । (३६) अए एसो क्खु विज्जाहर-मिहुण-णम्म-विहारा-

शरीरम् । तस्मादिचरमिदानीमनामन्त्र्य मां निर्घृणाया इवैव ते गन्तुम् । अद्य कुतो हृदयसर्वस्वमपि ते जानकी विस्मृतासि । अपि कथं वा तादृगपि सहसैव त्रुटितं ते स्नेहबन्धनम् । हला किं नु क्रीडयसि माम । ननु त्वयैव वत्सलतयाख्यातम् । विनते । न खलु जानासि, त्वं मातृष्वसुर्मे सखोदुहितासीति । तदद्य अन्तिकाप्रीतिपिशुनेन चक्षुषा मामेकवारं प्रेक्षस्व । न खलु शक्नोमीह स्थातुम् । त्वया विना प्रदेश एष तिमिरप्रायः संवृत्तः । सुनृते ! अपि श्रुतं पुनर्यद्यत् ते सञ्जल्पितं यावत् । तद् रहस्यभेदिन्यपि कथं नामैतद्भर्तृदारिकायै निवेदयिष्यामि ।

(३६) सूनृता । अये एष खलु विद्याधरमिथुननर्मविहाराधिष्ठानं महीधरः

हिट्ठाणं महीधरो सज्झो णाम। (समन्तादवलोक्य शिखरदेशादवतरणं नाटयित्वा शनकैस्तटमधिष्ठाय च।) णं अधरदो दाव महासमुद्दो। (रणं निरीक्ष्य।) आणे क्खु अहं विअ एसो वि अदिविअ विप्पलम्भिदो।

वच्छत्थलमणुवेलं
आहन्तूण विअ उम्मिबाहाहिं।
अक्कन्दइ व्व मुहलो
कोत्थुहविरहादुरो अदी॥

(सकातर्यम।) अक्खमा दाणिं कालहरणस्स। ता एत्थ मअरालअम्मि अप्पाणं इदो ओधुणिअ णिव्वुदा होमि। (सकरुणम्।) पिअवहिणि! वइदेहि! अअं मे पच्छिमो माणसपरिस्सङ्गो णाम। मरिसेहि मे अविणअं। अज्ज फलिदं दे दुदीअसिविणएण। (अञ्जलिं बद्ध्वा।) राहव। सीदा-हिअअ-सव्वस्स!।

सह्यो नाम। हन्त्वधरतस्तावन्महासमुद्रः। जाने खल्वहमिवैषोऽप्यतीव विप्रलब्धः।

वक्षःस्थलमनुवेलमाहत्येवोर्मिबाहुभिः।
आक्रन्दतीव मुखरः कौस्तुभविरहातुरोऽब्धिः॥

अक्षमेदानीं कालहरणस्य। तदत्र मकरालये आत्मानमितोऽवधूय निर्वृता भवामि। प्रियभगिनि। वैदेहि। अयं मे पश्चिमो मानसपरिष्वङ्गो नाम। मर्षय मे अविनयम्। अद्य फलितं ते द्वितीयस्वप्नेन। राघव! सीताहृदयसर्वस्व!।

सुमरन्ति क्खणं जाव सिणिद्धा जस्स बन्धुणो ।
अप्पमीदो पमीदो वि सो त्ति जंपन्ति साहुणो ॥

ता लोअन्तरं पज्जवसिदो वि पसङ्गेण सुमरिदव्वो क्खु अअं जणो । (सबाष्पकण्ठम् ।) अइ मणोरहणाह ! रहुणन्दण । हिअअं हि एदं अजोग्गं वि तुह जेव्व दिण्णं । ण क्खु जाणे तुए गहिदं ण व त्ति । इह दाव एत्तिअ-मत्तेण णिव्वुद म्हि संवुत्ता । ण हु उण ईदुस्स कस्स वि अदो वरं कामेदुं पहवामि । जं इह सुहासा णाम एसा पढमं खीणदरा पव्वई विअ णिज्झरिणी हिअअकन्दरम्मि चिट्ठदि । णवरि उवचीअमाणा रहसेण बाहिरं णिक्कमिअ कणसो अधिअदरवित्थारा होदि । तदो उण विविह-भाअ-तरङ्ग-रङ्गिणी क्खु इअं अणत्थ-बहलाणक्क-णक्क-मअरादि-सङ्कुला कुलङ्कसारूवेण अण-

स्मरन्ति क्षणं यावत् स्निग्धा यस्य बन्धवः ।
अप्रमीतः प्रमीतोऽपि स इति जल्पन्ति साधवः ॥

तल्लोकान्तरं पर्यवसितोऽपि प्रसङ्गेन स्मर्तव्यः खल्वयं जनः । अयि मनोरथ-नाथ ! रघुनन्दन ! हृदयं ह्येतदयोग्यमपि तुभ्यमेव दत्तम् । न खलु जाने त्वया गृहीतं न वेति । इह तावदेतावन्मात्रेण निर्वृतास्मि संवृत्ता । न खलु पुनरेतोः कस्याप्यतःपरं कामयितुं प्रभवामि । यदिह सुखाशा नामैषा प्रथमं क्षीणतरा पार्वतीव निर्झरिणी हृदयकन्दरे तिष्ठति । अनन्तरमुपचीयमाना रभसेन बहिर्निष्क्रम्य क्रमशोऽधिकतरविस्तारा भवति । ततः पुनर्विविधभावतरङ्गिणी खल्विय-

न्त-णीरासअं पविसेदि त्ति आमणेन्ति दाव माणंसिणो। (सास्रम्।) भअवं पलाव! अज्ज वि ज्जण अणुबन्धेसि मं। (आकाशे लक्षं बद्ध्वा। बद्धाञ्जलिः।) पाणे-सर! रामचन्द! ता अस्सिं पि जम्मन्तरे जधा ण एरिसी दुक्खभाइणी भविस्सं तधा करेसु। णमो णमो दे। (संस्कृतेन।)

विलङ्घ्य कामं कुलशैलमुच्चै-
विसृज्य धैर्यं विनयं क्रियञ्च
तृणाय मत्वा स्वजनं त्वदङ्घ्रि-
निष्ठा प्रतिष्ठेऽहमयि प्रसीद॥

(इति विलुलितधम्मिल्लाग्रतो गत्वा झम्पां रूपयति।)

(प्रविश्य मेघान्तरालान्निष्क्रान्तः)

पुरुषः। (सरोषम्।) नरानुरागिणि! नीचाशये! सूनृते! कथं तावदात्मानमपि विनिपातयसि। (इति नभस्तलादेव केशेषु तामाकृष्य तत्रैवान्तर्दधे।)

मनर्थबहुलानेकनक्रमकरादिसङ्कुला कूलङ्कषादपेणागन्तनीराश्रयं प्रविशतीत्यामनन्ति तावन्मनीषिणः। भगवन् प्रलाप! अद्यापि पुनरनुबध्नासि माम्। प्राणेश्वर! रामचन्द्र! तदन्यस्मिन्नपि जन्मान्तरे यथा नेदृशी दुःखभागिनी भविष्यामि तथा कुरुष्व। नमो नमस्ते।

(ततः प्रविशन्ति महाभिषेकप्रासादस्थिता विश्वामित्रदशरथजनककुशध्वजा विभवतश्च परीवारः ।)

जनकः । (ससम्भ्रमम् ।) न खलु प्रियसुहृदः कोशलापतेर्निष्प्रतिमं प्रेमप्रसरं वर्णयितुं प्रभवति मे प्रज्ञा रसज्ञापि ।

कुशध्वजः । (सविनयम् ।) यथाभिहितमार्येण ।

दशरथः । (स्वगतम् ।) हन्त लज्जयति मामत्यन्तं सौजन्यमनयोः । (स्मितं विधाय । प्रकाशम् ।) सखे ! राजर्षे ! भ्रातः कुशध्वज ! न खलु विनयातिरेकश्चिरन्तनसौहृदेषु परिशोभते नाम । किञ्च । यं कञ्चिदपि भावमात्मनिर्वेशादेव सज्जनः प्रमाणयति । (इति परिष्वज्य परस्परमुपचरन्तः । सर्वे यथोचितमुपविशन्ति ।)

(नेपथ्ये । शङ्खध्वनिरुलुलुध्वनिश्च ।)

जनकः । (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । दशरथं प्रति ।) वयस्य ! वासवसख ! पश्य ।

श्रूयते गुरुरेवैकश्चन्द्राष्टकनिषेवितः ।
दृश्यते मत्कुलगुरुश्चन्द्राष्टकनिषेवितः ॥

दशरथः । (निवर्ण्य ।) सखे ! स्थाने खलु सुष्ठु सदृशमनुस्मारितम् ।

जनकः । (सीतां सस्नेहमालक्ष्य । स्वगतम् ।) हन्त कन्यापितृत्वं हि लोकस्य खल्वतिमात्रं दुःखाकरोति नाम ।

अर्थो हि कन्या विहित: परार्थं
स्नेहाङ्कतोऽन्यत्र नयत्यमूं मे ।
सौरभ्यलक्ष्मीं कुसुमस्य दूरं
समीरयत्येव समीरणो हि ॥

(तत: प्रविशन्ति शतानन्दं पुरस्कृत्य रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्ना: । सीतोर्मिलामाण्डवीश्रुतकीर्तय: सख्यश्च ।

शतानन्द: । (विष्टरमधिष्ठाय ।) वत्स रामभद्र । इत इतो यूयम् । (इति पाणिना सङ्केतयति ।)

राम: । यथाज्ञापयति भगवान् । (इति स्त्रीपुरुषविभागेनोभयतस्तिष्ठन्ति ।)

(नेपथ्ये । सहस्ततालं गीयते ।)

जय जय राम दयामय हे ।
जनुरपि पुनरिह वारय हे ॥

कलय विलोचन कलुषविमोचन-मन्तरतिमिरनिरासम् ।
रविकुलनन्दन-मिन्दुनिभानन-मानन्दनमृदुहासम् ॥
नीलोत्पलदल-ललितदृगञ्चल-मुज्ज्वलमञ्जुशिखण्डम् ।
कुञ्चितकुन्तल-मञ्चितचञ्चल-कुण्डलचुम्बितगण्डम् ॥
पीतांशुकचित-चपलाविलसित-शीलितजलधरशीलम् ।
धनुरवदारण-रावचकितगण-शिवनुतनवनवलीलम् ॥

शुचिरुचिनिन्दन-मणिगणमण्डन-रचितवरोचितवेशम्।
भवभयभञ्जन-मनुगतरञ्जन-मवनिसुताहृदयेशम्॥

(सर्वे सानुरागं श्रवणं रूपयन्ति। रामो लज्जते।)

सीता। (२७) (नेपथ्याभिमुखं विलोक्य। अन्यचित्ता।) णं इदो क्खु अज्जउत्तथुदिगीदीए आलावो सुणीअदि। अणुभवामि अज्जा बुद्दिसेणा गाअदि। (विनतां प्रति।) सहि सुणिदे!। (इत्यर्धोक्ते निःश्वस्य। स्थिता।)

अम्बरतलात् पुष्पवर्षं सूचयन्त्यो विद्याधराङ्गना
अपि तथैव सहस्ततालं गायन्ति।)

(ततः प्रविशति प्रेमोन्नाटेन नृत्यन्ती गायन्ती च बुद्धिषेणा।)

बुद्धिषेणा। (अग्रतो गत्वा। रामं निध्याय। सोल्लासम्।)
अहोभाग्यमहोभाग्यम्। (इति तथैव गायति।)

विश्वामित्रः। वत्स! साधु। कच्चिद्विरक्तापि नाम सुतराम-नुरक्तासि रामभद्रे। (सप्रत्यभिज्ञम्। स्वगतम्।) अहो नु खलु यावदुच्चैःशिरसां सन्निकर्षमाहात्म्यम्। (प्रकाशम्।) अये कथमियं तौर्यत्रिकसूत्रकारस्य मुनेर्भरतस्य पौत्रवधूः शौष्कलस्य दुहिता बालविधवा सा

बुद्धिषेणा। (सहर्षम्।) वत्से! वैदेहीदेहरत्नाकररश्मिके!

---

(२८) सीता। नन्वितः खल्वार्यपुत्रस्तुतिगीतसालापः श्रूयते। अनुभवाम्यार्या बुद्धिषेणा गायति। हला सुगते!।

एह्येहि नन्दय दृशौ हन्त दृष्टा चिरादसि ।
वन्द्या त्वमेव जगतः स्पृहणीयेन कर्मणा ॥

(बुद्धिषेणा पञ्चाङ्गचुम्बितभूमिर्विश्वामित्रं प्रणमति ।)

(सर्वे सविस्मयमन्योन्यं मुखमीक्षन्ते ।)

विश्वामित्रः । वत्स ! रामभद्र ! किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

रामः । (अञ्जलिं बद्धा ।) भगवन् !

प्रसादं वः प्रपन्नोऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि सर्वतः ।
लब्धोऽस्मि दुर्लभं यत्र नास्ति प्रियमतः परम् ॥

तथापीदमस्तु । भगवत्पादप्रसादात् ।

काले काले प्रकृतय इह क्षीणतन्द्राः समन्ता:
स्वार्थेऽन्यार्थेष्वपि समदृशः कर्मवीरा भवन्तु ॥
देशे देशे परिणतधियो जातिधर्माविशेषाद्-
दीक्षां शिक्षामपि विदधतु स्वावलम्बा यया स्युः ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति प्रत्यभिज्ञानं नाम सप्तमोऽङ्कः ।

इति श्रीरामनाथविरचितं प्रभातस्वप्नं समाप्तम् ।

शाके वेदाब्धिवस्विन्दु-गणिते गुणिनां मुदे ।
प्रणीतं रामनाथेन प्रभातस्वप्ननाटकम् ॥
इह वाणिजका भूपा गुणज्ञा धनिनोऽपि न ।
विद्वांसो मत्सरग्रस्ता गच्छास्तं कविते ऽधुना ॥

OPINIONS ON THE POETICAL WORKS

OF

PANDIT RAMANATH TARKARATNA.

VASUDEVA VIJAYAM.

[FIRST NOTICE.]

THE author of "Vasudeva Vijayam" is no common Pandit. Whatever may be the verdict of criticism on his work, the world cannot refuse him audience. We cannot choose but hear He commands attention by the very boldness of his plan, and he maintains it by his performance. His ambition is startling. Great poems are precious gems, and rare like voluminous diamonds or sapphires. It is not often that great themes are adequately handled even in the most advanced of contemporary tongues. When they are, the nation pauses to notice and enjoy the triumph. It is only after he had passed his literary grand climacteric that TENNYSON seriously set himself to shine as a dramatist. He has not yet been tempted to try the sublime heights of the Epos. He doubtless remembers the discomfited rashness of those who have gone before him. To take the first instance that comes to mind: GLOVER'S "Leonidas" was, in subject as in treatment, a truly Spartan poem, though far from a Laconic business—

orthodox in number of books and the quantity of matter, it is without Attic salt—a string of short sentences throughout constituting a dead level narrative, without pathos or point, sublimity or spirit. KEATS was an unfulfilled promise. SOUTHEY was a brilliant failure. WORDSWORTH was too contemplative and didactic, SHELLY too much of a lyric, to trifle with the severer Muse. SCOTT, for all his narrative and dramatic powers, durst not challenge comparison with the grand masters. BYRON too well understood his narrowness to launch beyond his depth. The case is no way different in the Continent The French have not produced a great poem of calibre since VOLTAIRE, and the *Henriade* is far from first class work. The *Messiah* is worse, for though the Germans delight to call its author, KLOPSTOCK, the German MILTON, he is a very German MILTON, as COLERIDGE said, the poem having the same affinity to *Paradise Lost* that German silver bears to sterling silver. Such is the difficulty, the preciousness and rarity, of the highest form of poesy. How much more difficult, then, the same in an ancient and well-nigh forgotten tongue! If the difficulties of the work in a living, spoken and written language, a language in which men eat, drink, amuse, do business, sleep and even dream, have reduced production to the lowest mininum, how prohibitive must be the conditions of a dead language obscurely spelled through, kept up as a luxury, at best as a historic relic, from national sentiment or religious necessity! The epics of the first rank may be counted almost on the fingers of

one's hand—the "Ramayana," the "Iliad," the "Æniad," the "Inferno," the "Paradise Lost," and last not least the "Meghanada." But there are at least half a dozen good ones more, as the "Messiah," the "Henriade," the "Lusiad," the "Jerusalem Delivered," the "Raghuvansam," the 'Shah Nama," the "Pritthiraja-Rahasu," the "Cid," the "Nibelungen Lied," &c., whose names remind us that nearly all the historic nations have their own epics, some times more than one each. That may seem promising enough but who shall count the myriad of miscarriages which have left this residuum! Great writers are usually humble and do not waste themselves on useless experiments, but the trunk-makers can tell what bales of heroic poetry and high tragedy have they used in the lining of their chests, in this century, nay this very reign! But the absence of success at least proves the fascinations of the field It shows that the obstacles to success are not too obvious. There are no such modern failures in epic song in the dead tongues, simply because there have been few attempts. There the difficulties lie, many of them, on the surface, and they are utterly forbidding. No modern can use an ancient tongue with freedom and idiomatic force. The Romans under Greek teachers did not succeed in Greek authorship. After a thousand years' almost exclusive cultivation of the classics, Europe has not produced a respectable prose work in them, let verse alone. Every European candidate for liberal instruction is worried all through his school and college to make Latin verses, and yet the best modern

Latin poetry, that, for instance, of MILTON, at once a ripe scholar and a great poet, is a brilliant failure LANDOR'S is very highly spoken of, but at best it must be a more brilliant fiasco. The most confident European has scarcely ever ventured on an epic in any ancient language.—*Reis and Rayyet, March 7*, 1885.

[SECOND NOTICE.]

The poem opens with a delineation of the character of Krishna, the popular hero of Hindu worship, as a *beau-idéal* of human perfection, and a description of his capital on the Arabian Sea shore, Dwarka, surnamed the City *par excellence* We have a fine picture of the sea-girt head-quarters of this prince of the Lunar race, with its roads and market-place, its numerous thriving population, its gilded palace with mirrored saloon and verandahs railed with gold ralling, displaying rare birds in gold cages, all in the midst of a garden of green lawns and gravel walks, of trees and flowers, of fountains and groves and labyrinths. In this palace the King was visited by the great diplomatist, Narada. There is an interesting glimpse of ancient manners not yet extinct in the humility with which Krishna received his illus trious visitor and the panegyric on the King's family that the Rishi pronounced. After this preliminary smoothing of the way, Narāda slowly distilled his poison into the open ear, introducing the subject of the *Parijat*, the flower of Paradise, which he extolled and recommended Krishna to possess. It was in vain. Krishna said that the *Parijat* grew only in Indra's

Paradise. If Indra gave it to him of his own free will, well and good, not otherwise. Narada then said that Indra would not part with his treasure, however much he requested him for it on the part of Krishna, but as he (Narada) was determined to procure it for Krishna at all hazards, he had got it by bribing the gardener, and now presented it. Struck by the beauty. Krishna was charmed by the perfume of the *Parijat*. Krishna then fixed it in his Queen Rukmini's hair Failing to get up a war between Krishna and Indra, this firebrand of a Rishi went and told the nurse who had brought up the other Queen, Satyabhama, of the preference shown to the co-consort. Kalabati, the nurse, was just the intriguing gossip for firing the train. Then came the jealousy, wrath, and sorrow of Satyabhama. Not content with attacking her lord with sarcasm, she brooded on his neglect and her own disgrace from the preference shown to her rival, till she gave herself up to despair. Then the nurse became alarmed at her own success. What would be her fate if Satyabhama should waste herself to death? She came to the rescue. She reproached her for her weakness. What was the good of moping and crying in silence? It was stupid to kill oneself that way. The point was to wipe out the disgrace and recover prestige What was it even to the king himself if she sacrificed herself? The ocean is not the poorer for a drop taken away, and Krishna would still have many left to console him for the absence of one. He would be sorry for some time, doubtless; what then? The disgrace of Satyabhama

would remain. Hence, then, this silliness and betake to the arts that conquer. Her advice was to resort to that shamming of taking offence of the fair in their relations with their lovers or lords which, being so well understood, has got a name in India, namely, *mán*. She was reminded of her advantages and was assured of success if she could use them. She was regularly inducted into the theory and practice of *mán* She betook to *mán*. This was to appearance not so very different from sorrow. She gave up her ordinary duties and amusements, was petulant and sad. Her attendants tried every attention, without success At length they were really alarmed at the symptoms and taking counsel among themselves, sent one of them to inform the king. He was discovered seated on a velvet cushion in a marble room stedfastly gazing on a picture, a portrait. No sooner he heard the news than he got up to run to the pouting place. He was in such a hurry he did not know the way of the maze of his apartment mirrored all over as it was. Satyabhama was too absorbed to notice him when he entered and might not have suspected his presence unless specially disturbed, but the perfume of the *Parijat* still on Krishna from his dallying with Rukmini, discovered him. She looked up. The sight of the offender seemed to intensify her wrath, which found expression in bitter derision, notwithstanding his efforts to mollify her. At last a female attendant told him plainly that nothing would console or could save her without the *Parijat*. The case had become one of extremity, and

Krishna could only promise compliance. He gently pressed her hand in token of truth and love, and left. The canto closes with a description of an Indian sunset, of approaching darkness and of night

The next canto opens with a fine picture of the royal apartments in an Indian Rajbari of a morning. His Majesty is still in his bed when the Rajbari is already half-filled by the customary visitors The bards —poet-heralds—chant a song of morning to rouse the King.

Next morning the subject was broached and discussed between the King and his cabinet and it was decided upon to go to war with Indra for the acquisition of the flower if necessary, but to try diplomacy beforehand Narad was naturally thought of by Krishna, for a proper ambassador. The Rishi was invited and attended, accompanied by a disciple. After mutual compliments, Krishna broke the subject. Narad was glad that matters had advanced so far and would have liked to fly to complete his game by causing a war, but he suppressed his feeling Of course, the King took care to instruct the bearer of his message what to say Narad was to present Krishna's respects to Indra and to tell him that for some reason Krishna wanted the *Parijat*, that as Krishna regarded Indra as his elder brother it was hoped that so trifling a request would not be refused. In the event of this language not succeeding, Narad was to adopt a higher tone and to demand the flower on pain of war. Narad was overjoyed at the prospect, and in assurance of the success of

his heart's desire, he saw on leaving the palace a well-filled water-pot in the street

Arrived at Indra's capital, he was received with due honour in the great assembly. Pleased with his reception, Narad delivered his message. He was true to the letter. He mentioned all the fine things said by his principal, but before Indra could reciprocate the compliments and sentiments, added the bitter alternative —the threat of war in case of refusal. Then Indra of course spoke like the lord of Swarga—the King of not kings only but gods. He frankly confessed that he was ready to make the present, but after that proud language with which Krishna had closed his request, he could not do so. He accepted the challenge. Narad hurried back to report the result of his mission. Krishna then, accompanied by Satyabhama, marched out on the expedition.

This gives occasion for a review, before the march of the military paraphernalia and equipment of the old Hindus. The description is particularly welcome in Bengal which lives only on tradition. Here as well as in the march through the country, the Bengali bard acquits himself without tripping in a subject foreign at once to his experience and his national genius. The description is both animated and accurate. They pass many cities and through many kingdoms, until at last they reach the foot of Sumeru. The poem has a value independent of poetry. In this as in some other parts, *Vasudeva Vijayam* has a geographical character, like the *Meghaduta*, with this difference that while the geogra-

phy of the old descriptive poem is duly mundane, that of the new epic is both mundane, supermundane, and mythological. The seventh canto carries us up the heights of the Sumeru. This Alpine march is unique, and beyond the widest European experience. Military men and scholars, familiar with the details of HANNIBAL'S and NAPOLEON'S invasions of Italy, must be struck with the peculiarities of this Indian ascent with its climbing of horses and elephants up the mountain sides. Difficult as is this transporting of a great army up these heights to the summit, the passage is rendered still more serious by the torrents descending down the mountain There is a notice of Mandakini—the fabled river of Paradise—which is crossed, and a minute account of the halt on the bank. The poet maintains his realism and, indeed, justifies his scientific fidelity by his sympathetic delineation of the effect of all that host on the uncouth wild hill tribes. A more interesting human element, perhaps, is the effect of the camp on the fair Aryan ladies furtively peeping from their recesses at all this wonderous gathering. Thus the day closes. It is now evening, and anon the moon is up. Both are well depictured And the canto itself closes with Parvati from her seat on Mount Kailas sending Vijaya, her hand-maid, to Indralaya (Indra's residence, house or place) to fetch Suralakshmi. As we had the close of the day described in the last canto, we have the commencement painted in the next. Canto X opens with a fine morning piece. A striking picture of Usha—dawn—and day-break, followed by sun-rise on

Mount Kailasa. It is an unconventional, original, realistic description. And yet the realism is by no means bald, passing as it does through the strainer of the imagination. Thus we are lifted up from the earth by Siddhas chanting the Rudradhyaya, the chapter devoted to him in the Yajur Veda—before Rudra the Terrible, while the musical and melodious Gandharvas sing Rag Bhairava for the willing ears of the milder Mahadeva. As usual, Kartikeya (briefly Kartik) the god of war, comes to pay his morning respects to his mother, Parvati. This time he is accompanied by his favourites, his pea-cock and pea-hen. Parvati pets his son's pets, stroking the pea-cock in the head, at which the latter spreads out his tail and displays his glorious plumage. The goddess was pleased at this quick response to her fondness and wished to mark her appreciation by a substantial token—a present of jewellery; and seeing nothing better at hand, herself put round the fowl's fair neck a bracelet of beautiful serpents given her overnight by her lord, the great Siva himself. The peacock's master was delighted, describing the necklace as similar to Vishnu's lotus garland. That name—Vishnu—reminded Parvati, she said, of her last night's adventure forgotten in the pleasure of seeing her son, but the fact was that Suralakshmi had been with her that evening, brought up by Vijaya, adding that her daughter was reluctant to come for fear of Indra who was a jealous husband and had of late been acting as a reckless fool.

Reis and Rayyet, August 15, 1885.

[THIRD NOTICE.]

Among many instances of Indra's ill treatment, Suralakshmi mentioned that on one occasion Bharat the Bard, having written a play *Sachi Parinaya* (or the Marriage of Sachi), Indra desired to have it acted at court by the ladies. She was pressed to take the part of the heroine. It was with great reluctance that she consented. In the course of acting. when the portraits of all the gods came to be shown her and she was called upon to say whom she would have for her lord, she by the mere slip answered "*Upendra*" (Vishnu) instead of "*Mahendra*" (or Indra the Great), as in the author. This so enraged Indra that he seized her by the hair and flung her away, to her lasting humiliation. Now Indra (continued Parvati, addressing her son, as before) was, at that very time, provoking a war with Krishna about a flower however rare. She knew Indra was jealous of the Parijat. He had before refused it to Mahadeva who wanted it for herself (Parvati). Stung by that disappointment, she had now made a jungle of Parijat plants, as you may see. So he had better go and dissuade Indra from war and persuade him to quietly deliver the flower to Krishna. Let him go and frighten Indra out of his war like views by representing to him the consequences. Let him go as from Krishna himself, not as Kartikeya her blessing will enable him to assume any shape. Kartik then and thence left for the heaven of Indra. Leaving his pea-cock at a distance behind, he presented himself in the guise of the feathered biped, Garuda, as Krishna's

envoy and pronounced an eloge on the glory and power and courage and prowess of Krishna. Instead of terrifying, the speech irritated and, indeed, exasperated Indra, who said he had already heard enough of that strain from Narad, and told Garuda that he defied their principal, whom, at the same time, he heartily abused. Garuda, therefore, informed him that Krishna was ready, and, indeed, come for war as far as Sumeru, and Indra should meet him there With this the strife-stirring messenger of peace left and the canto closes with Kartikeya waiting for an opportunity to report to Krishna.

The XIth canto opens with a description of the beauty of Sumeru as Krishna and Arjuna together surveyed it Among the most notable phenomena was the simultaneousness of the six seasons, which gives the poet an opportunity for describing them all. This part of the work is a masterpiece of technical art. The whole canto is in *jamak alankar*. The greatest skill is shown as well as the utmost command of the language and all its resources. The verbal reduplication, the ever-recurring alliteration, does not result in obscurity or ruggedness at all. While the usual beauties of Sanskrit poesy are availed of with no stinted hand, simplicity and elegance combined is maintained throughout

Passing to the next canto, we find Vrihaspati, now returned to Heaven, engaged in Council with Indra whom he reproached for going to war on such a trifle. As befits his character as the Nestor of the gods, his

remonstrance develops into a lecture on political ethics, deprecating quarrel unless made under compulsion of absolute necessity. Indra would not hear of it. His younger, Kartikeya, had defied him and summoned him to war. What should he do now? There is but one answer for Honour to such a question. Impaled on the horns of a dilemma, Vrihaspati reluctantly assented to war Indra ordered his divine host to arms His spirited son, Jayanta, came and cried, why should the lord of gods who had destroyed Vitra the Demon, go to war against a low mortal of the house of Yadu? His son was equal to that matter. He asked leave to go himself and fight, extolling, according to the old practice, his own powers. Indra was pleased and encouraged. Assembling the gods, he remarked that Kartikeya, their generalissimo was not come, although repeatedly sent for. They must do without him and elect another leader. Vrihaspati guessing Indra wanted to put his son in command, came forward to make matters smooth by arguing that although there were many great heroes among them, yet none overflowed with courage and prowess like young Jayanta and ended by proposing him. The motion was received with acclamation and Jayanta was elected, in testimony whereof, the Lord of the Heaven fixed the sword of command to the waist of Jayanta. The ceremonial investiture (*abhiseka*) of Jayanta as General-in-Chief was an elaborate affair, a great pageant, which again calls forth the pictorial powers of the poet. Within the zenana, behold Sachi on the throne, Suralakshmi

dressing Sachi's hair, Pavana's wife *chamoring*, Upsaras playing and singing and dancing, Rags proving themselves in their proper persons. In this state Sachi caught the noise outside and asked Pavana's wife what it was about? When the other learnt that Jayanta was going, she became agitated, and said she heard and saw as it were the most dreadful phenomena of ruin. Sachi chid her, saying, she must be a poltroon. What was there in it to be afraid of? They were all manifestations of the power and glory of Indra Let her have a sword and she too would go to war. So she presented herself before (like Joan of Arc Indra, armed *cap-a-pie*. Seeing her, Jayanta fell at his mother's feet and asked her leave to go to war. She embraced him and kissing him, said—Son! the son who frees his country from its thorns, the mother of that son is *ratnagarbhá*—a glorious mother, indeed Go to war, but let me see you return wed to victory. Sachi then asked leave of her husband to accompany him Thus, says the poet, goes the lioness with the lion in his contest with the elephant. Indra expressed satisfaction as of a traveller in a parched country when he finds a river. But she need not. He was equal to the enterprise. Sachi became mute as an instrument whose strings were broken. As, however, she could not in his absence remain solitary in Heaven, she asked leave to go and stay at Brahmaloka. He gave it. Here comes a description of the system of the Universe, according to Hindu conceptions. Indra then marched at the head of his gods to Sumeru. They came to a halt in the

evening. At night Indra remembered Sachi, and thought he saw her standing on a peak like another peak.

Canto XIII carries us back to Krishna, and draws us nearer to the culminating action. Kartikeya hastens to report the result of his Garuda adventure. The intriguing god of war and recusant generalissimo of Indra (as Kartikeya was) did not care to gloss over what Indra had told him, nor to apprise him of the circumstances of his conference with him. As might be expected, Krishna fired at the report. The rage of Krishna, indeed, knew no bounds. The classical reader cannot fail to be reminded of the opening canto of the *Iliad* He ordered an immediate movement of troops to the field of battle. The march of Krishna, accompanied by his brother Balaram and by other chiefs, in their respective chariots and cars, is likened to the course of the sun in the centre of his system of planets. On the other hand, Indra with his military instinct, heard the hum of the advancing host with the bounding pulse of the serpent at the sound of the charmer's pipe. The Lord of Heaven was the very picture of the cobra, beguiled and wormed out of his retreat, raging with the full glory of expanded hood, swaying to right and left.—*Reis and Rayyet, August* 22, 1885.

Vasudeva Vijayam, revised and enlarged,
by Rama Natha Tarkaratna.

The Vasudeva Vijayam professes to be a Mahakavya. If a Mlechchha may presume to give an opinion,

Pandit Rama Natha Tarkaratna has succeeded admirably in catching the spirit of the compositions which go by the name of Mahakavya or Epics. The style of these poems is somewhat artificial, and perhaps a little too flowery for Western tastes But there seem to be indications that our author has dipped into European poetry. Some of the stanzas are certainly very beautiful, and the whole poem is carefully finished and polished The *timæ labor* has not been spared. The result is a work which, we cannot help thinking, must meet with the approval of the author's learned country-men.

The subject of the poem is the war between Krishna and Indra for the possession of the Parijata tree, which was produced by Krishna when, with the help of the Daityas, he churned the sea of milk, using the mountain Mandara as a churning stick. Narada, who is often represented in Indian poetry as loving to stir up strife, comes and represents to Krishna that Indra had acted wrongly in carrying off this tree which Krishna had been the main agent in producing (IInd Canto, stanza 20). He accordingly tries to induce Krishna to redemand the tree, and produces one marvellously fragrant flower from it, which he had obtained by propitiating Indra's gardeners For, as the Sage Narada states, in the most pathetic way, Indra, though entreated over and over again, had refused to give him a single flower However, Krishna is deaf to the suggestions of Narada. He observes, "Since I, the younger brother of Indra, am obedient to his orders, and very much attached and devoted to

him, when the blameless one shall be pleased with me, he will no doubt then of his own accord give me all." But Narada "the strife maker" is not so easily disposed of. He determines to work through female influence. He instigates a lady named Kalavati to deal with Satyabhama, one of the wives of Krishna. Kalavati informs her that Narada had brought the flower in order to present it to her, and that Krishna had snatched it away, and placed it in the hair of Rukmini, a rival wife. Satyabhama, or Satya, as she seems to be called by the poet, is irritated by the *spretæ injuria formæ*, and has an attack of "nerves." After sandal wood and the other remedies usually employed in these cases have failed, Krishna is sent for. He at last takes a mighty oath, "If I do not easily disperse the hosts of the gods, and conquer the monarch of the gods by the might of my valour, and bring back, O fair one, the Parijata tree, may you be, O lovely one, estranged from me as much as you please." Accordingly Krishna lays the matter before his council, and an ambassador is sent But Indra, the king of the gods, refuses to surrender the tree, and Krishna marches against him. After the army of Indra has been reduced to straits, Krishna and Indra meet in single combat, but just as Krishna is about to hurl his terrible discus, Brahma intervenes as a peace-maker.

Matters are arranged amicably. "Indra gave to the enemy of Madhu (Krishna) the Parijata-tree, the ornament of the city of the gods, that fulfils all the wishes of petitioners, as if it were his own manifested glory."

The principal charm of the book lies in its descriptions. That of Krishna's city of Dwaraka in the first book, and of the sunrise in the fifth, may be instanced. But Indian scenery, Indian vegetation, and the conditions of Indian life altogether are hardly intelligible to Europeans. European poets deal in roses and nightingales, and Hindu poets in lotuses and Brahmany ducks The moon befriends one kind of lotus, and the sun another. All these allusions are perfectly natural, but they make thorny the path of the translator.

We cannot take leave of Pandit Rama Natha Tarkaratna, without congratulating him on the skill with which he wields the ancient classical language of India. Probably few of our English pandits could, in these degenerate modern days, write a poem of equal length in Virgilian hexameters without leaving "Priscian a little scratched."—C. H. TAWNEY, in the *Imperial and Asiatic Quarterly Review and Oriental and Colonial Record.* January, 1895.

TRANSLATION FROM A REVIEW IN BHARATI.

Vasudeva Vijayam by Ram Nath Tarkaratna.

We had thought that the Sanskrit language was no longer an object of affection, and that, therefore, no books were published in it. But we are very happy to notice that there are persons still in India who are prepared to revive this almost dead language. * * * * * * * * * We thought that it was impossible to compose a great poem in a dead language, or if possible,

the poem would not be delightful to read. But upon reading "Vasudeva Vijayam" that erroneous impression has been removed The meaning is understood as soon as read, and the poem is sweet to the ear * * * * Nothing is wanting in this poem that should be introduced in a great poem. * * * * * * * * * * * * * The language of "Vasudeva Vijayam" is sweet and erspicuous.

It is true that in this poem many descriptions occur of modern objects, and many modern ideas also are to be seen, but in consequence of the language their modern character is concealed The pen of Tarkaratna has been as successful in the composition of the metre called *yamaka* (reduplication) that we have not seen its like since "Kalidasa," * * we have been highly pleased by reading his "Vasudeva Vijayam"

Varati, Ashara, 129? (B. S.)

TRANSLATION OF THE REVIEW THAT APPEARED IN THE "SARASVAT PATRIKA" OF DACCA

"Vasudeva Vijayam" by Ram Nath Tarkaratna second edition revised and enlarged.

We cannot say whether any great poem of a superior class has been composed in the Sanskrit language after the "Kiratarjuniya" of Bharavi, the "Çiçupala badha" of Magha, and the "Naishadha" of Sriharsa. Although the poem called "Vatti," in some places, is, in respect of poesy, very delightful, yet it is generally read as a Grammatical work. In "Raghabapandaviya"

the skill displayed in the way of *double entendre* is more applauded than its poetic excellence. The "Gita-Govinda" of Joyadeva Goswami cannot be reckoned among the great poem named above, for in some respects only can it be—regarded as possessing the requisites of a great poem, and, although for its descriptions of love, separation, and the thirst and torture of heart of the person separated, as also for the sweetness of its harmonious vocables, it is incomparable in the world, yet in consequence of its being a work of the Vaishnava sect, expressive of devotion, it is seemed to be reckoned as belonging to a different class. Although we may not be competent to judge as to whether "Vasudeva Vijayam" is or is not characterised by the gravity of import that forms the distinctive feature of Bharavi, the delightful grandeur of Magha, and the melody of vocables that belongs to "Naishadha" and that is as charming as the first expansion of youth (in woman), yet we can, without any hesitation, affirm that it is worthy of being appreciated as a delightful Great poem in every respect what is required in a Great poem according to the views of "Kâvyadarça" and "Sahitya-darpan" and other authoritative works on Rhetoric has been introduced into this work with Great poetic skill. Those pictures, again, of beauty, which could not, in consequence of the attributes of time, be displayed in the Great poems of former days, have all been displayed here, painted as if with the pencil of the old masters and in colors suited to those olden times. Verily, it is a matter of extraordinary glory for Bengal that a

Bengali of this age has acquired the right to sit with the poet's lyre in his hand, at the feet of the *Sanskrit* Goddess of speech, the original mother of the Bengali tongue. In consequence of the quick and slow notes of his lyre, and of the soft *Jhankara* of its chords, so delightfully the ear the deep and the sweet have mingled together The sweetness of his notes, always maintaining the sanctity of pure taste, has succeeded in pouring a stainless stream of gladness into the heart of the hearer. This great poem is divided into 18 cantos, none of which is very long. Its hero is the foremost of Beings, *Krishna* The counter is Indra the lord of the celestials The subject is the seizure and appropriation of the (celestial flower plant) PARIJATA. The story is certainly very old, and every boy and girl of our country has heard of it. But as unrefined and ancient gold dug out of the mine, falling into the hands of the skilled workman and woven with diamonds and lapislazul and diverse other gems, assumes an entirely new aspect and new beauty, even so this old story of the seizure of the PARIJATA, falling into the hands of this new poet of splendid imagination, has been decorated in every respect with new beauty and blazes forthwith fresh effulgence. The style, the sweetness, the perspicuity and the diverse other merits of "Vasudeva Vijayam" are truly indicative of extraordinary powers The descriptions, in many places, are becoming of a Great poet. The similies almost everywhere are delightful and sometimes charming. We hope that this new Great poem

like the well known ancient poems of India, will soon be familiar to every person in Bengal possessed of a feeling heart and conversant with Sanskrit, and that the poet, obtaining a triumphal garland of stainless fame, will be loved and honoured as one of the best sons of India. Many persons believe, and it is, we think, the common opinion, that the Sanskrit tongue resembles the skeletons of prehistoric animals buried deep beneath the infinite strata of the Himalayas, and that it is only an object of antiquarian interest and that there is no possibility of its revival. But the great poet Ram Nath, in his delightful poem, has shewn such puissance, unseen before, of his re-vivifying MAN TRAS, that we can with inexpressible delight say that the language of Vyasa's and Valmiki's, of Kalidasa's and Bhababhuti's heart cannot die. SARASVAT PATRA, 10th Magh 1298 (B. S.)

THE TIMES OF INDIA,

June 13, 1891.

Literary affairs in India.

——:o:——

* * * * * * *

* * There are poems, there are plays, there are philosophical treatises, all composed in such correct Sanskrit that they might easily be passed off as the productions of the classical age of Indian literature. A poem by Ramanatha, "The Triumph of Vasudeva,"

has just appeared in a second edition, which shows that the taste even for highly elaborate poetry is not yet extinct * * * * *

TRIUMPH OF VASUDEVA.

*A Review of Pandit Ram Nath Tarkaratna's * "Vasudeva Vijayam" in the Revue Critique, 13th May, 1895 By M A. Barth.*

(*Translated especially for Reis and Rayyet.*)

The correct way to present to the reader the poem of Pandit Ramnath Tarkaratna will be to give an analysis of it.

I Vasudeva Krishna reigns over the Yadavas(1-19) at Dvaravati (20-58), surrounded by his queens, among whom shines Rukmini and the new favourite, Satyabhama (59-62) To see the latter, Narada descends from heaven (63-68) He is received by Krishna and Rukmini (69 87)

II Praise of Krishna by Narada, who presents to Krishna a Parijat flower, from the wonderful tree in the garden of Indra, who keeps it with jealous care, when, justly, the tree ought to belong to Krishna (1-35). Krishna accepts the flower and makes it over to Rukmini, but he declines to reclaim the tree (36-42) Narada, annoyed, goes away, but before going to Siva, he proceeds to find Kalavati, the nurse of Satyabhama (43 47). Kalavati, faithful to the instructions received

---

* The first edition, the date of which I do not know, contained only 16 cantos.

by her, gives a false account of the incident to Satyabhama: it was to her that the flower had been intended to be given by Narada but that Krishna had forcibly taken it away in order to present it to Rukmini (48-73).

III. Lamentations of Satyabhama; she wishes to die (1 20); Kalavati tries to console her, and promises that she shall have her revenge (21-41). Despondency of Satyabhama, which her companions endeavour in vain to relieve (42 68)

IV. On being informed of all this, Krishna goes to her. The perfume of the Parijat flower, with which he has been impregnated, revives her (1-30). Krishna tenderly questions her as to the cause of her distress. Satyabhama conceals it, but one of her friends reveals it (31-55). Krishna promises to bring the Parijat flower to her (56-63) Night descends upon the reconciled pair (64-73).

V. Morning hymn of the Vaitaliks: awakening of Krishna, and Satyabhama's toilet. Morning exercises and charities of Krishna (1-25). Council of ministers Krishna consults them how to obtain the Parijat (26-34) Gada, his younger brother, does not see any other way but one, war, which will be mere play (35 56). The son of Satyaka is for the employment of diplomacy (*niti*), and amicable means (57-81). Krishna agrees with him. He would send an ambassador (82-83).

VI. Krishna invokes Narada, who immediately makes his appearance with his usual companion, Parvata (1-9) Krishna charges him to carry his

message to Indra ; at first to ask amicably for the Parijat ; in case of refusal, to reply by a declaration of war (10-47). Narada, who is sure of a quarrel, accepts the mission, but he foresees a refusal, and advises Krishna to prepare his army (48-55). Departure of Narada and Parvata ; their journey to the Himalaya (56-68).

VII. Description of the Himalaya (1 57). After having crossed it, the messengers arrive at Amaravati, the capital of Indra (52 63). Narada delivers his message, but immediately follows up the demand with a threat (64 76 Anger and refusal of Indra. Narada, all joyous, returns and makes his report to Krishna (77-89).

VIII. Krishna assembles his army, and gets on his chariot of war with Satyabhama, (1-19). March of the army, to which Arjuna and many other kings join themselves (20 63).

IX. The army beholds Mount Meru (1-21), traverses the sources of Ganga (22 43) and encamps on Mount Meru (44-58) Setting of the sun and rising of the moon (58-78).

X. Sun-rise on Kailasa (1-15). Awakening of Devi ; Kumara comes to salute his mother (16-24). Devi informs him of the plans and of the near approach of Krishna. She had caused Lakhsmi, the goddess of Fortune to come to her from Indra's heaven by a message sent through her follower Vijayá. Lakshmi told Devi of the persecutions she had suffered at the hands of Indra for her attachment to Vishnu. Devi

herself has a wish to revenge herself for the previous contemptuous treatment of her by Indra, as Indra had refused the Parijat to her likewise, and she would like to see him humiliated With this object she sends to him her son Kumara (25-55). Kumara disguised under the form of Vishakha and giving himself out as a messenger of Krishna, demands the Parijat in arrogant words, —which makes a struggle inevitable (56 80). Anger and refusal of Indra ; Kumara threatens Indra and retires (81-116).

XI. Krishna beholds Meru (1 11) Arjuna describes it to him (12 68).

XII. Indra consults his *guru* Brihaspati, who blames his pride and advises him to give up the tree (1-17) Anger and refusal of Indra (18-35). Jayanta, the son of Indra, drops in and promises victory (36 46). Indra defies Kumara the god of war, and the General of his armies. On the advice of Brihaspati he consecrates Jayanta as the Generalissimo of the Devas (47-62). Sachi, the consort of Indra sees the ceremony and the spectacle from the top of her palace ; her companions, the goddesses, inform her of what is going on, and are alarmed at sinister presages (63-77) Sachi tranquillizes them. Is not Indra invincible ? She goes down, embraces her son, encourages him and Indra, and declares her intention to combat by their side. Indra conjures her to renounce her intention. She obeys, and proceeds, beyond the region of the stars, to Brahman (76-116). Description and march of the army of the Devas towards Meru. Night comes on (117-148).

XIII. Informed by Garuḍa of the approach of the the enemy, Krishna gives the alarm to the army of the Yadavas (1 12). Indra harangues the Devas; he has done all in his power to prevent a conflict: to day also he had declared to Garuda that he was quite willing to give up the Parijat, but that Krishna must consent to ask it from him with the humility which becomes a younger brother. At present there is no alternative but to fight for the good cause. He despatches Vayu, the god of Wind, as his scout (13 78).

XIV The battle commences (1 24) The exploits of Agni, of Yama, of Varuna, of Vayu, of Kubera, of Jayanta, of Balarama, of Arjuna, of Gada of Satyaki, of Pradyumna (25-40). Jayanta triumphs over Pradyumna. but the army of the Devas begins to give way (41-67).

XV Indra hastens to help. Krishna and Balarama rush to meet him (1-24). Indra flings back Balarama; but powerless against Krishna he prepares to hurl his *vajra,* thunder; Krishna, on his part, gets ready to unloose his disc, the *Chakra.* when Brahman intervenes 25 52) Brahman's hymn to Krishna-Vishnu, the Supreme Being: May Krishna pardon! and Krishna pardons and lowers the Chakra (53-63).

XVI. After renewed exchange of compliments and peaceful words, Brahman disappears. Krishna offers unconditional peace (1-16). Brihaspati accepts it in the name of Indra and invites Krishna and the Yadavas to Amaravati to ratify it. Krishna accepts the invitation (17-33). Jayanta remains implacable.

But Indra who had remained silent, feels his pride gradually going down. At last he gives himself up to the joy of reconciliation : he re-animates the dead, and after having ordered Visvakarman, the architect of the gods to make in his capital every preparation for the reception, he mounts his chariot and proceeds there himself, with Krishna, Satyabhama, and the armies of of the Devas and Yadavas (34-41). Reception at Amaravati (4.-73).

XVII. The next day, Krishna and Satyabhama, Indra and Sachi, the Yadavas and Devas, with Visvakarman as their guide, go out to admire the grand exhibition (Pradarçani) of all the wonders of art and industry which Indra had, by his architect, organised in honour of his guests (1-108).

XVIII. After having enjoyed for many days the splendid hospitality of the king of heaven, the Yadavas take their leave. Each of the gods gives them the most precious article he has. Indra himself gives the Parijata about which nothing had been mentioned by him since the reconciliation Krishna aud Satyabhama mount the celestial chariot of Indra, which was driven by Matali (1-27). Return from the skies to Dvaravati. Krishna points out to Satyabhama the different regions of the Earth over which they pass in their aerial journey (28-100). Triumphal reception, and the planting of the Parijat in Dvaravati (101-113). Signature of the poet*. (114-118).

* The author informs us that he was born in Santipur (district Nadia, Bengal) of a respectable Bràhman family, *gotra* Bharad-

The above analysis is only a summary. I believe, however, that it faithfully reproduces not only the frame work of the poem, but also all the springs and essential motives of action, so that it will be easy for the reader, should he wish to refer to other works where the same episode is treated,* to determine whether the subject in its entirety has lost or gained under the hand of Pandit Ramnath Tarkaratna. But I ought, at the same time, to add that such comparison will hardly be equitable. The entire design, the plan, even the subject, are of the least importance here. By themselves they are of small import; they are simple themes, they are opportunities more or less favourable. The value lies in the elaboration of the details. And this the Pandit has done with extreme care and brilliancy. He has shown real qualities of observation and inventive faculty in the additions made, of an intelligence which is at once supple and keen, skilful in allusions and in catching the subtle harmony of things; of an imagination frequently accurate and always ingenious to cause a metaphor to flash out, to dress and colour the comparisons, to be lavish as regards the *alankaras*, those ornaments which, according to Hindu doctrine, are the very

---

waja. His father, Kalidasa Kavi, (or is the name nothing but a metaphor?)—a poet like himself, was equally versed in the Smriti, in the doctrine of the Tantras, in the Nyaya, in the Mimansa and in the Sankhya, and had merited the surname of Vidyabagiça. He himself had likewise composed his poem in the year 1805 Saka 1882 A. D., and in it pays his homage to a patron or a master by the name of Sib Chandra.

* For instance, Harivansa, 122-133; Vishnu Purana, V 30, 31, to speak only of such as are accessible in translation.

soul of poesy. He likewise knows well to clothe the whole with the rich and flowery diction of the Maha-kavya, the resources for which he posseses in a high degree, and to put into masterly metrical forms.* Indian criticism, therefore, has given the most flattering reception to his "Triumph of Vásudeva." It has not considered the work unworthy of being placed side by side with the best works of the classical period ; he has even been, in this connection, styled Kalidasa. This was probably the name or the surname of the father of the Pandit. He has himself placed his work under the auspices of a stanza of the "Malavikagnimtra," and the return from the skies to Dvaravati, in the 18th canto, is an amplification of a well-known scene in Sakuntala.† I doubt, however, of his having specially received his inspiration from Kalidasa. Anyhow, he would have remained far behind his model in relative sobriety and in delicacy of taste. His diction, strained to exaggeration, surcharged and with long compounds, is full of assonance, alliterations, and play upon words, which, in spite of his cleverness, are made at the expense of the language, which, though remaining materially correct, loses its idiomatic vigour.‡ If there has been

* There are not less than 19 kinds of metres used in this poem.

† Other pieces, where one can see an imitation of Kalidasa, are less characteristic for instance, certain descriptions. These have their place marked out before hand in every Mahakavya.

‡ The author seems to think that every expression, (derivative, and, above all, compound) which is grammatically allowable, is, for this reason, justifiable. Has he good authority for using only *Nandana* in the sense of "son" (XII 53), or for *Sahásya*,

any imitation of the works of Kalidasa, it has been chiefly of the Nalodaya. But he has done it with incontesitble dilettantism. India, however, easily pardons this. She has for a long time been in the habit of confounding together the pleasure of perusal of the works of the poets and of guessing enigmas!

Per contra, to the European reader these are grave defects. Whatever he may do, how willingly soever he may endeavour to place himself in a Hindu point of view, he will be sure to feel painfully the artificial and unpleasantly impersonal nature of poetry. He may, perhaps, think that all modern Mahakavyas must, of necessity, be imitation, and that a large number of old models are the same. These latter, however, he will agree to read, because they are ancient documents, but he will with difficulty resign himself to knock his head against imitations where this quality is wanting. These fatal conditions do not depend so much on the law of style, which is not so terse as to lose its elasticity, nor so vigorous as the preceeding, which a daring spirit can pass over, as on the language itself, which ties down thoughts to used forms and imposes a common bond. Nowhere is the workman subjected by the instrument with which he works to such a heavy bondage, for

Sahasa (II—44)? *Giri* and *aavi* are synonyms of *Parvata*: are they still synonyms when Párvata is a proper name (VII. 39, 53, 64)? I note down here a few errors not included in the errata:—I, 9*a*, omit the *Visarga*; 19*d*, read *Vinidram*; V. 73*c*, *bilánta*—; what is the use of sá vasasyayá, VI. 33*d*? ;VIII, 19, read *navábbra* and *uparyupari*; XII. 96, *snehaib*; 13 29*d*, *sátantrya*. The feeble cœsuras are too frequent, for example, VII. 72*a*; XVIII, 24*a*; 33*c*, 54*c*.

the instrument here is a dead language, which, in the state in which it has to be used, has never been a living one. The unlimited richness of its vocabulary and the poverty of its syntax reduce poetical work to the construction of epithets ; the propositions, in their turn, juxtapose themselves without being subject to each other ; in lieu of periods we have stanzas independent one of another. The result is a kind of patch work, in which everything is on the same plan and of the same value,—a discourse not woven together and without any perspective. No doubt, the language is excellent when sentences have to be brought out, and when images and comparisons have to be fashioned, and, in this respect, there are in the poem of Pandit Tarkaratna a whole assortment of delicately worked gems. It also lends itself admirably to descriptions so long as the object is simple or when the synthesis can be made easily ; the picture, for instance, of the approach of night, at the end of the 4th canto, is very very beautiful. * * * * *
The equivocal character of Narada cannot be grasped unless one has come across him elsewhere,—we cannot gather it from the text ; and it is not less difficult to find in the 10th canto the motives of action of Devi and Kumara.* Anyhow, the solution of this enigmatical narrative appears to be placed, and, as it were smothered in the folds of some long epithet, where there is every chance of not discovering it in the

* Though the author uses here the most free metre of the sloka.

midst of this confusion *which is nothing but a sea of* epithets.

The Pandits who, from time immemorial, are addicted to the use of high rhetoric are not mere dilettantes. They always have, as a professional occupation (one or more of the Shastras) certain rules of which the Sanskrit language is the organ. As, of old, amongst us, all literary men, whatever might be their specialities, deemed it an honour to make their essay in Latin verses, so it is—that to confirm their reputation for learning, they (the Pandits) compose poems which are, in reality, as much works of science as of imagination. The Pandit Tarkaratna is no exception to this rule. Santipur, his native village, is one of the centres of Vishnuism and Brahmanical culture in Bengal, and we have seen above that the study of many Shastras was hereditary in his family. He himself is now editing, in the *Bibliotheca Indica*, the *Sri Bháshya*—the commentary of Ramanuja on the Vedanta Sutras,—and he is the author of two original works on these very Sutras. As a jurist, versed in the Smriti, he took a prominent part in the controversy occasioned by the Age of Consent Bill, the recent Act by which the Anglo-Indian Government tried to remedy the most crying evil of early marriage ; and by his intervention in favour of the Bill he exposed himself to the malice of orthodox fanaticism. Lastly, for many years, he did the major portion of the work of numbering and classifying the Sanskrit manuscripts of Bengal, conducted by the late Rajendralala Mitra, and it is, in a great measure,

3

owing to his long and laborious researches that the volumes of the *Notices*, published under the auspices of the Asiatic Society of Calcutta, have become the most useful, one may say the only useful work of its kind executed in India by natives of the country. * * * My sole object in describing this multifarious activity has been to show that the Pandit has not departed from the traditions of his fathers. "He has not blackened before them the face of Saraswati," and he has remained faithful also to this tradition in composing his "Triumph of Vásudeva" In this last act of fidelity he has a double merit. In former times the profession of the poet not only brought him honour but gold also. The Rajas had open hands to pay for a dedication. Now-a-days, those that have retained a shadow of power, have their Budget supervised by a British Resident ; those that have sunk into private life, employ, no doubt, their funds in a more useful way, although it may be only as shareholders. There is no dedication at the commencement of the "Triumph of Vásudeva." The profession does not any longer pay, notwithstanding the renewed favour now being enjoyed by Sanskrit studies in India. These studies are now pursued on other lines, and it is easy to foresee that authors of Mahakavyas will be rare in the future. All the more reason why they should make haste, who are curious to see how literary forms survive, and how some new elements may permeate the most petrified of these forms.*

A BARTH

* There are specimens of this kind,—a very small number in

CALCUTTA.
18th December, 1890.

DEAR SIR,

I am much obliged to you for your kind present of Basudev Vijaya.

Yesterday I had some leisure, and I read a few pages of it.

I like the style very much. But I do not pretend to be an authority on Sanskrit style.

It is, at any rate, clear and intelligible, as you wished to make it.

I hope to continue the perusal of the work, as I think I now see a prospect of leisure.

Yours truly,
C. H. TAWNEY.

To

Pandit Ramnath Tarkaratna.

OFFICE OF THE DIRECTOR OF PUBLIC INSTRUCTION,
Darjeeling, the 12th August, 1895.

DEAR SIR,

I have read with interest the translation of M. Barth's review of your Vasudeva Vijayam. M. Barth

---

Vásudeva Vijayam ; but the permeation is in so strong a dose, that it looks incongruous ; for example, the sort of hymn to liberty, to independence, and to union, which Indra recites in canto XIII, and the universal exhibition in Amaravati. Here is seen new wine put into old bottles. One can, for once in a way, conceive of a Mahakavya having for its theme the Electric Telegraph ; it will not be more modern for that.

is an eminent scholar, and the notice, in a journal of such standing as the *Revue Critique*, must be very gratifying to you. He pays a high tribute to your scholarship, which no one I believe has ever contested.

Yours faithfully,
A. CROFT.

Pandit Ramnath Tarkaratna.

From
SHASTRI HARI CHARAN GANGOPADHYAYA, M.A., B L.,
Senior Professor of Sanskrit, Ripon College, Calcutta.

MY DEAR SIR,

Your "*Vasudeva Vijayam*" extorts admiration even from the most severe critics. The command displayed in the poem over the tongue of the Rishis, and the power of painting nature and of depicting the sentiments of the human heart, are really astonishing. In reading the work one cannot but feel the while that one is communing with a Sanskrit poet of Mediœval India. But for the references to the steam-engine, the electric wire, the exhibition of industrial arts and products &c., which prove it as a production of our own times, one would not be far wrong in ascribing its authorship to a classical poet of the type of Mágha, if not of some one of superior reputation.

Praying the All-merciful to grant you a long life devoted to the worship of the Sanskrit muse.

CALCUTTA,
January 24th, 1899.

I remain,
Yours obediently,
HARI CHARAN GANGULI.

7, Norham Gardens
OXFORD,
6th August, 1891.

DEAR SIR,

You are quite right in complaining of my not having acknowledged your kind gift. But the fact is I have been far from well and quite unable to answer all the letters addressed to me. As to your Vasudeva Vijaya, I had only just time to look at it. Before I could find time to read, a friend of mine a Sanskrit scholar, borrowed it, and has only just returned it to me. I congratulate you on being able to do what you have done. You know that this is quite beyond the powers of any Sanskrit scholar in Europe. We are glad if we can understand Sanskrit. We never attempt to write it

Accept my best thanks for your kind present and please forgive my apparent negligence.

Yours very truly,
F. MAX'MULLER

Paris, 9th May, 1897.

DEAR SIR,

Receive, I pray, my best thanks for your Aryálahari, which reached me safely together with your kind letter. According to the enclosed intimation, I have given one of the three copies to my friend, M Emile Senart, my fellow of the *Institute de France* and one of our most distinguished Sanskrit Scholars Another copy I shall present in your name to the *Academie des Inscriptions et Belles-letters*, at one of its next meetings. So far I have read your book, I was very delighted in noting how felicitously you have often succeeded in moulding new ideas and feelings to the old forms of the *Subhdshita.* In such a matter, the danger is on the one hand to run into subtilities, and on the other to strain to the utmost the springs of language. The very wealth of Sanskrit *anekárthas* hides a plenty of traps. On that account your Aryás are sometimes very hard reading. As for instance, have you good authority for *Karavadana* to mean 'finger's end' ?

Dear Sir,
Yours very truly,
A. BARTH.

SANSKRIT COLLEGE, BENARES,
30th January, 1891.

DEAR SIR,

I hasten to thank you for your kind present of a copy of your poem the *Vasudeva Vijayam*, which please excuse me for not having acknowledged earlier. I have not had time to go through the work ; but I like what I have read of it. The style is certainly good.

Yours truly,
ALLEN VENIS.

Pandit Ramnath Tarkaratna

PANDIT KISARI MOHAN GANGULI, B. L.—English Translator of the Mahábhárata and Charaka-Samhita, Literary pensioner &c. &c. writes as follows :—

23/2, RAJA RAJENDRA MULLICK'S STREET,
Calcutta, January 28th, 1903.

I have read Pandit Ram Nath Tarkaratna's "Vasudeva Vijayam" with great delight. The story is the old Pauranic one of Krishna's victory over Indra in the battle that followed the latter's refusal to give the former the flower-plant called "Parijata" which grew only in the celestial gardens of Nandana and which Krishna was desirous of rearing in his gardens at Dwárávati. There are altogether Eighteen Cantos.

The author's command over the Sanskrit tongue is most remarkable. There are few persons who, if the poem were placed in their hands without the title page, would not mistake it for a production belonging to the medicœval age of Sanskrit literature.

The author's "Viláp Lahari" is a fine threnody that will commend itself to readers of taste.

His "Aryá Lahari" also betrays poetical power of no mean order.

সংস্কৃতচন্দ্রিকা। ১৮০৬ শক অগ্রহায়ণস্য।

"বাসুদেববিজয়ম্"—জয়দেবপ্রভৃতেঃ পরমত্র মহাকাব্যং খণ্ডকাব্যং বা নির্ম্মায় "কবি" ইতি নাম কেঽপি জগৃহুরিতি কিম্বদন্ত্যাপি নাস্মাভিঃ শ্রূয়তে। অদ্য পুনঃ প্রাপ্তস্য বাসুদেববিজয়স্য রচয়িতারং শান্তিপুরনিবাসিনং শ্রীরামনাথ তর্করত্নং বিলোকয়ামঃ। যদত্র সংস্কৃতকবয়ো বিদ্যন্ত ইতি বার্ত্তাপি আনন্দকরী তত্র সুতরামেব সুললিতপদন্যাসসানুপ্রাসরসবিশদিতং শিথিলবিলাসিত সুসভ্য যুবকদেহমিব পরিমিতেনাবশ্যকীয়েন চালঙ্কারেণ সমলঙ্কৃতং কাব্যমিদমবেক্ষমাণানামানন্দসন্দোহঃ হৃদয়কন্দরমাপ্লাবয়েত। অত্র যদ্যপি মাঘশ্রীহর্ষাদেরাহৃতা ভাববিন্দবো বিলোক্যেরন্ কিন্তু তথাপি বিন্যাসকৌশলেন নবীভূতত্বাৎ নান্তরীযকন্যায়তোঽপি তদুপস্থিতসম্ভবপরত্বাচ্চাস্য রচয়িতুর্ভাবাপহারদুষ্টি র্ন জাত্বনুষ্ঠীয়তে, কিন্তু স্বকপোলকল্পিতচিত্রকর্ম্মঠঃ কবিরসৌ । । আশাস্মহে কাব্যমেতৎ দেশগৌরবাঙ্কুর ইতি সর্ব্বৈঃ সেব্যেত। অত্র ত[illegible]কয়স্তঃ শ্লোকা উদ্ধ্রিয়ন্তে।

×	×	×	×	.ম । ১১
×	×	×	× ॥	১ম । ২১
×	×	×	× ॥	১ম । ২২
×	×	×	×	৬ষ্ঠ । ১
×	×	×	×	৭ম । ৩
×	×	×	× ॥	৯ম । ৪৬
×	×	×	× ।	১১শ । ৬৩
×	×	×	× ॥	১১শ । ৬৮
×	×	×	× ॥	১২শ । ৩৬
×	×	×	× ॥	১৩শ । ৩৫

প্রায়ঃ সর্ব্বা এব কবিতাঃ শব্দালঙ্কারভূয়িষ্ঠাঃ কাশ্চিদর্থালঙ্কৃতা অপি সর্ব্বা উদ্ধর্ত্তুং ক্ষুদ্রপত্রিকয়া ন শক্যন্তে।

রংপুরদিক্‌প্রকাশ।

১২৯২ সাল। ৫ই ভাদ্র।

ইদন্তু বাসুদেববিজয়ং নাম মহাকাব্যং শান্তিপুরনিবাসিনা শ্রীমতা রামনাথ তর্করত্নেন বিরচিতমুপহারীকৃতমপ্যস্মাসু। অস্মিন্ হি মহা কাব্যে বাসুদেব এব ধীরোদাত্তো নায়কঃ সত্যভামা চ নায়িকা। ত্রিলোক বিশ্রুতং নাম পারিজাতহরণং কাব্যত্বেনৈব কবিনা সংগৃহীতমিতি। সম্প্রতি হি মৃতভাষেয়মিতি কৃত্বা নচ কৈরপি সংস্কৃতভাষাঃ সমাদ্রিয়ন্তে সমালোচ্যন্তে চ। অতঃ খলু জীবন্ত্যপি বেয়ং মৃতোপমেতি। সেয়মিদানীং জরতী প্রায়ো নৈব সূতেঽপত্যানি। প্রসূতে চেৎ কদাচিৎ কৃচ্ছ্রেণৈব কিমপ্যেকমপত্যং বা তদপ্যস্যাঃ পূর্ব্ববন্নানুভূয়েত। বার্দ্ধক্যাদ্রজো-বৈকল্যাচ্চ প্রত্যুত নিস্তেজস্কমিব তদপি প্রতিভাতীতি। ইদন্তু বাসুদেব বিজয়ং কাব্যং তস্যা এবাপত্যমপি পূর্ব্বানেব ভ্রাতৄননুগচ্ছতি। দৃশ্যন্তে চাস্মিন্ সোদরাণাং সৌসাদৃশ্যানি গুণবত্তাশ্চ। *

ধাবন্ পদ্মপলাশপাটলবনং ভৃঙ্গোঽয়মঙ্গশ্রমৈ
রেকং চক্রমিদং বনে মধুলিহামাস্বাদনান্নির্ম্মমে।
সর্ব্বে তত্র নিমন্ত্রিতা বয়মমী তেষাং তদাস্বাদনাৎ
চিত্রং চারুরসৈর্নবৈর্নবমিতৈ র্জিহ্বা মমাপ্লাবিতা॥ ১।

সংক্ষেপাশ্চ সুবিস্তৃতাঃ ক্বচিদপিচ্ছন্দো ন ভঙ্গং গতং
স্পষ্টঃ কাপি পদে পদে সুললিতোঽলঙ্কারপাতধ্বনিঃ।
পূর্ব্বেষামপি নাত্র ভাবহরণং প্রায়ঃ কবীনাং কৃতং.
জাতং কাব্যমহো পুরাকৃতমিব শ্রোত্রেঽধুনা প্রীতিদম্॥ ২।

কাব্যে নব্যকবেরমুত্র রসবদ্ভাবার্থসন্দীপিতা
দৃশ্যন্তে সরলাশ্চ শব্দরচনাঃ সালঙ্কৃতাঃ সদ্‌গুণাঃ।

নানাবস্তুসমন্বিতং তদুদিতং কাব্যং নবং মানবং
কর্ত্তুঃ সম্প্রতি বাসুদেববিজয়ং কুর্য্যাদ্‌যশঃ সঞ্চিতম্ ॥ ৩।

শ্রীশ্রীশ্বর শর্ম্মণঃ।
শ্রীগোবিন্দমোহন রায়স্য।
রঙ্গপুর, কাকিনীয়া।

বাসুদেববিজয়ম্—শ্রীরামনাথ তর্করত্নেন প্রণীতম্। অন্তরান্তরা পরিবর্ত্ত্য পরিবর্দ্ধ্য চ পুনঃ সংস্কৃতম্।

অস্মিন্ খলু * * * সময়ে সংস্কৃতভাষারচিতাভিনবমহাকাব্যা-বির্ভাবমবলোক্য স্ফুরিতিতরামতিভূমিগতেনানন্দরসেনাপ্লুতং মাদৃশাং সংস্কৃতোপজীবিনাং হৃদয়মিতি, সমর্হতি চ তাদৃশকাব্যনির্ম্মাতা * * * নিবন্ধনাগণ্যধন্যবাদান্ সহৃদয়েভ্য ইতি চাস্য প্রথমসংস্করণাবসরে প্রমুক্তকণ্ঠমাভাষিতমস্মাভির্যথাশক্ত্যালোচিতাশ্চ তদানীমশেষতো গুণদোষা হেতস্য। কিঞ্চাচিরপুনঃসংস্করণমেবৈতৎ প্রতি জনসাধারণাসাধারণসমাদর-মভিসূচয়তি। সর্ব্বমেবাস্মৎকৃত প্রশংসাবচনং পুনরুক্তদোষমাবহেদিতি।

বিদ্যোদয়ঃ, আষাঢ়, ১২৯৮।

বাসুদেববিজয়। রামনাথ তর্করত্ন প্রণীত, মূল্য ২৲ টাকা।

আমরা বাসুদেববিজয় নামক একখানি (সংস্কৃত) মহাকাব্য উপহার পাইয়াছি। মনে হইয়াছিল মৃত ভাষায় মহাকাব্য রচনা অসম্ভব, সম্ভব হইলেও সুপাঠ্য হইবে না, কিন্তু বাসুদেববিজয় পাঠে আমাদের সে ভ্রম দূর হইয়াছে। পাঠমাত্রেই অর্থপ্রতীতি হয় এবং ইহা শ্রুতিমধুর। মহাকাব্যে যে সমস্ত বিষয়ের অবতারণা করিতে হয় ইহাতে তাহার অসদ্ভাব নাই।

এখনকার দিনে ভাষাগত প্রাচীন রীতি রক্ষা করিয়া কেহ যে এত বড় একখানি কাব্য লিখিবেন ইহা আমাদের বোধ ছিল না। সে বিষয়ে তর্করত্ন কৃতকার্য্য হইয়াছেন। বাসুদেববিজয়ের ভাষা মধুর ও প্রাঞ্জল। ইহাতে অনেক আধুনিক বিষয়ের বর্ণনা ও আধুনিক ভাব দেখিতে পাওয়া যায় সত্য, কিন্তু ভাষার গুণে তাহা কিছুতেই আধুনিক বলিয়া বোধ হয় না। তর্করত্নের লেখনী যমকরচনায় যেরূপ কৃতকার্য্য হইয়াছে আমরা মহাকবি কালিদাসের পর এরূপ আর দেখিতে পাই না।

ভারতী, আষাঢ়, ১২৯২।

বাসুদেববিজয়। ইহা শ্রীযুক্ত রামনাথ তর্করত্ন প্রণীত সংস্কৃত কাব্য, দ্বিতীয় সংস্করণ। উল্লিখিত কাব্যগ্রন্থ পাঠ করিয়া দেখিলাম তর্করত্নের রচণাশক্তি এবং শ্লোকের প্রতি পংক্তি আমাদিগকে প্রাচীন কাল স্মরণ করাইয়া দেয়। ইহাতে পূর্ব্বাপেক্ষা অনেক স্থল পরিবর্ত্তিত ও পরিবর্দ্ধিত করা হইয়াছে। ভাষা সুমার্জ্জিত প্রাঞ্জল ও মধুর। এরূপ যমক রচনা অধুনা সম্ভবে না। স্থানে স্থানে বীরের উদ্দীপক বাক্যে দুর্ব্বলেরও শোণিত উষ্ণ হইয়া উঠে। আমরা প্রদর্শনী পাঠ করিয়া বড়ই প্রীত হইলাম। বুঝিলাম আধুনিক ভাবগুলিকে এরূপ প্রাচীন প্রণালীতে গ্রথিত করিতে এক তর্করত্নই সমর্থ। যাহারা সংস্কৃতজ্ঞ, কাব্যপাঠে যাহাদের কৌতুহল আছে তাঁহারা অন্তত একবার এই গ্রন্থখানি পাঠ করুন ইহাতে মোহিত হইবার অনেক স্থল পাইবেন।

তত্ত্ববোধিনী পত্রিকা, অগ্রহায়ণ, ১৮১২।

বাসুদেববিজয়ম্।

শ্রীরামনাথ তর্করত্নেন প্রণীতম্।

অস্তুনাস্তুনা পরিবর্ত্তা, পরিবর্দ্ধা চ পুনঃ সংস্কৃতম্।

ভারবির কিরাতার্জ্জুনীয়, মাঘের শিশুপালবধ এবং শ্রীহর্ষের নৈষধের পর সংস্কৃতে আর একখানিও উচ্চ শ্রেণীর মহাকাব্য রচিত হইয়াছে কি না, তাহা আমরা বলিতে পারি না। ভট্টিকাব্য কোন কোন স্থলে কাব্যাংশে অতি রমণীয় বস্তু হইলেও, সাধারণতঃ উহা ব্যাকরণের পুস্তক বলিয়াই পঠিত হইয়া থাকে। রাঘবপাণ্ডবীয়ে কাব্যের রসোচ্ছ্বাস অপেক্ষা কবি-তার দ্ব্যর্থপ্রকটন কৌশলই সমধিক প্রশংসনীয়। জয়দেব গোস্বামীর গীতগোবিন্দও পূর্ব্বোক্ত মহাকাব্য-নিচয়ের সঙ্গে একসূত্রে গ্রথিত হয় না। কারণ, উহা কোন কোন অংশে মহাকাব্যের লক্ষণোপেত, এবং প্রেম, বিরহ ও বিরহীর হৃদয়নিহিত জ্বালা ও তৃষ্ণার বর্ণনায় ও সুললিত শব্দ যোজনার মাধুরীতে জগতে অতুল হইলেও বৈষ্ণবতন্ত্রের ভক্তিগ্রন্থ বলিয়াই অন্য শ্রেণীতে নিবেশিত দৃষ্ট হয়। আমাদিগের আজিকার আলোচ্য বাসুদেববিজয়ে ভারবির অর্থগাম্ভীর্য্য, মাঘের মনোহারিণী ঘটা এবং নৈষধের নবযৌবনস্ফুরিত পদলালিত্য আছে কি না, আমরা তাহার বিচার করিবার যোগ্য ব্যক্তি না হইলেও একথা নিঃসংশয়ে বলিতে পারি যে, ইহা সর্ব্বাংশে এবং সকল বিষয়েই এক খানি উপাদেয় মহাকাব্য বলিযা আদর পাইবার যোগ্য গ্রন্থ। কাব্যাদর্শ ও সাহিত্যদর্পণ প্রভৃতি প্রামাণিক অলঙ্কার গ্রন্থের মতানুসারে মহাকাব্যে যাহা কিছু চাই, তাহার সমুদয়ই ইহাতে অতি সুচারু কবিকৌশলে বিন্যস্ত হইয়াছে,—এবং সৌন্দর্য্যের যে সকল আলেখ্য প্রাচীন মহাকাব্যাদিতে কালধর্ম্মানুসারে প্রদর্শিত হইতে পারিত না,সে সকলও ইহাতে ঠিক্ যেন প্রাচীনের তূলিকায় প্রাচীন সময়ের উপযোগী বর্ণে চিত্রিত হইয়া প্রদর্শিত হইয়াছে। বস্তুতঃ ইহা বঙ্গভূমির

অসামান্য সৌভাগ্যের বিষয় যে, আজিকার একজন নব্য বাঙ্গালী, বাঙ্গালার আদিজননী সংস্কৃতবাণীর চরণোপান্তে কবির বীণা লইয়া উপবেশন করিতে অধিকার পাইয়াছেন, এবং সেই বীণার দ্রুতবিলম্বিত বিলম্পতে ও শ্রুতিহারি মৃদুল-ঝঙ্কারে গভীর মধুরে মিশিয়াছে, এবং ধ্বনির মাধুর্য্য সকল সময়েই বিশুদ্ধ স্বাদের পবিত্রতা রক্ষা করিয়া শ্রোতার হৃদয়ে আনন্দের বিমলধারা ঢালিতে সমর্থ হইয়াছে। এই মহাকাব্য অনতিবিস্তৃত অষ্টাদশ সর্গে বিভক্ত। ইহার নায়ক পুরুষোত্তম কৃষ্ণ, প্রতিনায়ক অমরাধিপতি,—ইন্দ্র বিষয় পারিজাতহরণ। এই কাহিনীটী অবশ্যই অতি পুরাতন, এবং এ দেশের বালকবালিকারাও এই পুরাতন কাহিনী না শুনিয়াছে এমন নহে। কিন্তু খনিগর্ভোত্থিত অসংস্কৃত পুরাতন স্বর্ণ প্রক্রিয়াকুশল কারুকরের হাতে পড়িয়া, এবং হীরকবৈদূর্য্যাদি বিবিধ রত্নের সহিত গ্রথিত হইয়া যেমন সর্ব্বাংশে নূতন আকৃতি ও নূতন সৌন্দর্য্য লাভ করে, পারিজাতহরণের এই পুরাতন কাহিনীও, এই প্রতিভান্বিত নূতন কবির হাতে পড়িয়া, সর্ব্বতোভাবেই আজি নূতন শোভায় বিলসিত, নূতন দীপ্তিতে প্রতিভাত হইতেছে। বাসুদেববিজয়ের রচনা, মধুরতা ও প্রাঞ্জলতাদি বিবিধ গুণে, প্রকৃতই অসাধারণ ক্ষমতার পরিচায়ক। বর্ণনা অনেক স্থলেই মহাকবির যোগ্য এবং উপমা প্রায়ই সর্ব্বত্রই হৃদয়হারিণী, কোন কোন স্থলে চমৎকারিণী। আমরা আশা করি, এই নূতন মহাকাব্য ভারতের চিরপরিচিত পুরাতন কাব্যাদির ন্যায়, অচিরেই বঙ্গের সহৃদয় ও সংস্কৃতজ্ঞ ব্যক্তিমাত্রের নিকট সুপরিচিত হইবে এবং কবি অমল যশের জয়মালা লাভ করিয়া ভারতীর সুপুত্ররূপে সর্ব্বত্র সমাদৃত ও সম্মানিত হইবেন। অনেকেরই এইরূপ বিশ্বাস; এবং সাধারণতঃ সকলেরই এইরূপ ধারণা যে, সংস্কৃতভাষা, সমুচ্ছ্রিত হিমাদ্রির অনন্তস্তরনিহিত জীবদেহের, অস্থিপঞ্জরের ন্যায়, গবেষণার বস্তু মাত্র। উহার আর পুনরুজ্জীবনের সম্ভাবনা নাই। কিন্তু, কবিবর রামনাথ তাঁহার এই

রমণীয় কাব্যে মৃতসঞ্জীবন-মন্ত্রের যে অদৃষ্টচর মাহাত্ম্য দেখাইয়াছেন, তাহাতে ইহা অনির্ব্বচনীয় আনন্দের সহিত বলা যাইতে পারে, যে, ব্যাস, বাল্মীকির এবং কালিদাস, ভবভূতির প্রাণের ভাষা কখনও মরিবার বস্তু নহে। —সারস্বতপত্র, ১০ই মাঘ, ১২৯৮ সাল।

-

কিছুদিন পূর্ব্বে রামনাথ তর্করত্ন মহাশয় "বাসুদেববিজয়" নামক এক খানি সংস্কৃত মহাকাব্য প্রণয়ন ও প্রচার করেন। কাব্যখানি যাঁহারা পাঠ করিয়াছেন, তাঁহারা প্রকৃতপক্ষে তর্করত্নের ভূয়সী প্রশংসা না করিয়া থাকিতে পারেন না। "বাসুদেববিজয়" যথার্থই একখানি মহাকাব্য। ঢাকার "সারস্বত সমাজ" ও বঙ্গের সুপ্রসিদ্ধ সমালোচক বান্ধবসম্পাদক বাবু কালীপ্রসন্ন ঘোষ প্রভৃতি এই কাব্যখানিকে প্রাচীন সময়ের লেখার তুল্য জ্ঞান করেন। কাব্যখানি এত উৎকৃষ্ট হইয়াছে যে, কলিকাতার অনেক বিজ্ঞ পণ্ডিত ইহা কোনও আধুনিক কবির কল্পনা ও লেখনী প্রসূত বলিয়া প্রথমে বিশ্বাস করিতে পারেন নাই। প্রথমসংস্করণ পাঠ করিয়া কলিকাতার সংস্কৃত কলেজের অধ্যাপকগণ তর্করত্নকে দুইটী নূতন সর্গ সন্নিবেশ করিবার আদেশ করেন ;—এক সর্গে জুবার্ট সাহেব-কৃত কলিকাতার মহাপ্রদর্শনী ও অপর সর্গে স্বাধীনতার বিষয় থাকিবে। তর্করত্ন অধ্যাপকগণের এই আদেশ শিরোধার্য্য করিয়া প্রস্তাবিত সর্গ দুইটি অতিসহজে স্বীয় কাব্যমধ্যে সন্নিবেশিত করিয়া দ্বিতীয় সংস্করণ প্রচার করিলেন, অনেক স্থলে অনেকগুলি শ্লোক পরিবর্ত্তন করিলেন ও অনেক সর্গে অনেকগুলি সম্পূর্ণ নূতন শ্লোক সন্নিবেশিত করিলেন। এই প্রকারে দ্বিতীয় সংস্করণে প্রথম সংস্করণ অপেক্ষা কয়েক শত শ্লোক অধিক দেওয়া হইয়াছে। পরিবর্ত্তনাদি ধরিলে এরূপ ৫০০ শ্লোক দ্বিতীয় সংস্করণে আছে যাহা প্রথম সংস্করণে নাই। এবার আর এই মহাকাব্য আধুনিক কবির লেখনী-প্রসূত নহে—এরূপ কথা উঠিবার

সম্ভাবনা রহিল না। কোন্ প্রাচীন কবি প্রদর্শনীর নাম শুনিয়াছিলেন বা তত্তুল্য বিষয়ের উপর শ্লোকরচনা করিয়াছিলেন আর কোন সংস্কৃত মহাকাব্যেই বা স্বাধীনতার উপর দুটী শ্লোকও বাহির করা যায়? যে দুইটী সর্গ দ্বিতীয়সংস্করণে সন্নিবেশিত হইয়াছে, বিস্ময়ের বিষয় এই যে, তদন্তগত শ্লোকগুলি অপেক্ষাকৃত আরও প্রাঞ্জল ও আরও রস-ভাব-পূর্ণ। কিন্তু দুঃখের বিষয় এই যে, এখনও এক আধ জন লোক পাওয়া যায়, যাহারা নিজ নীচ প্রকৃতির বশবর্ত্তী হইয়া, সুবিধা পাইলে, এরূপ অমূলক কথা রটাইয়া থাকেন যে 'তর্করত্ন মহাশয় কোথাও একখানি পুরাতন কাব্যের হস্তলিপি পাইয়া নিজনামে প্রচার করিয়াছেন'। এইরূপ নীচ প্রকৃতি লোকের নাম প্রকাশ করিয়া দেওয়াই কর্ত্তব্য, তবে উপস্থিত তাহাদিগকে সতর্ক করিয়া দেওয়া যাইতেছে।

সুলভ দৈনিক। ১লা পৌষ, ১২৯৯।

এই যে সেদিন দয়ানন্দ দেশ দেশান্তরে জগজ্জয়ি প্রতিভার চমক দেখাইয়াছিলেন—এত সেদিনকার কথা—একে তুমি কি মনে করে থাক? ভারতবর্ষের কথা ছেড়ে দাও। তুমি রঘুনাথ শিরোমণির নাম শুনেছ ত? এই বঙ্গভূমিই ত রঘুনাথের জন্মভূমি। রঘুনাথও যেন ইতিহাসের কথা,—পুরাণ কথা। এই যে পুরুস্থলীর কৃষ্ণনাথ, নবদ্বীপের ভুবনমোহন, বিক্রমপুরের চন্দ্রকুমার ও রাসমোহন, শান্তিপুরের রামনাথ আর ভট্টপল্লীর পঞ্চানন আজও জীবিত রয়েছেন,* এ সকল পণ্ডিতও কি মানুষের দ্বারে দ্বারে স্তুতিপাঠ আর মুষ্টিভিক্ষার জন্য সৃষ্ট হয়েছেন? এরা কি কোন দিনও কোন ব্যক্তিকে নিকৃষ্ট স্তুতির নিকৃষ্ট ভাষায় সম্ভাষণ করিয়াছেন? তবে এদেরও দুর্গতি দূর হয় না কেন? এদেরও কেন সামান্য লাভের জন্য মানুষের বাড়ী বাড়ী যেতে হয়? যেতে হয়—দেশে গুণগ্রাহী নেই বলে—যেতে হয় ভারতের সেই পুরাতন কীর্ত্তি,

পুরাতন পাণ্ডিত্যাভিমান, আর পুরাতন পাণ্ডিত্যপূজা—একেবারে অধঃপাতের অতল সমুদ্রে ডুবে গেছে বলে। তুমি এখনও + রামনাথের বাসুদেববিজয় পড় নাই। যখন পড়িবে, তখন আপনা হ'তে বলবে যে, বঙ্গভূমির মৃত্তিকায় এখনও * জয়দেবের মত ফুল ফোটে, এবং মোক্ষমূলর ও মণিয়র উইলিয়ম্‌সের মত ফল ফলবারও সম্ভাবনা আছে। কিন্তু সে ফলের সৌরভ লয় কে? বঙ্গে সে ফলের স্বাদ গ্রহণের মানুষ আছে কোথায়?

বঙ্গবাসী, ১০ই শ্রাবণ, ১৩০৯ সাল।

— —

পণ্ডিতপ্রবর শ্রীযুক্ত ঈশ্বরচন্দ্র বিদ্যাসাগর মহাশয়ের মন্তব্য।

আমি শ্রীযুক্ত রামনাথ তর্করত্ন কৃত "বাসুদেববিজয়" পাঠ করিয়া যারপর নাই আনন্দিত হইলাম। এরূপ প্রাঞ্জল ও মধুর রচনা মহাকবি কালিদাস ভিন্ন অন্য কাহারও লেখনী হইতে নিঃসৃত হয় নাই। আমার বিবেচনায় এসময়ে ঈদৃশ একখানি মহাকাব্য প্রচারিত হওয়ায় সংস্কৃত সাহিত্যের বিশেষ গৌরব পরিবর্দ্ধিত হইল। ইহাতে অনেক নূতন ভাব সঙ্কলিত হইলেও তাহা প্রাচীন প্রণালীতে গুম্ফিত হওয়ায় উহার নিরতিশয় সৌন্দর্য্য বর্দ্ধন করিয়াছে। আমি আদ্যোপান্ত পাঠ করিয়া দেখিলাম, কোথাও অশ্লীলতার লেশমাত্র নাই। কালিদাসের "রঘুবংশ" সংস্কৃত সাহিত্যের যে স্থান অধিকার করিয়াছে এবং ইংরাজি সাহিত্যে "মিণ্টন" যেরূপ স্থলে আসন প্রাপ্ত হইয়াছে, আজ "বাসুদেববিজয়ও" সেইরূপ স্থান পাইবার উপযুক্ত ইহাই আমার বিশ্বাস। ধন্য রামনাথ, তুমি আজ অমরত্ব লাভ করিলে। ইতি

সংবৎ ১৯৪৫।
৩রা মাঘ।
কলিকাতা।

শ্রীঈশ্বরচন্দ্র শর্ম্মা।

(মুর্শিদাবাদ নিবাসি সর্ব্বশাস্ত্রবেত্তা ৺গঙ্গাধর রায়
কবিরাজ মহাশয়ের মন্তব্য।)

শ্রীযুক্ত রামনাথ তর্করত্ন ভট্টাচার্য্য মহাশয় বাসুদেববিজয় নামক গ্রন্থ রচনা করিয়াছেন আমাকে দৃষ্টি করিবার জন্য দিয়াছেন আমার দৃষ্টিতে শ্লোকরচনা ভালো হইয়াছে বোধ হইল। শ্লোকের ভাব ভাল আছে এবং শব্দবিন্যাসও ভাল আছে। ইতি সন ১২৯১। তারিখ ১২ চৈত্র।

শ্রীগঙ্গাধর রায় কবিরাজ।

শ্লোকেষু শব্দবিন্যাসো বাক্যার্থশ্চাপি সর্ব্বথা।
সাধুরস্তি নচৈবাস্তি শব্দতোঽসাধুতা ক্বচিৎ।

শ্রীগঙ্গাধর রায় কবিরাজ।

বিলাপলহরী। এখানি সংস্কৃত পদ্যময় গ্রন্থ। এই পুস্তকে একশত একাদশটী শ্লোক আছে।

"বাসুদেববিজয়" "বেদান্তের ন্যায় প্রদীপ" "শ্রীভাষাসার" প্রভৃতি সংস্কৃত পুস্তকের গ্রন্থকার শান্তিপুর নিবাসী শ্রীযুক্ত পণ্ডিত রামনাথ তর্করত্ন মহোদয় এই সংস্কৃত পদ্যগ্রন্থের প্রণেতা।

আমরা তর্করত্ন মহোদয়ের এই ক্ষুদ্র পদ্যময় সংস্কৃত পুস্তকখানি পাঠ করিয়া যারপর নাই প্রীতিলাভ করিয়াছি। বিলাপলহরীর শ্লোকগুলি অতি মধুর ও প্রাঞ্জল।

বিলাপলহরী পাঠ করিতে করিতে আমরা অশ্রুবেগ সংবরণ করিতে পারি নাই। পুস্তক খানি বড়ই সুন্দর হইয়াছে। "গুণী গুণং বেত্তি"। গুণীগণের সমীপে বিলাপলহরী সাদরে গৃহীতা হইবে ইহাই আমাদের আন্তরিক প্রার্থনা। আমরা বিলাপলহরী হইতে দুইটী শ্লোক উদ্ধৃত করিয়া দিয়া এই ক্ষুদ্র সমালোচনার পরিসমাপ্তি করিলাম।

২য় শ্লোক।

"অপাশ্মসারো ভজতে মৃদুত্বং
দ্রা হন্ত তাপেন গতস্তুপাশু।
চিত্রং মমৈষোহৃদা শরীরধাতুঃ
শোকেন ভূয়ঃ কঠিনত্বমেতি ॥

১০৭ শ্লোক।

অধিজলনিধিগর্ভং রত্নরা জর্নিকামং
স্ফুরতি রুচিরকান্তির্ধ্বান্তধাবান্তবেষু।
বিকসতি মরবাটৈঃ শোষণায় প্রসূনং
সুরভি নিরভিলুক্তপ্রেক্ষনান্তে বনান্তে ॥

সোমপ্রকাশ। ৯ই জ্যৈষ্ঠ, সন১৩০০

বিলাপলহরী। শ্রীরামনাথ তর্করত্ন প্রণীত। ইহা একখানি ক্ষুদ্র সংস্কৃত কাব্য গ্রন্থ। আমরা পূর্ব্বে তর্করত্নের বাসুদেববিজয় নামক মহাকাব্যের সমালোচনা করিয়াছি। এই গ্রন্থখানি সর্ব্বাংশে তাহারই অনুরূপ হইয়াছে। ফলতঃ তর্করত্নের লেখনী অমৃতনিঃস্যন্দিনী। আমাদের ভাগ্যগুণেই এইরূপ লেখকের অভ্যুদয় হইয়াছে। আমরা এই ক্ষুদ্র গ্রন্থখানি পাঠ করিয়া আশাতীত প্রীতিলাভ করিলাম।

তত্ত্ববোধিনী পত্রিকা। ভাদ্র ১৮১৫ শক।

আর্য্যালহরী বা আর্য্যানবশতী। এই সংস্কৃত কাব্যগ্রন্থখানি শ্রীযুক্ত রামনাথ তর্করত্ন কর্ত্তৃক বিরচিত। তর্করত্ন যে অসাধারণ শক্তি লইয়া জন্মিয়াছেন এই গ্রন্থখানিতে তাহার যথেষ্ট পরিচয় আছে। ইহাতে কবির প্রতিভা ও রচনাচাতুরী দুইই প্রচুররূপে দেখা যায়। তর্করত্ন

একালের লোক হইলেও বাসুদেববিজয় প্রভৃতি কয়েকখানি গ্রন্থ তাঁহাকে বহু পূর্ব্বকালের করিয়া তুলিয়াছে। গ্রন্থখানি পাঠ করিয়া অত্যন্ত সুখী হইলাম। আমরা সর্ব্বান্তঃকরণে এই সুকবির দীর্ঘজীবন কামনা করি।

তত্ত্ববোধিনী পত্রিকা। জ্যৈষ্ঠ। ১৮১৯ শক।
